رووداوەکانی رۆژهەڵاتی کوردستان
لەچەند بەڵگەنامەیەکی شورەویدا
(1947–1945)

د. ئەفراسیاو هەورامی

پێشەکیو پێداچوونەوەو پەراوێز بۆ نووسینی
د. یاسین سەردەشتی

www.pertwk.com

پێشەکی

ئاشکرایە کە داگیرکردنی ئێران لەلایەن هێزە هاوپەیمانەکانی ڕوسیای شورەوی‌و بەریتانیاوە لە 25ی ئابی ساڵی 1941دا، گۆڕانێکی لەناکاوو سەرەتای قۆناغێکی مێژوویی بوو لە ناوچەکەدا کە دیارترین دەرەنجامی نەمانی دیکتاتۆریی بیست ساڵەی ڕەزا شاو هەڵوەشاندنەوەی لەشکری شاهنشاهی‌و، دەستپێکردنەوەی ژیانی ڕێکخراوەیی‌و ململانێی حیزبە سیاسییەکان لە تاران و بوژاندنەوەی چالاکیی نەتەوەیی گەلانی غەیرە فارسی بوو لە ئێراندا، بە تایبەتی کوردو ئازەر کە لە قۆناغی دیکتاتۆری بیست ساڵەی ڕەزا شادا بە هەموو شێوەیەك هەوڵی تواندنەوەیان درابوو لە بۆتەی نەتەوەی فارسی سەردەستدا.

بەدرێژایی ساڵەکانی جەنگی دووەمی جیهانی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دوو هێزی کۆمەڵایەتیی‌و سیاسی لەسەر شانۆی ڕووداوەکان چالاکانە هەڵدەسووران، هێزێکیان ئەو خێڵە کوردییانە بوون کە لە قۆناغی پێشوودا چەکەکانیان داماڵرابوو، سەرکردەکانیان بە بارمتە لە زیندانەکاندا گیرابوو. پادگانی سەربازی لە ناوچەکانیاندا جێگیر کرابوو، ئەمانە پاش ڕووداوەکانی خەرمانان(ئابی 1941) شوێنی پێشووی خۆیان وەدەست هێنانەوەو چەکداربوونەوەو سەرکردەکانیان لە زیندان هەڵاتن و گەڕانەوە لایان و پادگاکانیش پاش هەڵوەشاندنەوەی ئەرتەش تا ماوەیەکی درەنگ نەیانتوانی ئەو ڕۆڵەی پێشوویان ببیننەوە. ئەو خێڵانە خۆیان لە مەوقعییەتێکی وادا ئەدیت کە دژایەتی هەر هەوڵێکی حکوومەتی ناوەندی ئێران بکەن بۆ گێڕانەوەی دامودەزگا سەرکوتکەرەکانی بۆ ناوچەکانیان هەرلێرەوە ڕاپەرینەکانی بانەو ورمێ‌و هەورامان و مەریوان دژی حکوومەتی ناوەندی هەڵگیرساو ڕووداوی بەرچاوی ساڵەکانی جەنگ بوون.

هێزی دووەم، بریتی بوو لە ژیاندنەوەی ڕێکخراوە سیاسیی‌و نەتەوەییە کوردییەکان لە شارەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەك حیزبی ئازادی کوردستان و کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان(ژ. ك) کە ڕۆڵێکی دیاریان لە بوژاندنەوەی گیانی نەتەوەیی لە ناوچەکەدا بینی. بە تایبەتی کۆمەڵەی ژ.ك کە ڕێکخراوێکی هوردە بۆرژوازیی ناسیونالیستی کورد بوو، توانیبووی چالاکانە لە بواری ڕۆشنبیریی‌و تەنانەت مۆرالیشەوە کاریگەری هەبێت. ئەو (ژ.ك) ەی بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی

www.pertwk.com

پەیوەندی بە لێپرسراوان و نوێنەرانی هێزە هاوپەیمانەکانی ناوچەکە دەکرد، بەتایبەتی روسیایی شورەوی کە پاش هاتنە ناوەوەیان بۆ ئێران، بەشی باکوورو باکووری ڕۆژاوای ولأتەکەیان لەبەر دەستدا بووە بەوردیش چاودێری ڕووداوەکانی ئەو ناوچانەیان دەکردو بەشێوەیەك مامەڵەیان لەتەکدا کرد کە کاریگەری مەنفیانە نەکاتەسەر مەسەلەی ئاسایش و ڕێگای گواستنەوەی هاوکارییەکانی بەریتانیاو ئەمریکا بۆ شورەوی و دەرفەتیش نەدرێتە دەستنێژەکانی ئەڵمانیای نازی تا بەدژی هێزەکانی شورەوی لەناوچەکە گرفت بنێنەوە.ئەو مەسەلەیەی زۆربەی جار هانیدەدان دژی بەرژەوەندییەکانی کورد و بە قازانجی حکومەتی ناوەندی لە ناوچەکەدا هەنگاو باوێژن.

لەگەڵ دەرکەوتنی ئاسۆی شکستی ئەڵمانیای نازیو سەرکەوتنی هاوپەیمانان لەدوا ساڵەکانی جەنگدا، هەریەك لە زلهێزەکانی وەك شورەویو بەریتانیاو هەروەها ئەمریکا لە ڕۆژهەڵاتی ناوەراستدا، بەتایبەت لە ئێران کەوتنە خۆیان تا ڕۆڵیان لە دیاریکردنی تان وبۆی دەسەڵاتی سیاسیی وکۆمەڵایەتیدا هەبێت. بەریتانیەکان خوازیاری ئەوە بوون کە لە ڕێگای چینی سوونەتی فیودالْ و بۆرژوازی وابەستەو کۆمپرادۆری ئێرانەوە کە چەند سیاسەتکارێکی وەك "ضیاءالدین طباطبائي"و حیزبەکەی "حیزبي ارداەء ملي" ڕێبەرایەتی دەکران و هاوبیرو هاوکاریشیان لە ناو ئەرتەشی شاهەنشاهیدا بوو. بە بەرژەوەندییە هەنوکەییو ئایندەییەکانیان لەو ولأتەدا بپارێزن. شورەویش کە تا ئەو دەمە دەستکەوتێکی نەبوو لە ئێراندا لە دەست بدات، لە پێناوی چەند ئامانج و پاراستنی بەرژەوەندییەکانیدا کەوتە مانۆڕ، کە مەسەلەی هاتنە سەرکاری دەسەڵاتێکی دۆست و سازشکار، یاخود وەدەستهێنانی جیاوکی نەوت وڕێگرتن لەچەسپاندنی نفوذی زلهێزە سەرمایەدارەکان لە باکووری ئێران بەشێکی بوون. دیارە ناکرێت لەم لایەنەوە ڕۆڵی "جەعفەر باقرۆڤ"و سەرکۆماری ئازەربایجانی شورەویو خواستی فراوانخوازی وناسیونالیستییانەی سەبارەت بە هەڵلوشینی هەرێمی باشووری ئازەربایجان و دابڕین لە ئێران و یەکخستنی لەگەڵ دەسەڵاتەکەی باکووردا لە بیر بکرێت. هەر بۆیە لێرەوە ململانییە نێو دەوڵەتییەکان کاریگەری خۆیان لەسەر ڕووداوەکانی نێوخۆ هەبوو بەچەشنێك هێندێك بایەخدار پێیان وابوو ئێرانی پاش جەنگی دووەمی جیهان خاڵی سەرەتای جەنگی ساردی نێوان هەردوو کەمپەکەی جیهانی پێشووی پێکهێناوە.

هەر بۆیە لەو هەلومەرجەی پاش کۆتایی هاتنی جەنگی دووەمی جیهانیدا، سەرانی جولأنەوەی نەتەوایەتی کوردی رۆژهەلأت هیوایەکی ئەوتۆیان لا دروست ببوو کە تێکۆشانی ئەو قۆناغە ئەگەری وەدەستهێنانی ماف ولابردنی ستەمی مێژوویی سەر گەلەکەیان لێدەکەوێتەوە. بەتایبەتی بلأوکردنەوەی "مەنشووری ئەتلانتیك"، لەلایەن هاوپەیمانەکان و بەڵێنی ئازادی گەلانی چەوساوەو داگیرکراو تا ڕادەیەکی زۆر دڵی ئەوان بە ئایندەیەکی گەش خۆشتر دەکرد. جیا لەوەی کە جولأنەوەی گەلی ئازەری دراوسێ بەدەر لەوەی هاندەرێك بوو بۆ وەخوکەوتنی ئەو ڕێبەرایەتییە، ترسی ئەوەش لا دروست بوون کە ئەمجارەیان لەلایەن دەسەڵاتێکی لاوی هەراشەوە قووت بدرێن و

www.pertwk.com

چارەنووسێکی ڕەشتر لەوەی هەبووە چاوەڕێیان بکات. بەتایبەت هەرێمی موکریان کە مێژوویەکی درێژی ناکۆکیو دژایەتی لەگەڵ دەسەڵاتدارانی سەپێنراوی تورکی ئازەردا هەبووە.

لێرەوە سەرکردایەتی سیاسیی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەرابەری پێشەوا "قازی محەممەد" نەیاندەتوانی لە ئاستی ئەو هەلومەرجە سیاسییەی ئێران و ناوچەکەدا دەستەپاچە بووەستن. ئەوان ئەو ڕاستییەیان دەزانی هاوپەیمانان پێشترو لەکۆنگرەی تارانیشدا لە سەربەستی خاکی ئێران وپاراستنی سنووری ئەو وڵاتە ئیمزایان کردبوو. هەربۆیە لە سەردارو پەردووی کۆمەڵەی ژ.ك.، حیزبی دیموکراتی کوردستانیان دامەزراندو وەك دیفاکتۆیەك بۆ پڕکردنەوەی نەبوون دەسەڵاتی ناوەندی لە مەهابادو دەوروبەری وەك ڕاگەیاندن سەربەخۆخوازی خۆیان لەبەرامبەر حکوومەتی ئازەربایجاندا، "حکوومەتی دیموکراتی کوردستان" یان ڕاگەیاند. کە دووەمین دەسەڵات و حکوومەتی کوردییە لە مێژووی هاوچەرخی گەلی کورددا. ئەو حکوومەتەی کە لەماوەیەکی کەمی تەمەنیدا کە ساڵێکی پڕ نەکردەوە، چەند دەستکەوتی بەدەستهێناوە کە تا ئەوکاتە لە مێژووی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا بێوێنە بوو.

ئەم بەرهەمەی بەردەست، هەوڵێکی دکتۆر ئەفراسیاو هەورامییە بۆ نیشاندانی بەشێك لە ڕووداوەکانی ئەو قۆناغە کە لەبەڵگەنامەکانی ڕوسیای شورەوەیدا هەڵگیراون. ئەو بەڵگەنامانەی کە لە رووی مێژووییەوە نرخێکی زۆریان بۆ لێکۆڵەوەرانی بواری مێژووی هاوچەرخی کوردو بایەخدارانی ئەو قۆناغە هەستیارەی جوڵانەوەی نەتەوەیی گەلەکەمان هەیە. دیارە ئەو ڕاستییە هەمیشە خۆی دوو پات دەکاتەوە کە بەڵگەنامەکان کەرەسەی خاوی سەرەکی هەرەگرنگن بۆ مێژوو. لەگەڵ ئەو ورياييەی کە پێویستە لەلایەن لێکۆڵەر لەبەرچاو بگیرێت. چونکە ئەو بەڵگەنامانە نووسراوی مرۆڤن، ئەوانەی وەك دیپلۆمات و لێپرسراوی سیاسیی بە قازانجی وڵاتەکانیان لەو شوێنانەدا هەڵسوراون و دەگونجێت کە بۆچوونەکانیان نەك هەر دەقاو دەق لەگەڵ واقیعدا نەیەتەوە، بگرە هەندێك جار ئامانجی شێواندنیشی لەپشتەوە بێت. ئەوەی وا لە لێکۆڵەری مێژوویی دەکات کە تەنیا لە ڕێگای چەند بەڵگەنامەیەکەوە حوکمی ڕەها بەسەر ڕووداوە مێژووییەکان دا نەدات و لەهەموو ڕوویەکەوە بە قووڵی بە دوای ڕاستییەکاندا بگەڕێت.

کاکە دکتۆر ئەفراسیاو بە وەرگێڕانی ئەم بەڵگەنامانەی ئەرشیفی شورەوی مشتێکی گرنگی دیکەی خستۆتە سەر خەرواری ئەو بەڵگەنامانەی کە سوودی مەزن بە نووسینەوەی ئەکادیمیو زانستیانەی مێژووی کورد دەگەیەنن. چونکە تا ماوەیەکی درێژخایەن و لەبەر زۆر هۆ لێکۆڵەرانی کوردو بایەخدان دەستیان بەو ئەرشیفە دەوڵەمەندەدا نەدەگەیشت و مێژوومان لەسوود وەرگرتن لەو بەڵگەنامانە بەهرەی وەرنەدەگرت. بەتایبەت بۆ دەوڵەتێکی وەك شورەویو لە قۆناغێکی مێژوویی گرنگی وەك ساڵانی جەنگی دووەمی جیهانیدا کە خودی شورەوی هێزێکی هەرە گرنگی سەر شانۆی ناوچەکەو فاکتەرێکی دیاری هاوکێشەی ململانێی زلهێزەکان بوو کە کاریگەری خۆیان چ لە

www.pertwk.com

دامەزراندن و چ لە رووخاندنی ئەزموونی کوردییەکەی (حکوومەتی دیموکراتی کوردستان) دا هەبووە. هەر بۆیە لەلایەن خۆمەوە دەستخۆشی لە دکتۆر ئەفراسیاو دەکەم و هەوڵەکەی بەرز دەنرخێنم. لەگەڵ ئەوەی کە لەکاتی خوێندنەوەی بابەتەکەیدا هەوڵم داوە لەو شوێنانەی پێویست بە پەراوێز دەکەن و تاخوێنەر بەرچاوی ڕوونتر بێت، یان لەو جێگایانەوی رای جیاوازم لەوەرگێر لەلا دروست بووە، بە بەڵگەو سەرچاوەی جیاوازەوە سەرنجەکانم تۆمار کردوون کە پێم وایە بابەتەکە دەوڵەمەندتر دەکات. دوا بریاریش دەدرێتە خوێنەری ئازیز.

دکتۆر یاسین سەردەشتی
پرۆفیسۆری یاریدەدەر- زانکۆی سلێمانی
1ی کانوونی یەکەمی 2006

www.pertwk.com

(1)

1945/3/30

ڕاپۆرتی وتووێژی جێگری کونسولی گەورەی یەکێتیی سۆڤیەت لە تەورێز قولییێڤ ن. ك. لەگەڵ سەرکردەی بەناوبانگی کورد "قازی محەممەد"

ڕۆژی 20 فوریەی ئەمساڵ [ساڵی 1945-س] قازی محەممەد، سەرکردەی بەناوبانگی کوردو، دانیشتووی شاری مەهاباد لە گەڕانەوەیدا لە تارانەوە بۆ مەهاباد، سەری لە کونسولخانەی ئێمەدا. قازی محەممەد، کە لەگەڵ سەرکردەکانی تری کورد، لەلایەن سەرۆك وەزیرانی پێشووی ئێران "ساعید"ەوە بە ناوی دەوڵەتی ئێرانەوە داوەت کرابوون و نزیکەی چوار مانگ لە تاران مابووەوە، لەسەر ئەم گەشتەو ئەو وتووێژانە کە لەگەڵ ڕێبەرانی دەوڵەتی ئێران و هەروەها لەگەڵ خودی شادا هەیان بووە، بەم چەشنەی خوارەوە بۆی گێرامەوە:

"بە گەیشتمان بۆ تاران، یەکەم جار چاوپێکەتنمان هەبوو لەگەڵ سەرۆك وەزیران "ساعید"، وتووێژ لەگەڵ ئەو زۆر درێژەی نەخایاند. "ساعید"، زیاتر پرسیارەکانی سەبارەت بەو دەنگوباسە جۆراو جۆرانە بوو کە کوردەکان بەنیازن کوردستانێکی سەربەخۆ ڕابگەیەنن، بەڵگەی ئەوان ئەوەبوو کە کوردەکان ژەنراڵێکی ئێرانییان دەرکردبوو، کە ڕۆیشتبوو بۆ مەهابادو، ناوی هۆشمەند بوو، من لای خۆمەوە ئەم هەواڵانەی "ساعید" بە درۆخستەوەو سەرنجی "ساعید"م بۆ ئەوە ڕاکێشا کە دەوڵەتی ئێران هیچ بایەخێك نادا بەگیروگرفتی تەندروستیو پەروەردە لە کوردستاندا، ئەمەش دەبێتە هۆی پەیدابوونی ناڕەزایی لای خێڵە کوردەکان. دوای ئەوە بریارماندا لە چاوپێکەوتنی داهاتوودا بە وردی لەم بارەوە بدوێین، پاشان لێك جیابووینەوە. هاورێکانم داویان کرد لە "ساعید"، کە کێشەی دابینکردنی پارە چارەسەر بکات، بۆ ئەم و ژاندارمریو پۆلیسانەی کە لە کوردەکان پێکهاتوون. "ساعید"، بەڵێنی جێبەجێکردنی ئەو داواکارییەیدا. دوای چەند ڕۆژ لەگەڵ هاورێکانم لە ڕۆژی پێشکەشکردنی نیشان بە ئەفسەرانی ئێرانی ناسێنراین، بە شا. لەو کاتەدا کە شا خەلاتەکانی دەبەخشی بە ئەفسەرەکان بە شێوەیەکی تایبەتی ڕووی لە ئێمە کردو دەستی بۆ ئەفسەرەکان ڕاکێشاو گوتی: "ئەم ئەفسەرانە برای ئێوەن لێیان نزیك ببنەوەو پێکەوە خزمەتی وڵات بکەن"، منیش وەڵامم دایەوەو، گوتم: بە پێی باوەڕی ئاییبنی ئێمەی کورد، کە سوننی مەزهەبین، خەڵك دەبێ

www.pertwk.com

خزمەتکاری شای خۆی بێت. ئێمە بە پێی یاسای ئایینی خۆمان هەموو کاتێك وەفادارو سەر بەشای خاوەن شکۆ بووین. دوای ئەوە شا ڕووی کردە "ساعید"و فەرمانیدا لەگەڵ هەموو سەرکردەکانی کورد، سەبارەت بە پێویستییەکانیان وتووێژ بکات و هەموو هەنگاوێك بنێ بۆ جێبەجێکردنی ئەو پێویستیو داخوازییانە.

دوای چەند ڕۆژێك لەو چاوپێکەوتنەی شا، کابینەی "ساعید" لەسەرکار لابراو بەو چەشنە نەمانتوانی بۆ جاری دووەم چاومان پێ بکەوێ. ئەو ماوەیەی کە لە تاران بووم، من بە تەنیاو هەروەها لەگەڵ هاورێکانم، چەند جارێك لەگەڵ سەرۆکی ستادی گشتیی سوپای ئێران، ڕەزم ئارا، چاوپێکەوتنمان هەبووە، ڕەزم ئارا، لە یەکێك لە وتووێژەکانی خۆیدا لەگەڵ ئێمە گوتی: ولاّتی ئێمە لەکاتێکی هەرە دژواردا دەژی، لەم ڕۆژە دژوارانەدا، ئەرکی هەر ئێرانییەکی خاوێنە کە دەبێ دژی هەموو چەشنە خیانەتکارییەك ڕاوەستێت و دەرفەتی ئەوە نەدات کە بێگانەکانی دەرەوە لە لاوازی ئێمەوباری ناخۆشی ولاّت کەڵك وەربگرن".

ڕەزم ئارا، لە وتووێژەکەیدا لەگەڵ ئێمە، بەڵێنیدا کە لە ماوەیەکی نزیکدا ژەنەراڵ هۆشمەندی ئەفشار فەرماندەی لەشکری سنە لەسەرکار لادەبات. بەلاّم وەك پاشان دەرکەوت، ڕەزم ئارا، سیاسەتێکی دووڕوویانەی لەگەڵ ئێمەدا بەکارهێنا. ئەو نەك هەر هۆشمەندی لەسەرکار لانەبرد، بەڵکوو بە پێچەوانەوە هەڵیان بژارد بۆ نیشانە وەرگرتن، دوای چەند ڕۆژێك، هۆشمەند، لەلایەن شاوە خەلاّت کرا، بە بۆنەی ئەو چالاکییە سەرکەوتووانەی لە ناوچەی سەقز ئەنجامی دابوو دژی حەمە ڕەشید خانی بانە.

رەزم ئارا، جگە لەوە، لە تاران دەیویست لە نێوان من و هاورێکانم دووبەرەکی بخاتەوە، چونکە پێشنیاری کردبوو بۆ هاورێکانم کە لە ڕێگای سنەوە (نەك لە ڕێگای تەورێزەوە) بگەڕێنەوە بۆ مەهاباد، تاکوو لە سنە لەگەڵ ژەنراڵ هۆشمەند هاوکاری بکەن، بەلاّم هاورێکانم پێشنیارەکەی ڕەزم ئارایان پەسند نەکردبوو.

کاتێك چوومە لای وەزیری جەنگ (زەند) [ئیبراهیم زەند–س]، لەکاتی وتووێژدا، ڕەزم ئارا هاتە ژوورەکەو من وەك پێویست گوێم نەدایە، زەند، هەستا ڕەزم ئارای پێناساندم و بەسەرسوورمانەوە پرسی: ئایا ئێوە یەکتر ناناسن؟!!". من وەلاّمم دایەوەو گوتم: من لە مێژەوە ڕەزم ئارا دەناسم و چەند جار چاوم پێکەوتووەو ڕێزی لێ دەگرم، بەلاّم نازانم ئەو بۆچی لەگەڵ من بێ مەیل و بێڕێزە. ڕەزم ئارا یەکسەر تێگەیشت کە مەبەستم چییەو لەبەرچی سەبارەت بەو نارازیبوون دەردەبرم، هەروەها ئەوەشی بۆ دەرکەوت کە هەوڵەکەی بۆ خستنەوەی دوو بەرەکی لە نێوان من و هاورێکانم بێ ئەنجام بوون، بەلاّم لەبەر چاوی زەند دەیوست واپێشان بدات کە لە من نەگەیشتووەو بە شێوەیەکی ماقوولاّنە بۆ ڕۆژی دوایی چاوپێکەوتنی لە ژوورەکەی خۆی دیاری کرد.

پاش ڕۆیشتنی ڕەزم ئارا، زەند، لێی پرسیم چ دەنگوباسێك هەیە لەسەر سەربەخۆیی کورد لە کوردستان و ئەو ڕۆژنامە چییە کە بە نهێنی لە کوردستان دەردەچێت و بیروڕای سەربەخۆیی بۆ کوردان بلاّودەکاتەوە بۆچی سەرکردەکانی کورد دان بە دەسەلاّتی کاربەدەستانی سوپای ئێراندا نانێن؟ بۆ نموونە، دەرکردنی هۆشمەندی [سەرتیپ هۆشمەند ئەفشار فەرماندەی لەشکری چواری کوردستان – س] هێنایەوە لە مەهاباد. منیش وەلاّمم دایەوە گوتم ئێمە دژی دەسەلاّتی سوپای ئێران نین، بەڵکوو دەسەلاّتدارانی سوپای ئێران هەڕەشەی جۆراو جۆر دەکەن دژی کورد بۆ وێنە ژەنراڵ هوشمەند لە یەکێك لە قسەکانی خۆیدا بە ئاشکرا گوتبووی کەچی تر خۆی بە ناو ژەنراڵ هۆشمەند ناو بابات تا ئەو کاتەی تۆڵەی دەرکردنی ئابڕووبەرانەی خۆی لە مەهاباد نەکاتەوە، هەر کاتێکیش بێت تۆڵەی خۆی دەکاتەوە لە وێرانکردن و کاولکردنی مەهاباد. دوایی من بە زەندم ڕاگەیاند کە کوردەکان نەخوێندەوارن و لەباری کەلتوورییەوە دواکەوتوون ڕاست نییە ئەگەر بێت و کوردەکان لە ڕێگای هەڕەشەلێکردن و تۆقاندنەوە ناچار بکرێن گوێ ڕایەڵ و ملکەچ بن. ئەگەر دەتانەوێ کوردەکان گوێتان بۆ ڕاگرن و بە دلسۆزی خزمەتی ولات بکەن دەبێ دەوڵەت زیاتر گرنگی بدا بە باری تەندروستی و لەشساخیان و چوونە ناویان و دۆستایەتی کردن لەگەلیاندا باشترە لەوەی تانك بەکاربێنن دژیان. لە وەلاّمدا زەند گوتی ئێران ولاّتێکی هەژارەو توانای ئەوەی نییە لە هەموو ناوچەکان قوتابخانە بکاتەوە لەگەڵ ئەوەشدا هەموو هەنگاوێك لەو بوارەدا دەنێ‌و هەوڵ دەدا پێداویستیەکانیان بەگوێرەی توانا جێ‌بەجێ بکات.

ڕۆژی دواتر لەسەر بانگهێشتی ڕەزم ئارا، من و سەدری قازی کە نوێنەری مەجلیس بوو، چووین بۆ چاوپێکەوتنی ڕەزم ئارا. ئەو گوتی کە گوایا ئێمەی کورد وەك نیشتمانپەروەری ڕاستەقینە ناجوولێین و لەبەرژەوەندی بێگانەدا کارئەکەین، من وەلاّمم دایەوە گوتم: من موسوڵمانم و دەتوانم بیسەلمێنم کە پێشینانی ئێمە تا دەگا بە من ئێرانی بووین و لە ئێران لە دایك بووین و کەس ناتوانێ گومان لە ئێرانی بوونی بکات، بەلاّم ئەگەر ئێوە بە پێی وتەی هۆشمەند ئێمەی کورد بە خۆفرۆش دەزانن، داوا دەکەم هۆشمەند ئێرانی بوونی ڕاستەقینەی خۆی بسەلمێنێ. ئێمە لە ئێرانی بوونی ئەوو لە کەسایەتی ئەو گومانمان هەیە.

دوای ئەوە من گوتم کە ماوەیەك لەمەوبەر لە ڕۆژنامەی "کیهان"دا نووسرابوو کە گوایا من لەگەڵ حەمە ڕەشید خان سەبارەت بەجیاکردنەوەی کوردستان لە ئێران و ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی کوردستان وتووێژم کردووە، من سەرتاپای ئەم هەواڵە ناڕاستە بە درۆ دەخەمەوەو داوا دەکەم: یا دەبێ ڕۆژنامەی ناوبراو بەڵگە بێنێتەوە لەسەر قسەکانی خۆی، یاخود دەبێ سەرنووسەرەکەی ڕەوانەی دادگا بکرێت، بە گشتی دوای گفتوگۆی دوورو درێژ لەگەڵ ڕەزم ئارا، لە کۆتاییدا دیسان دەستی کردەوە بە ئامۆژگاری کردنی من و گوتی: دەبێ ئێمە لەگەڵ کاربەدەستانی سوپایی بە ئاشتی بژین و مافیان پێشێل نەکەین ونابێ کەس ڕێ بگرێ لە کاربەدەستانی سوپا، سەبارەت بە

وەی کوێیان پێخوشەو بۆ کوێ دەیانەوێ بڕۆن و لە کوێ کەرتەکانی سوپاکەیان جێگیر دەکەن. پاشان چاوپێکەوتنەکەمان کۆتایی هات.

بۆ جاری دووەم من لەگەڵ شادا کۆبوومەوەو دیدارم کرد، شا بەوردی دەستی کرد بە وتووێژ لەگەڵمداو پرسیاری کرد دەربارەی ڕووداوەکانی کوردستان و بیروڕای کوردان و جیاکردنەوەی کوردستان لە ئێران و دروستکردنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردستان، دوای ئەوە ئامۆژگاری منی کرد کە لەگەڵ کاربەدەستانی سوپا پەیوەندی نزیکم هەبیّو گوێرایەڵی ئاموژگارییەکانیان بم و پەیوەندی دوو لایەن تێك نەدەم لە وڵامدا گوتم ئێمە بەرێزەوە سەیری کاربەدەستانی سوپا دەکەین، بەڵام ئێمە تەنها لەگەڵ هۆشمەند چونکە سیاسەتێکی ناراستی گرتۆتە بەر لەگەڵمان لە درێژەی وتووێژەکاندا پێشنیارێکم خستە بەردەم شا سەبارەت بە مەسەلەی پەروەردەو بارهێنانی کوردستان و لەش ساغی و داوام لێ کرد کە لە ڕێگای خاچی سوورەوە یارمەتیمان بدرێت هەرچەندە شا بەڵێنی دا لە ڕێگای خاچی سوورەوە یارمەتیمان بدرێت بەڵام ئەم بەڵێنەش جێ بەجی نەکرا. لە کاتی سەردانما بۆ تاران زۆر جار لەگەل وزیر فەهیمی چاوپێکەوتنم هەبووە ئەو لە مەجلیسی ئێراندا پشتیوانی لە کوردان کردووە کاربەدەستانی ئێرانی تاوانبار دەکرد کە شتی خراپیان زۆر کردووە لە کاتی شەڕکردنیان لە گەڵ حەمە ڕەشید خان وێرانکاری زۆریان کردووە هەروەها جارێك لەگەل سەرۆك وەزیرانی ئێستا (بەیات) چاوپێکەوتنم هەبووە بەڵام وتووێژی درێژم نەبووە لە گەلیدا ئەو ئامۆژگاری دەکرد کە لەبەر بەرژەوەندی وڵات و پاراستنی تەواوی سەربەخۆیی ئێران نابێ دەرفەتی هەندێ کەس بدرێت بۆ جیابوونەوەو ئاژاوەنانەوە لە کوردستاندا. لە ئەنجامی چاوپێکەوتنەکانمدا لەگەڵ نوێنەرانی سوپاو کارەبەدەستانی تری دەوڵەتی ناوەندی توانیم ئەم کێشانەی خوارەوە چارەسەر بکەم:

1. لابردنی فەرمانداری سوپای مەهابادو دانانی یەکێکی تر لە جێگای ئەو.کە سوپایی نییەو ناوی (سریع القلم)ە. دانانی ئەم کەسەیش لەرێگای وەزارەتی ناوخۆوە بوو. ئەم کابرایە وەك کاربەدەستێکی دەوڵەتی کەسێکی بێ دەسەلات و بێ توانایە.پێشتر وەك فەرمانداری مەهاباد کاری کردووە. کەسێکی بیلایەنە بەگشتی مرۆڤێکی چالاك نییە، تلیاك دەکێشێت. بەڵام بۆ ئێمەی کورد مرۆڤێکی وەك "سەریع القلم" مان دەوێت. کە نەتوانێت پیلان بنێتەوە.

2. من توانیم مەهاباد لەباری بەشی پەروەردەو بارهێنانەوە ڕاستەوخۆ ببەستمەوە بە تارانەوە لەوێشەوە لە ڕیگای پەروەردەو بارهێنانەوە بودجەی بۆ دابینبکرێت کابرایەکی کورد کە ناوی محەمەدی موکری دابنرێ بە سەرۆکی پەروەردەو بارهێنان. محەمەد موکری لە تاران دەژیو خوێندنی باڵای تەواو کردووە.

www.pertwk.com

3. هەر لەسەر داواکردنی من بەڵێنیان دا کۆمیسیونێکی تایبەت بە لەش ساغی بۆ چاودێری و چارەسەرکردنی دانیشتوانی کورد بنێرێتە کوردستان، هەروەها دکتۆرێکی زیادەشیان بۆ ناردین کە بەردەوام لە وێدا بمێنێتەوە.

لەگەڵ ئەوەدا هەوڵێکی زۆرم دا لەگەڵ دەسەڵاتدارانی ناوەندی بۆ ئەوەی کە مەهاباد ڕاستەوخۆ سەربە تاران بێت،بەڵام ئەوان ئامادە نەبوون ئەو داخوازییەم جێبەجێ بکەن، من تەنیا توانیم کە پەروەردەو بارهێنانی مەهاباد ببەستمەوە بە تارانەوە.

بۆ ئێمەی کورد لە باری سیاسیو ئابوورییەوە بە قازانجمانە ئەگەر ببینە ناوچەیەکی سەربەخۆو سەر بەتاران بین لەبەرژەوەندی ئێمەدا نییە ئەگەر سەر بەئوستانی چوار بین. هەروەها لە تاران سەردانی باڵوێزخانەی سوڤیەتیم کردو لەگەڵ بالیۆز وتووێژم کردو ئەم داوایانەی خوارەوەم خستە بەردەمی:

(1) کردنەوەی بەشی کۆمەڵەی پەیوەندییە کەلتوورییەکانی سوڤیەت لەگەڵ ئێران لە شاری مەهاباد.

(2) کردنەوەی خولی فێربوونی زمانی ڕووسی.

(3) بۆ بەهێزکردنی پەیوەندی بازرگانی لەگەڵ یەکێتی‌ی سوڤیەت بۆ فرۆشتنی بەرهەمی پیشەسازی سوڤیەت لە مەهابادو، هەروەها کرینی کەلوپەلی ئێمە لەلایەن دەزگا بازرگانییەکانەوە بوار بدرێت بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ بێت.

(4) دەزگایەکی چاپخانەمان پێبدرێت.

لە ئەنجامدا باڵوێز بەڵێنی‌دا داخوازییەکانی سەرەوەمان بەگوێرەی توانا بۆ جێبەجێ بکات و یارمەتیمان بدات.

جێگری کونسوڵی یەکێتیی سۆڤیەت لە تەورێز

قولی یڤ

(ئەرشیڤی وەزارەتی کاروباری ڕوسیای فیدراتیڤی 094، ئوپسی 31، دیدی 64، باپکای 353، ل 129–133)

www.pertwk.com

(2)

له یاداشتەکانی سەرکونسوڵی یەکیەتی سۆڤێت لە ڕەزائیە، هاشومۆڤ، ن. س 1 / 5 / 1945

بۆ ڕێکخستنی بەشی کۆمەڵەی پەیوەندییە کلتوورییەکان، من و هاوڕێ شەریفۆف ڕۆژی هەژدەی نیسان ڕۆیشتین بۆ مهاباد، یەکەمجار سەردانی فەرماندار (سریع القلم) مان کرد، لە چاوپێکەوتنەکەدا نارازیبوونی خۆی لە بارودۆخی مەهاباد دەربڕی‌و گلەیی لەوە دەکرد کە ئەو هەر تەنیا بەناو فەرماندارەو هیچ دەسەڵاتێکی نییە، چونکە کوردەکان لە دوای ڕووداوی مانگی فۆرییەی 1945[1] ەوە، خۆیان هەموو کاروبارێك دەبەن بەڕێوە، لەبەرئەوە چەند جار داوام کردووە لە تاران کە ڕێگام بدات مەهاباد بەجێ بهێڵم، بەڵام کاربەدەستانی تاران داواکەیان ڕەتکردوومەتەوە.

لە وەڵامی پرسیارێکمدا، کە لێم پرسی، بە ڕای تۆ کێ ڕێبەرایەتی‌ئەم بزووتنەوەیە دەکات گوتی: من ڕێبەرایەتی ناناسم، بەڵام ڕێبەرایەتی بزووتنەوەی کورد پارتێکە بەناوی (ژ . ك) و نزیکەی هەموو دانیشتوانی کورد ناوی خۆیان نووسیوە لەم پارتەدا، یەکێك لە ئەندامانی ڕێبەرایەتی (ژ . ك) قازی موحەممەدە، هەروەها گوتی قازی موحەممەد ئەو کەسەیە کە بەکردەوە کاروباری فەرمانداری بەدەستەوەیە، پاشان ئەوەی باسکرد کە کوردەکان لە دەوری کۆمەڵەی (ژ – ك) کۆبۆتەوەو هەمیشە باسی پشتیوانی کردنیان دەکەن لەلایەن یەکیەتیی سۆڤیەتەوە.

پاشان لە وەڵامی پرسیارێکدا کە ئایا هیچ بەڵگەیەکی بەدەستەوەیە لەم بارەوە، گوتی: عەزیز خانی گەنجەوی بەگ لە خێڵی فەیزوڵڵا بەگی زۆرجار لە کۆبوونەوەدا داوای لە کوردەکان کردووە کە بۆ سەربەخۆیی کوردستان خەبات بکەن، هەروەها گوتی کە گوایا پێش ڕووداوەکان لە مەهاباد لە خۆپیشاندانێکی گشتیدا لەناو شار دوو ئەفسەرەکەی ئێمە چونەتە ماڵی فەرماندارو داوای ڕەخساندنی هەلومەرجێکی باشیان کردووە بۆ پێشکەوتنی کەلتوریی‌و ئازادی بۆ کوردەکان، فەرمانداریش لە وەڵامی ئەو داخوازییەی ئەواندا پێی ڕاگەیاندوون کە ئەو دەسەڵاتی جێبەجێکردنی ئەو داخوازیيانەی نییەو کوردەکان دەبێ داوا لە دەوڵەتی ناوەندی بکەن لەم بارەیەوە.

وەك پێشتر باسمان کرد، دوای پەرەسەندنی ڕووداوەکانی مەهاباد من و هاوڕێ شەریفوف هاتینە ئێرە بە مەبەستی کردنەوەی لقێك بۆ کۆمەڵەی پەیوەنییە کلتوورییەکان، بەڵام فەرماندار لەم

---

[1] ڕووداوی چەك کردنی شارەبانی مەهاباد لە 26 بەهمەنی 1323هـ (15 شوباتی 1945) ڕوویدا پاش ئەوەی حوسێنی فروهەرو عەزیز خانی کرمانج ریبەری خۆپیشاندانێکیان کردو لە دوای وتارخوێندنەوە پەلاماری شارەبانی درا. لەو پەلامارەدا 2 سەرپاسەوان و 3 ژاندارم کوژرانن لە کوردیش "عەولای مینە خاڵندی" پێکراو دواتر گیانی سپارد.

(بڕوانە: کوهستان "هەفتەنامە"، شمارە 1، 7أسفند 1323 ش.

www.pertwk.com

بارەوە، گوتی: قازی موحەممەد، ئەو کۆمەڵەیەی پێکهێناوەو ناوی ئەندامەکانی نووسیون کە لە خۆیەوە نزیکن و لەژێر ئەو ناوەدا کاری ڕەش دەکرێت.

جێی سەرنجە لە کاتێکدا ئێمە لای فەرماندار بووین، کوردەکان لە هەموو لایەکەوە دەوری ماڵەکەیان دابوو، هەوڵیان دەدا گوێیان لە گفتوگۆکانمان بێت و بزانن چی ڕوودەدا.

کاتژمێر دوانزە چووینە لای قازیو بۆ نانی نیوەڕۆ لەوێ ماینەوە، لەو ماوەیەدا کەئێمە لەوێ بووین هاتوو چۆی پیاوە بەناوبانگەکانی کورد بەردەوام بوو، قازی موحەممەد هەموو کاتێك وتوێژەکانی بەرەو سەربەخۆیی کوردستان دەبردو باسی دواکەوتووی کوردانی دەکردو بەگوێرەی قسەکانی، هۆی دواکەوتنەکەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی هەموو کاتێك لە لایەن دەسەڵاتدارانی ئێران و تورکیاوە چەوسێنراونەتەوەو ئێستا لە حاڵێکی نیوە برسیدا دەژین و لەم بارەوە سوپاسی سوپای سووری کرد کە بە هاتنی ئەوان بۆ ئێران، کوردەکان بەتەواوی گەیشتن بە سەربەخۆیی خۆیان و لە باری ئێستایان زۆر ڕازین و بۆ وێنە ئەم مەسەلانەی خوارەوەی باسکرد :

– هەموو گەلانی سەر زەوی هەوڵ ئەدەن هەرچی زووتر کۆتایی بە شەڕ بێت، بەڵام کوردەکان نیگەرانن بە کۆتایی هاتنی شەڕ، ترسی ئەوەیان هەیە کە دوای شەڕ هێزی هاوپەیمانان ئێران جێدێڵن و دەسەڵاتدارانی ئێران سەرلەنوێ دەست دەکەنەوە بە چەوساندنەوەو سووکایەتیکردن بە کورد، لەبەر ئەوەیە کورد ئێستا دژی هاتنی سوپای ئێرانە بۆ مەهاباد.

– کوردەکان واتێگەیشتوون تەنیا یەکیەتی سۆڤیەت یارمەتیان دەدا لە خەباتیاندا بۆ سەربەخۆیی، لەم بارەوە نموونەیەکی هێنایەوە، کە ماوەیەك لەمەوبەر شانۆییەك لە مەهاباد نمایشکراوە [مەبەستی شانۆی "دایکی نیشتمان"ە–س] ناوەڕۆکەکەی بەم چەشنە بووە: کوردستان لە سیمای ژنێکی دیلدا خراوەتەڕوو بە زنجیر بەستراوەتەوەو لاوێکی کورد بەرگێکی سووری پۆشیوەو – دەبێ نیشانە بێت بە یەکیەتی سۆڤێت – بە چەقۆ ئەو پەت و زنجیرە دەپچڕێنێت کە وولاتەکەی پێ بەستراوەتەوە، دوایی کەسێك دێت بە جلوبەرگی ژەنراڵییەوە کە دیمەنی داپۆشراوە، نوێنەرایەتی و ڕابەرایەتی کوردستان دەکات.

قازی موحەممەد، لە پێش چاوی هەمووان داوای لە من کرد کوردەکان بە تایبەتی هەوادارانی (ژ. ك) نوێنەرێکی ڕۆشنبیری بەدەسەڵاتی دەوڵەتی سۆڤییتان دەوێ کە لایان بێت تاکوو دەوڵەتی سۆڤێت لەبارەی ڕووداوەکانی کوردستان و پارتی (ژ. ك) ئاگادار بێت، (ژ. ك)، ڕێکخراوێکی تازە پێگەیشتووەو لەوانەیە تووشی هەڵەی زۆر بێت و پێویستی بە ڕێنوێنی کردن و چاودێری کردن هەیە.

قازی موحەممەد، هەروەها گوتی کە ئەو شارەزایی تەواوی هەیە لە بنەمای دروستکردنی یەکیەتی سۆڤیەت و سەرەڕای ئەوەی کە خۆی خاوەن موڵکێکی گەورەیە، دەیەوێ لە کوردستانیش

www.pertwk.com

دەسەڵاتێکی وەك کۆمەڵگای سۆڤێت بنیات بنرێ، هەرچەندە ئەو کاتە دەبێ دەست لە هەموو موڵکەکانی خۆی هەڵبگرێ.

ئەم وتانەی قازی موحەممەد کاریگەریەکی تاڵ و ونیگەتڤیانەی هەبوو لەسەر ئەوانەی لەوێ ئامادە بوون، هەروەها قازی موحەممەد گوتی بۆ بەجێگەیاندنی ئەم کارە، سەبارەت بە یەکگرتنی کوردەکان، کۆمیتەی (ژ.ك) پێی وایە پێویستە پەیوەندییە خێلایەتییەکان لەناو بنرێن.

سەبارەت بەو نووسینەی ڕۆژنامەی "کەیهان" کە ڕەخنەو توانج دەگرێتە (ژ. ك)و کوردەکان و دەنوسێت فیل هەرچەندە بچوکیش بێت هەر گەورەترو بەرزترە لە کەر، قازی گوتی ئەم جۆرە نووسینانە نابێ ببنە هۆی تووڕەیی کوردەکان بە پێچەوانەوە دەبێ کوردەکان شانازی بکەن بەوەوە کە ئەو شتانەیان لەسەر نووسراوە، چونکە مانای وایە کوردەکان بەهێزن و ئەوان لێیان دەترسن.

پاش ئەم هەموو باسانە، قازیو هەموو ئامادەبووان چاوەڕێی وەڵامی ئێمەیان دەکرد، من گوتم: ئێمە بە تەما نین لەسەر ئەو کێشانەی ئەوان باسیان کرد بریارێك بدەین و هەموو گەلان مافی ئەوەیان هەیە بگەنە سەربەخۆیی خۆیان و گەشە بە کلتووری خۆیان بدەن، مەبەستی هاتنی ئێمەش بۆ مەهاباد بریتییە لە پێکهێنانی بەشی پەیوەندییە کلتوورییەکانی سۆڤێت، من وا هەستم کرد کە وەڵامەکەی من بە دڵی قازی نەبوو.

لەو کۆبوونەوەیەدا، چەند مووچەخۆری دەوڵەت کە یەکێکیان بەرپرسی دارایی‌و ئەویتریان سەرۆکی بەشی پەروەردەو بارهێنانی مەهاباد بوو، لەگەڵ دوو نەفەری‌تر کە لە تەورێزەوە هاتبوون بە میوانی بۆ مەهاباد، ئەمانە زۆر هەستیان بە ئازادی دەکرد، ئەمانە خێرا نانی نیوەڕۆیان بۆ دروست کرا، پاشان دەرکەوت کە ئەوانە بە ماشینی فەرمانداری تەورێز هاتوون.

پاشان ئێمە ئامادەی ئەو کۆبوونەوەیە بووین کە دەستەی سەرۆکایەتی کۆمەڵەی پەیوەندییە کلتوورییەکانیانی تیا هەڵبژارد، قازی موحەممەد بە سەرۆك و موحەممەدی کەیوان پوور بە جێگری ئەو هەڵبژێردران، لە کۆبوونەوەکەدا چەند شاعیری کورد، بە زمانی کوردی شیعریان خوێندەوە لەسەر یەکیەتی سۆڤیەت و ڕابەرەکانی، کۆبوونەوەکە دوو ڕۆژی خایاند، لە ژووری یەکەم سەرکردە بەناوبانگەکانی کورد بە ساردییەوە پێشوازییان لە شاعیرانی ناوبراو کرد، بەڵام لە ژوورەکەی تردا کە جێگای هەژارەکان بوو بە چەپڵە لێدانی گەرم پێشوازی کرا لەو شاعیرانەو شیعرەکانیان، بەدوای ئەوەدا هاوڕێ شەریفوف سەبارەت بە ئەرکەکانی کۆمەڵە دەستی بە قسەکردن کرد، پیاوە گەورەکانی کوردو وتەکانی ئەویان بەدڵ نەبوو، چونکە کۆمەڵەی پەیوەندییە کلتوورییەکان دەست دەخاتە کاروباری سیاسی کوردەکانەوە بە تایبەتی کاروباری (ژ. ك).

بە کۆتایی هاتنی کۆبوونەوەکە قازی موحەممەد داوای لێ کردین بچینە ژوورەکەی تەنیشتمان، بۆ ئەوەی لەگەڵ کاك موحەممەدی مامەش، مارف ئاغای مەنگور، پیرۆت ئاغای مەنگور، بایز ئاغای

www.pertwk.com

گەورك، كاك عەبدوڵڵای گەورك، كاك قادر ئاغای گەورك دانیشتنێك بكەین، لە دانیشتنەكەدا ناوبراوان بە ناوی (ژ.ك) ەوە داوای ئەم شتانەی خوارەوەیان لێكردین:

(1) تیپۆگرافی (دەزگای چاپكردن).

(2) دەزگای وەرگرتن و بڵاوكردنی ڕادیۆیی.

جگە لەوە ئەوان دووبارە داوایان كرد كە ڕاستەوخۆ نوێنەری ئێمە بۆ كاروباری بازرگانی نێوان كوردەكان و سۆڤیەت دیاری بكرێت هەروەها دەرفەتی ناردنی سێ دەستەی نوێنەری لەلایەن گەلی كوردەوە بۆ باكۆ بە بۆنەی ساڵڕۆژی دامەزراندنی كۆماری ئازربایجانی سۆڤێتیو داوای كردنەوەی خولی زمانی ڕووسیان كرد لە مەهاباد.

من پێم ڕاگەیاند كە ئەم داوایانەی ئێوە كە بە ناوی (ژ . ك) ەوە ڕاتان گەیاندووە، تەنیا لە دەسەڵاتی كۆمەڵەی پەیوەندییە كلتوورییەكان كە تازە دامەزراوە، لەبەر ئەوە پێویستە ڕوو بەڕووی ئەوان بكرێتەوە. دیار بوو ئامادەبووان هیچ پەیوەندییەكیان نەبوو لەگەڵ كۆمەڵەی ناوبراودا، چونكە ئەوان لە لایەن قازی موحەممەدەوە هەڵبژێردرابوون كە بەناوی كۆمەڵەوە وتووێژمان لەگەڵ بكەن. لەو كاتەدا كە ئێمە خەریكی ئەم وتووێژانە بووین قازی موحەممەد خۆپیشاندانێكی لەسەر شەقام ڕێكخستبوو وە هەندێ كەسیان هەڵبژاردبوو دەیانویست وێنەی ئێمە بگرن، ئێمە كە ئەوەمان زانی بە خێرایی ماڵئاوایمان لە هەمووان كردو ڕۆیشتین. بۆ ڕۆژی دواییو پاش ڕۆیشتنەكەی ئێمە پیاوە بەناوبانگەكانی كورد مەهابادیان بەجێ هێشتبوو.

كوردەكان هەوڵیان دەدا (قەرە پاپاخ) ەكان ڕابكێشن بۆلای (ژ. ك)، بەڵام ئەوان ئامادە نەبوون بۆ ئەم كارە لەبەر ئەوە لەلایەن كوردەكانەوە تەنگیان پێهەڵچنرابوو، ئێستا كوردەكانی سوڵدوز چاوەڕێ دەستورو فەرمانی نوێن لە مەهابادەوە سەبارەت بە هەڵسوكەوت كردنیان لەگەڵ قەرە پاپاخەكاندا.

من بە چاوی خۆم هەستم كردووە بە بوونی پارتی (ژ . ك) و زۆربەی خەڵك پارتی (ژ. ك) بە (كۆمەڵە) ناودەبەن. زۆربەی كوردەكان و پیاوە بەناوبانگەكانیان لایەنگری سۆڤێت دەكەن و بە هیوان لە خەباتیاندا بۆ سەربەخۆیی لە سۆڤێت یارمەتی وەربگرن. كومیتەی كوردی (ژ. ك) خەڵك دڵنیا دەكات كە لە ئیش و كارەكانی خۆیدا پەیوەندی دەكات لەگەڵ یەكیەتی سۆڤێت، بەڵام لە نێوان ئێمەو (ژ. ك) دا هیچ پەیوەندییەك نییە[2] و پێویستە ئەوە بگوترێت كە پیاوە بەناوبانگەكانی كورد لە

---

[2] ئەم وتەیەی هاشمۆف، دانپیانانێكی راستگۆیانەو بەڵگەیەكی ئاشكراو قەتعییە بۆ ئەو نووسەرانەی كە بێ هیچ بەڵگەیەك لە نووسینەكانیاندا هەوڵ دەدەن كۆمەڵەی ژ.ك، وجولانەوە پەرەگرتووی نەتەوەیی كورد لە هەرێمی موكریاندا لەوەمەدایە بە دەستی شورەوییەكان بدەنە قەڵەم. هەژار لەو رووەوە دەنووسێت: "زۆر كەس لایان وایە كە حیزبی ژ.ك رووسان دورستیان كردووە. كە خواهەڵناگرێ ڕاستی بۆنەچوون، كاتێ كە حیزب بۆ هەوەڵجار لەسابلاغ دامەزرا، ڕووس هیچ ئاگایان لێ نەبوو، دەمانویست بەرەسمی بماننناسن و یارمەتیمان بكەن، بەڵام هەرچی كۆششمان دەكرد جوابیان نەدەداینەوە".

www.pertwk.com

هەموو لایەکەوە هەوڵ دەدەن پەیوەنیمان پێوە بکەن، بەڵام کەس ناوی تەواوی سەرکردایەتی کومیتەی (ژ. ك) نادات و کەس باسی پەیوەنییەکانی ئەو پارتە ناکات لەگەڵ پارتەکانی تری ئێران و تورکیەو عیراق و سوریادا، ئەمەش پاڵ دەنێ بە ئێمەوە کە دەبێ زۆر ئاگادار بین.

رۆژی (27) ی ئاپریلی ئەمساڵ، شێخ سەیید عەبدوڵڵا گەیلانی هاتە کونسوڵگەری گوتی کە نوێنەری فەرماندەی (سوپای سۆڤێت یارمەتی دوژمنەکەی دەدات کە ناوی ئەحمەدەو پیاوەکانی ئەو لە گوند دەردەکات و زەوی وزارەکانیان دەداتە پیاوەکانی سەیید ئەحمەد. ئەو گومانی هەیە لە ئێمە کە لێی نارازین و گوایا بە ئاگاداری ئێمە ئەو کارە دەکات، من پێم سەلماند کە ئەمە وانییەو بەلێنم پێدا کە لەم بارەوە لێکۆڵینەوە بکەم و هەنگاوی پێویست بنێم و پرسیاری ئەوەشم لێکرد کە کاری ئەو سەبارەت بە وەرگرتن و ناونووسینی خەڵك لە پارتی (ژ. ك) چۆن دەچێتە پێش ؟ لە وەڵامدا گوتی کە لەبەر گێرەو کێشەی لەگەڵ سەید ئەحمەددا ناتوانێت لە گوندەکەی خۆی دووربکەوێتەوە و بۆ هیچ کوێ بچێت.

لەوتوێژەکانی نێوانماندا توانیم بەم ئەنجامانە بگەم:

1- شێخ سەید عەبدوڵڵا گەیلانی ئەندامی کۆنی پارتی (ژ. ك) ەو درێژەپێدەریترادیسیای بنەماڵەکەیانە کە بەشداری دەکا لە خەبات بۆ سەربەخۆیی کوردستان لەبەر ئەوە لە لایەن سەرکردە کوردەکانەوە رێزی لێدەگیرێت.

2- لە عیراقدا حزبی هیوا هەیەو پەیوەندی ئەم حزبە لەگەڵ پارتی (ژ.ك)دا لە رێگای کەسانێکی باوەرپێکراوەوەیە بە تایبەتی لە رێگای کورەکەی ئەوەوە کە ناوی سەید عەزیزەو ئێستا لەناو سوپای عیراقدا بە پلەی کاپیتانە.

3- کاربەدەستانی عیراق باوەڕ بە سەربازو ئەفسەرە کوردەکان ناکەن، لەبەر ئەوە ئەفسەرە کوردەکانیان گواستووەتەوە بۆ سنوورەکانی عیراق و ئێران لە باشووری عیراق واتە بۆ شاری (سەماوە)، ژمارەی سەربازو ئەفسەرە کوردە هەڵهاتووەکانی ناو سوپای عیراق بەرەو زیاد بوون دەڕوات کە لە دەوری مەلا مستەفا ڕابەری بەناوبانگی کوردی عیراق کۆدەبنەوە، مەلا مستەفا ئەندامی کۆمیتەی هیوایەو لە ڕابردوودا سەرکردایەتی ڕاپەڕینی چەکدارانەی دژی دەسەڵاتدارانی عیراق کردووە، ئێستا کاربەدەستانی عیراق هەوڵ دەدەن مەلا مستەفا ناچار بکەن خۆی بدا بەدەستەوەو گوێڕایەڵی دەوڵەت بێت، ئینگلیزەکانیش هەروا لەسەر ئەو ڕایەن بەڵام مەلا مستەفا هیچ بڕیارێکی نەداوە، بارزانی ئێستا لە گوندی بارزان دەژیت، شێخ گوتی ئەو بەتەواوی نازانێت بەڵام دەڵێن کۆمیتەی هیوا لە گوندی بارزانە، لە نێوان شێخ و مەلا مستەفادا پەیوەندی هەیە، بە وتەی شێخ (هیوا) باوەڕ ناکات بە ئینگلیزەکان. لەبەرئەوەی لە ساڵی 1925 دا لە کاتێکدا کوردەکان خەباتیان

بڕوانە: هەژار"عەبدوڵرەحمان شەرەفکەندی"، چێشتی مجێور، ئامادەکرد و سەرپەرشتی کردنی چاپ، خانەی شەرەفکندی، چاپی یەکەم، پاریس، ژ997، ل 65.

www.pertwk.com

دەكرد بۆ سەربەخۆیی، ئینگلیز بەڵێنی پێدان، بەڵام پاشان پەیمانێكیان بەست لەگەڵ توركیادا، بە پێی ئەو پەیمانە ناوچەیەك بە شاری موسڵەوە خرایەسەر عیراق و بەم جۆرە كوردەكان لەو پشتیوانییەی كە بەڵێنیان پێ دابوون بێبەش كران و لەسەردەمی ئێستادا، ئەركی سەرشانی كومیتەی هیوا وەك كومیتەی (ژ. ك) بریتییە لە پێكهێنانی كوردستانێكی سەربەخۆ – جگە لەوە ئەو دوو كومیتەیە بڕیاریان داوە تەنیا لایەنگری سۆڤێت بن.

شێخ لەسەر داوای من كارت و نەخشەی سنوورەكانی كوردستان وەك چۆن (ژ. ك) دەیخاتە بەردەست پیشانی دام.

بە قسەی شێخ، قازی موحەممەد لای كوردەكان جێی متمانە نییە (بەناوبانگ) چونكە چەند جار بۆچوون و هەڵوێستی خۆی گۆڕیوەو ئیشی بۆ ئینگلیز كردووەو پەیوەندی لەگەڵ دەسەڵاتدارانی ئێراندا هەیە، لەم كاتەدا قازی موحەممەد پارەیكی زۆر خەرج دەكات بۆ چەكدارە كوردەكان و نازانرێ ئەم پارەیە لە كوێوەی دەهێنێت. 29 ی نیسانی ئەمساڵ كوڕەكانی قەرەنی ئاغای مامەش عەزیز ئاغاو عەلی ئاغا سەریان لێدام و لە كاتی گفتوگۆدا ڕایان گەیاند كە:

(1) قەرەنی ئاغای مامەش، ڕۆیشتنەكەی خۆی بۆ باكۆ زۆر بەدڵ بووەو وتەكانی ڕێبەری بەلشەویكەكانی ئازربایجان، هاوڕێ باقروف كە گوتبووی كوردەكان دەبێ لە ئاشتیدا بژین هەر لەبیریەتی: ئەمە یەكێكە لەوانەی لەگەڵ سەركردەكانی كوردا ڕۆیشتوون بۆ باكۆو بە ئامۆژگارییەكانی هاوڕێ بافروف وەفادارە ئێستا لە كوردستان، پارتی ژ . ك دامەزراوەو قەرەنی ئاغا نازانێت ئەم پارتە چییەو چۆنە و لە ڕێگای كوڕەكانیەوە داوای ئامۆژگاری لە كونسوڵی سۆڤێت دەكا كە بچێتە ناو ئەم پارتەوە یا نا ؟.

(2) قەرەنی ئاغای مامەش متمانە بە (ژ. ك) ناكات لەبەرئەوەی وتەو كردەوەی جیاوازە. بە بیروڕای ئەو (ژ. ك) ڕێكخراوێكی سیاسیەو مەبەستی ڕزگاركردنی كوردستانە، جگە لەوە ئەندامانی (ژ.ك) خەریكی گێرەو كێشەو تاڵانكردنی گەلانی ترن، بەگوێرەی بیروڕای قەرەنی ئاغا (ژ. ك) ئامانجێكی وا گەورەی هەیە دەبێ هەموو گەلانی دانیشتووی كوردستان لە دەوری خۆی كۆبكاتەوەو یەكیان بخات و پشتگیری لە تاڵانكردن و ئاژاوەنانەوە بكات.

(3) قەرەنی ئاغای مامەش، پەیوەندییەكی باشی هەیە لەگەڵ قازی موحەممەد، بەڵام لەم ماوەی دواییەدا لێی نارازییە، چونكە وەك ئەو دەڵێ زۆر شتی لێ دەشارێتەوە. قازی موحەممەد لە پارتی ژیانەوەی كورددا كار دەكات و هەموو پیاوە ئایینییەكانی مەهابادی هێناوەتە ڕیزی (ژ. ك) هەوەو خۆیشی بە گوندەكاندا دەگەڕێ و ناوی خەڵك دەنووسێ بۆ ئەندامیەتی (ژ.ك).

(4)قازی موحەممەد خەرجی ئەو گەنجە كوردانە دەدات كە خەریكی فێربوون و خوێندنی ئیشوكاری سوپایین و ڕۆژانە هەرەیك لەو گەنجانە 25 ڕیاڵ وەردەگرن هەروەها قازی پارە دەداتە ئەو پیاوە ئایینیانەی بوونەتە ئەندامی (ژ–ك).

www.pertwk.com

(5) جگە لە قەرەنی ئاغای مامەش، زیرۆ بەگ، نوری بەگ و حسن تیلوو ڕەشید بەگیش داوای ئامۆژگاریو ڕێنوی دەکەن لە کونسوڵی سۆڤێت، ئێمەش باش دەزانین حەسەن تیلو بە ئاشکرا کابرایەکی سەر بەتورکەکانە. قەرەنی ئاغای مامەشیش پیاوی ئینگلیزە، ئەوانیتر ئاشکرایە چۆن لایەنگیری لە ئینگلیزەکان دەکەن. کوڕەکانی قەرەنی ئاغای مامەش پێش ڕۆیشتیان، سی هەزار ڕیاڵیان تەرخان کرد بوو بۆ دروستکردنی کەلونێکی (ستوونێکی) تانك بەناوی هۆری باقرۆفەوە .

(6)سەرگوردێکی سوپای ئێران بە ناوی کەیوانی هاتووە بۆ ناوچەی ڕەزائیەو لە بیست و نۆی ئاپریلدا چووەتە لای قەرەنی ئاغای مامەش و عەزیز عەلیو ڕۆژی 30 ئاپریل چاوپێکەوتنی لەگەڵ کوڕی بەناوبانگی کورد کەریم ئاغای گوش گەلانی کردووە.

لە چاوپێکەوتنمدا لەگەڵ (ئینتیزاری) کە کابرایەکی خاوەن موڵکە، بۆم دەرکەوت کە موحەممەد باقرخان لە ستادی ژەنراڵ شابەختی ئیشی کردووە هەشت نۆ ساڵ لەمەوبەر بۆ ڕەشید بەگ و زیرۆ بەگ پاسپۆرتی جێبەجێ کردووە. ناوبراو هەمیشە بە کێشەی کوردەوە خەریك بووەو لای ڕەشید بەگ وەزیرۆ بەگ ڕێزی هەیە. موحەممەد باقرخان لە ڕەزائییە خزمی هەیەو پێموایە ناردوویانە بۆ ئیش کردن لەناو کوردەکاندا.

لە گفتوگۆ لەگەڵ شێخ عەبدوڵڵادا گەیشتمە ئەو ئەنجامەی کە ئێمەی بۆیە پێویستە، بۆ چارەسەرکردنی کێشەکەی لەگەڵ سەید ئەحمەدو ئیشە تایبەتییەکانیتر یارمەتی بدەین، ئاشکرایە کە دەیەوێ باوەڕی پێبکەین.

لە ڕۆژی یەکی مانگی مەی ئەمساڵدا، دوو نامە لەلایەن کۆمیتەی (ژ.ك)ەوە هاتووە بۆ کونسوڵی سۆڤێت، لە نامەی یەکەمدا کۆمیتەی (ژ.ك) ڕائەگەیەنێت کە قەرەنی ئاغای مامەش خۆی فرۆشتووە بە دەسەڵاتدارانی ئێرانیو دژی (ژ.ك) کاردەکات و لەلایەن فەرماندەی لەشکری پێنجی ئێران سەرتیپ هۆشمەندی ئەفشارەوە دەستورو فەرمان وەردەگرێت، هەروەها کوڕی قەرەنی ئاغای مامەش و مام عەزیز ئاغا لەگەڵ بایز ئاغا لە خێڵی گەورك ڕۆیشتبوو بۆ ناو خێڵی مەنگوران و کۆبوونەوەشیان هەبووەو بڕیاریانداوە لە ناو کورداندا دژی (ژ.ك) پڕوپاگەندە بکەن. برای بایز ئاغا ئەحمەدی عەزیزی ماوەیەکی زۆرە لە سەقز دەژیت و ئەویش دژی (ژ.ك) کار دەکات.

لە نامەی دووهەمدا کومیتەی (ژ.ك) داوا لە کونسوڵ دەکات کە دوژمنەکانی شێخ سەید عەبدوڵڵا، موحەممەد حوسین و کوڕەکەی موحەممەد ئەمین ناچار بکەن کە سێ سەد پەزی دزراوی شێخ سەعید عەبدوڵڵاو سەید کەمال بدەنەوە، هەروەها لە نامەکەدا هاتووە، کە ئەوانەی لە سەرەوە ناوبران کۆسپی زۆر دەخەنە بەردەم پارتی (ژ.ك). پارتی (ژ.ك) توانای ئەوەی هەیە ڕوو بەڕووی ئەوانە ببێتەوە، بەڵام لە ئێمە داوا دەکەن کە کونسوڵ لەم بارەوە ناوبژیوانی بکات، سەرکردەکانی

کورد هەوڵ دەدەن بۆ دروستکردنی کوردستانێکی سەربەخۆ، بە پشتیوانی هەر کەس و لایەنێك بێت، کوردەکان وا لە سەربەخۆیی گەیشتوون کە لە چەوساندنەوەی دەوڵەتانی ئێران و عێراق و تورکیا ڕزگاریان بێت، بەڵام تا ئێستا ئەوانە نازانن کە چۆن خۆیان ڕێك بخەن بۆ سەربەخۆیی، تا ئێستا هیچ کاندیدێکی وایان نییە کە شایستەی ڕێبەرایەتیکردنی کوردستان بێت.

کوردەکان لایان وایە کە یەکیەتی سۆڤێت یارمەتییان دەدات بۆ وەرگرتنی خودموختاری، ئەم هیوایە دەبێتە هۆی ئەوەی کە لەسەرمان حیساب بکەن و بە ئاشکرا بوارمان بۆ بڕەخسێنێ کە دەوری خۆمان لەناو کورداندا پەرە پێبدەین. بەڵام دەبێ بزانرێت کە ئینگلیزەکان ساڵەهایە لەناو کورددا چالاکی گەورە دەنوێنن و توانیوییانە لەگەڵ هەندێ لە سەرکردەکانی کورد پەیوەندی ببەستن و دەوری خۆیان لە کوردستان پەرە پێ بدەن. چۆنیەتی ئەم دەورەیان لە ناوچەکانی کوردستاندا وەك یەك نییە، لە ناوەندی کوردستان (مەهاباد،جەڵدیان وشنۆ)، دەوری ئینگلیزەکان هەڵسوکەوتی ئێمەی لەکارخستووە، بەڵام بەم نزیکانە گوێیان لە دەنگی ئێمەش دەبێت. لە باکووری کوردستان (ڕەزائیە، شاپوور)، دەوری ئینگلیزەکان یەکجار لاوازەو ئێستا خەریکی هەوڵدانن بۆ ئەوەی لەم ناوچەیەش دەور ببینن. ئەوان دەستیان کردووە بە پەیوەندیکردن بە هەندێ سەرکردەی کوردەوەو خەریکی بڵاوکردنەوەی پڕوپاگەندەن لە دژی سوپای سوورو نوێنەرانی ئێمە، بە مەبەستی دوورخستنەوەی ئەم سەرکردانە لە ئێمە. لەم دواییانەدا هەندێ کەس نازانرێ چ کارەن، خەریکی پڕوپاگەندە کردنن دژی سۆڤێت لە ناو خەڵکدا، ئەمانەی خوارەوە چەند کەسێکن لەوانە:

1- سەیید موحەممەدی عەلی نەقاب زادە، فارسەو تەمەنی پەنجاو پێنج ساڵە، خوێندەوارەو دانیشتووی تارانە.

2- کوڕێکی سەیید موحەممەد علی بە ناوی سەیید ئیبراهیم موحەممەد علی ئوغڵی تەمەنی نۆزدە ساڵەو خوێندەوارە.

3- سەیید ئیبراهیمی فاتمی عەلی شەکیب زادە، فارسەو تەمەنی 53 ساڵە، خوێندەوارەو ئامۆزای سەید موحەممەدە.

4- عەلی قەرەنی ، تەمەنی 22 ساڵە، لە قوتابخانەی ناوەندی دەخوێنێت لە تاران، شیعریش دەنوسێت.

5- موحەممەد عەلی ناسری، سەر گوردی سوپای ئێرانە، لە ڕەستورانی ئیستانبوڵ، دژی یەکیەتی سۆڤێت دواوە.

*- لە ئەنجامی هەوڵ و هەنگاونانی ئێمە، ئەوانەی لەسەرەوە ناویان برا بە ناچاری ڕەزائییەیان بەجێهێشت.

*- دەوری تورکیا لە ناو کوردەکاندا لاوازە، چونکە کوردەکانی خۆی زۆر دەچەوسێنێتەوە.

www.pertwk.com

*- چالاکی (ژ.ك) له ناو کوردەکاندا لاوازه، چونکه تا ئێستا کومیتەی (ژ.ك) نەیتوانیوه ڕوو بەڕوو بوونەوەی نێوان هۆزه کوردەکان چارەسەر بکات و تا ئێستا تێك هەڵچوون و ڕوو بەڕوو بوونەوانەی خێڵ و هۆزه کوردەکان زۆر جار پەره دەسێنێ‌و گەوره دەبن، پێویسته ئێمه چاومان له پەیوەندی نێوان هۆزه کوردەکان بێت و ڕێگا نەدەین ئەو تێکهەڵچوونانه ڕووبدەن، ئەو تێکهەڵچوونانەی ناو هۆزو خێڵه کوردەکان زۆرتر به پیلانی ئێرانییەکانه به مەبەستی لاواز کردنیان.

ئیشی ئێمه بۆ چوونه ناو کوردەکان هێشتا ناتەواوه، چونکه ئێمه له ناوچەی کونسوڵگەریمان، هیچ ڕێکخراوێك، قوتابخانه، نەخۆشخانەیەکمان نییه، که بتوانین له ڕێگای ئەوانەوه پەیوەندی بکەین به خەڵکەوەو له ناویاندا کار بکەین.

له مەهاباد که ناوچەیەکی گرنگه، نوێنەرێکمان نییه که بتوانێت له ڕووداوه سیاسییەکانی ئەم ناوچەیه ئاگادارمان بکاتەوه.

سەرکونسوڵی سۆڤێت له ڕەزائیه.

هاشموف. ج. ی.

www.pertwk.com

(3)

وتوویێژی سەرنووسەری ڕۆژنامەی فەرمان لەگەڵ ڕێبەری کوردەکان

ڕۆژی 22 ی دیسامبری 1945، سەرنووسەری ڕۆژنامەی فەرمان، ئاغای شاهینده وتوویێژێکی لەگەڵ سەرۆك و ڕێبەری ئایینی ناسراوی کورد "قازی موحەممەد" بڵاوکردووەتەوە، شاهینده، لەگەڵ سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ایران ما)، ئاغای تەفەزولیو هاوکاری ڕۆژنامەی (رهبر) ئاغای بزورگ عەلەوی، لە گەشتێکدا بۆ ئازربایجان، سەریان داوە لە مەهابادو چاوپێکەوتنێکیان ئەنجامداوە لەگەڵ قازی موحەممەد، لەو چاوپێکەوتنەدا قازی ئەو دەنگوباسانەی بەدرۆ خستووەتەوە کە لە تاراندا بڵاوبوونەتەوە، گوایا کوردەکان بە نیازن لە ئێران جیاببنەوەو ڕای گەیاندووە کە کوردەکان دەیانەوێ لە چوارچێوەی ئێران و لەژێر ئاڵای ئێراندا بژین، کوردەکان داوای جێبەجێکردنی یاسای بنەڕەتی (قانون اساسی) و دیموکراسی هەروەها پاراستنی ئەو خودموختارییە دەکەن کە ئێستا هەیانە.

بە وتەی قازی، ئەو خودموختارییە کە لە مەهابادو ناوچەکانی دەوروبەریدا هەیە، ماوەی چوار ساڵە هەیانە، ماوەیەك لەمەوبەر لە کوردستان هەڵبژاردنی نوێنەرانی خەڵك بەڕێوەچووە، لەو کۆنگرەیەدا نوێنەرانی خەڵك هەندێ بڕیاریانداوە سەبارەت بە کاروباری ناوخۆی کوردستان و هەروەها دیاریکردنی پەیوەندیی لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندی. لەو کۆنگرەیەدا نۆ نەفەر هەڵبژێردران بۆ لە ئەستۆگرتنی ئەرکی بەڕێوەبردنی کاروباری کوردستان کە قازی موحەممەد سەرۆکایەتی ئەم کۆمیتە نۆ نەفەرییە دەکات.

لە وەڵامی پرسیاری دەنگوباسی ڕۆیشتنی قازی بۆ باکۆو هێنانی چاپخانەیەك، قازی، گوتی ئەم دەنگوباسە درۆیانە لەلایەن تاقمێك لە کاربەدەستانی سوپای ئێرانەوە بڵاو دەکرێنەوە. چاپخانە لە تەورێز کڕاوەو تاقیکردنەوەیشی زۆر ئاسانە. هەروەها قازی، ئەو دەنگوباسەی بە درۆخستەوە کە گوایا لە مەهاباد پارتی کومونیستی دروست دەکەن و ڕاگەیاندن لە کوردستان بواری ئازادی هەموو بیروباوەڕێك دەداو لەم کاتەدا تەنها حیزبی دیموکراتی کوردستان هەیە کە دروشم و داخوازییەکانی بەم چەشنەی خوارەوەیە:

(1) گەلی کورد دەیەوێت خاوەنی خودموختاری بێت لە چوار چێوەی ئێراندا.

(2) لە قوتابخانەو دام ودەزگا دەوڵەتییەکان دەبێ زمانی کوردی بەکاربهێنرێت.

(3) دەبێ ئەنجوومەنی هەرێمیو ناوچەیی پێك بهێنرێت.

www.pertwk.com

(4) کارمەندو موچەخۆرانی دام ودەزگا دەوڵەتییەکان دەبێ هەموویان لە دانیشتووانی ناوچەکە بن و دەبێ هەموو ئەو یاسا دیکتاتۆرییانەی ئێستا بگۆڕدرێن. دەبێ پەیوەندیی نێوان جوتیارو خاوەن موڵکەکان پەیوەندییەکی عادیلانە (هاوسەنگ و یەکسانی) بێت.

(5) حیزبی دیموکراتی کوردستان هەوڵ دەدات بۆ بەدیهێنانی دۆستایەتی وبرایەتی لە نێوان گەلانی ئێراندا.

دەربارەی ڕێکخراوی حیزبی دیموکراتی کوردستان، قازی گوتی: لەو ناوچانەی کە دەسەڵاتدارانی کۆنەپەرست ودیکتاتۆر، ناتوانن کۆسپ بخەنەسەر ڕێگامان، بە ئاشکرا ڕێکخراوە حیزبییەکان دروستکران و کاردەکەن، هەروەها گوتی حیزبی دیموکراتی کوردستان هیچ پەیوەندییەکی نییە لەگەڵ کوردەکانی دەرەوەی ئێرانداو یەکخستنی هەموو کوردەکان بە ئەرکی خۆی نازانێت.

لەسەر بۆچوونی حیزبی دیموکراتی کوردستان بەرامبەر بە یاسای بنەڕەتی، قازی موحەممەد ڕایگەیاند کە لەو شوێنانەدا کە جیاوازی لە نێوان داخوازییەکان و یاسای بنەڕەتیدا هەیە کار بە یاسای بنەڕەتی دەکرێت. لە وەڵامی پرسیارێکدا دەربارەی ئازادی دەنگدانی ژنان، قازی گوتی: ئەو هەموو چەشنە پێشوازییەك لەو ڕاستییە دەکا کە دیموکراتەکانی ئازربایجان بە شێوەیەکی فراوان بەشداریکردنی ژنانیان لە هەڵبژاردندا پاراستووە، بەڵام دیموکراتە کوردەکان لەم بارەوە سەرکەوتنێکی ئەوتۆیان بەدەست نەهێناوە.

لە وەڵامی پرسیارێکدا کە ئایا لە ماوەی چوارساڵی خودموختاریدا لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندی وتووێژ کراوە ؟، قازی، گوتی: خۆی دووجار ڕۆیشتووە بۆ تاران و هەردوو جارەکە چاوی بە شا کەوتووەو داوای لێکردووە کە لە بری ناردنی تۆپ و تانك بۆ کوردستان، پێویستە پێداویستی گەشەکردن و پەروەردەوو بارهێنان و لەش ساخی بنێرێت بۆ کوردستان. بەڵام تا ئێستا هیچ شتێك نەکراوە. ئەگەر دەوڵەتی ناوەندی سەبارەت بە داخوازییەکانی کورد هەروا کەمتەرخەم بێت، ئەوە دەبێتە هۆی ئەوەی کە دیموکراتەکان لە شوێنەکانی تری ئێران هەنگاو هەڵگرن و ڕووداوەکانی کوردستان لەو شوێنانەش دووپات ببنەوە.

لەسەر پرسیاری کوردە هەڵاتووەکانی عێراق کە گوایا لەو ناوچانەدا دەژین کە سوپای سوری لێ نیشتەجێیەو لەلایەن ئەوانەوە پشتیوانیان لێ دەکرێت و چەکیان دەدرێتێ، قازی لە وەڵامدا گوتی: تاقمێکی کورد لە عێراقەوە هەڵهاتوون بۆلایان و لە مەهاباد نیشتەجێن و سوپای سووریش لە مەهاباد نییە تا پشتیوانییان لێ بکات. لە وەڵامی پرسیارێکدا سەبارەت بە پارتی کۆمەڵە قازی گوتی: پارتێکی لەو جۆرە لە عیراقدا هەیە، بەڵام حیزبی دیموکراتی کوردستان هیچ پەیوەندییەکی نییە لەگەڵیدا.

www.pertwk.com

(4)

وتووێژ لەگەڵ سەرۆکی کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دیموکراتی کوردستان.

تەورێز. 17ی ژانویەی ساڵی 1946.

هەواڵنێری ئاژانسی دەنگوباسی تاس، لەگەڵ سەرۆکی کۆمیتەی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستان قازی موحەممەدو سەرۆکی ئەنجومەنی کوردستان حاجی بابا شێخ وتووێژی کرد. قازی موحەممەد، گوتی (زیاتر لە 150 ساڵە، ئێمە لە پێناوی ئازادیدا دژی داگیرکەرانی تورکیەو ئێران خەباتمان کردووە، لەم خەباتەدا ئێمە قوربانی زۆرمان داوە، بەشێك لە گەل و وڵاتەکەی ئێمە درایە دڕندەکانی عەرەب و ئێران و بووە هۆی زیاتر خراپبوونی ژیانی ئێمەو ناچارکراین دژی سێ دەوڵەتی عیراق و ئێران و تورکیا خەبات بکەین. بە دەستورو فەرمانی دەوڵەتی ئینگلیز پێشنیاری یەکگرتنمان کرا لەگەڵ ئەرمەنەکاندا، بەڵام گەلی کورد ئامادەی ئەم کارە نەبوو، دوای بەرپەرچدانەوەی ئەم پیلانە، تورکەکان هێرشیان کردە سەرمان، پاش سێ مانگ گەلی کورد بە ڕێبەرایەتی شێخ سەعید (ڕێبەری شۆڕشی کورد لە تورکیا) لە خەباتێکی نابەرامبەردا کە ئەنجامەکەی زیاتر لە یەك ملیۆن و نیو شەهید کران و شێخ سەعیدو حەفتاو دوو نەفەر لە سێدارە دران، بەڵام ئەم کارەساتە نەبووە هۆی ترساندنی کوردەکان.

بە ڕێبەرایەتی ئیسماعیل ئاغای سمکۆو بە بەشداریی هەندێك لە ئامادەبووان لەم وتووێژەدا عەمەر خانی شەریفی لە ساڵی 1923 کوردەکان دژی دەوڵەتی ئێران شۆڕشیان کردو شارەکانی ڕەزائییەو شاپوورو مەهاباد ئازاد کران و شاری خۆی گەمارۆ درا. ئێرانییەکان، بە هاوکاری ئینگلیز ئەم بزووتنەوەیان سەرکوت کرد، ئیسماعیل ئاغا بە دەستی بە کرێگیراوێك کوژرا. هەندێك لەوانەی بەشداری ئەم شۆڕشەیان کرد چوونە ئارارات و لەوێ دەستیان بە خەبات کرد دژی تورکەکان لە ساڵی 1931 دا، لە سەرەتادا ئێرانییەکان یارمەتی ئەم شۆڕشەیان دەدا، بەڵام لە دواییدا خیانەتیان لێکردن و لە پشتەوە هێرشیان کردەسەریان. پاشان بە زۆرە ملێ دەستیان کرد بە گواستنەوەی کوردەکان بۆ باشوورو باکووری ئێران و لە هەندێ شوێن ژن و مێردەکانیان لە یەك جیاکردنەوە. ئەمەش هەر نەیتوانی ئیرادەی گەلی کورد بشکێنێت. لە ساڵەکانی 1930 و 1932 دا هۆزی جەلالی ڕاپەڕین ئێرانیەکان تا هاتنی وەرزی زستان ڕاوەستان و پاشان هەموو گوندەکانیان وێران کرد، بەڵام سەرەڕای ئەمەش، کوردەکان هەر دوو سێ ساڵ جارێ سەر لەنوێ ئاڵای ڕاپەڕینیان بەرز کردەوە. هەموو ئەم ڕاپەڕینانە خۆ بە خۆیی بوون.

www.pertwk.com

به دوای ئەم ڕاپەڕینانەدا، کوردەکان دەستیان کرد بە پێکهێنانی پارت و ڕێکخراوی جۆراو جۆرو بە شێوەی نهێنی دەستیان کرد بە چالاکی تا ڕووداوەکانی مانگی شەهریوەری 1320 واتە ئوگوستی 1941 درێژەی هەبوو.

ئێرانییەکان وایان بڵاودەکردەوە کە کوردەکان بەهۆی هاتنی سوپای سوورەوە بۆ ناوچەکە خەریکی تاڵان کردن و دەست درێژی کردنن، (هات بە خەیاڵماندا کە تووشی بەد بەختییەکی نوێ بووین).

سوپای سوور پێنج ڕۆژ لای ئێمە مانەوە، ئێمە دەمانگوت ئەم سوپایە لە هیچ سوپایەکی‌تر ناچێت. فرمێسك بە چاوی خەڵکدا دەهاتە خوارێ‌و دەمانگوت ئەمە چۆن سوپایێکە، خەڵکەکە ناحەقیان نەبوو، هەموو ڕاهاتبوون کاتێك هێزێکی چەکداریان دەبینی مانای ئەوە بوو هاتوون بۆ سەرکوتکردنەوەی کوردەکان. کاربەدەستان و مووچەخۆران لە کوردستان هەڵهاتن و ئێمە بێ‌دەسەڵات مانەوە. لەو هەلومەرجە لەبارەدا بۆ یەکگرتنی هێزو خێڵەکانی کورد کەڵکمان وەرگرت.

لەم ماوەیەدا ئێمە ڕێکخراوی پارتی ژیانی کورد (ژیانەوەی کوردستان) مان پێکهێنا کە ڕێکخراوێکی نهێنی بوو وە بۆچوونێکی ناسیۆنالیستانەی هەبوو وە مەبەستی پێکهێنانی دەوڵەتێکی گەورەی کوردستان بوو. دەسەڵاتدارانی ئێرانی بێگومان هەوڵی چاندنی دوژمنایەتی دەدا لە نێوان خێڵە کوردەکاندا. بەڵام بە کۆتایی هاتنی شەڕ هەموو هەوڵەکان بە ڕێگای دیموکراتیدا دەڕۆیشتن. کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان لەلایەن ئێمەوە هەڵوەشێنرایەوەو لەبری ئەو حیزبی دیموکراتی کوردستانمان دامەزراند، بە دروستبوونی حیزبی دیموکراتی کوردستان، ئێمە بە یەکجاری کۆتایمان بە دوژمنایەتی نێوان خێڵەکان هێناو داخوازی سەرۆك خێڵەکانمان بۆ دەسەڵات وەرگرتن لەناوبرد.

ڕۆژی فیبریوەری 1945 کۆنگرەی نوێنەرانی باکووری کوردستان بە ڕێبەرایەتی‌و سەرۆکایەتی حاجی بابا شێخ ئەنجومەنیان هەڵبژارد. لە ڕێکەوتی دەی مانگی دیسامبەری 1945دا ئاڵای نەتەوایەتیمان لەسەر بینای ئەنجومەنی کوردستان هەڵکردو کوردەکان سوێندیان خوارد کە هەتاکوو کوردێك مابێت کەس ناتوانێت ئەم ئاڵایە لابەرێت و ڕۆژی هەڵکردنی ئاڵا کرا بە جەژنێکی نەتەوایەتی کورد.

ئێمە وەك گەلێك یەکمان گرتەوەو بەهێزتر بووین و بە یەکجاری بۆ گەیشتن بە مافی خۆمان دەستمان بە خەبات کردووەو ئێستا ئێمە لەم بارەوە دەست کەوتی زۆرمان بەدەست هێناوە، ئەگەر لە ڕابردوودا نووسین و ئاخافتن بە زمانی کوردی ڕێگای پێ نەدەدرا، ئێستا ئێمە ڕۆژنامەی "کوردستان"مان هەیە. لە کوردستاندا نزیکەی سێ هەزار زارۆك بە زمانی خۆیان دەخوێنن، چەند ڕۆژ لەمەوبەر دەستووری بە زۆرە ملێی خوێندنی سەرەتایی بۆ هەموو کەس بە بێ پارە، دراوە.

www.pertwk.com

قوتابییە هەژارەکان لە باری جلوبەرگ و کتێبەوە، هەروەها خواردنی بەیانیان لە قوتابخانەدا یارمەتی دەدرێن. لە مەهابادکۆمەڵەی (کەلکتیوی) تیا هەیە کە ژنان بەشداری دەکەن تیایدا.

جەژنی نەتەوایەتی دووهەم ڕێکەوتی 25ی ئوکتۆبەرە، ڕۆژی کردنەوەی کۆنگرەی حیزبی دیموکراتی کوردستانە. گەنجەکان لە یەکیەتی لاوانی دیموکراتی کوردستان یەك دەگرن لە قوتابخانەکان و ڕێکخراوی دیموکراتی دامەزراوە، دەوری حیزبی ئێمە یەکجار گەورەیە.

کورد لە خەباتیدا بۆ ئازادی خۆی نزیکەی دوو ملیۆن کەس قوربانی داوە، ئێمە لەو باوەڕەداین کە لەسەردەمی ئێستادا کۆتایی بەخوێن ڕێژی هاتووەو دەتوانین لە ڕێگای ئاشتییەوە داهاتووی خۆمان چارەسەر بکەین.

....

.(5)

وتوویژ لەگەڵ جێگری سیاسیی و پەرلەمانیی سەرۆك وەزیرانی ئێران

موزەفەری فەیروز. 3ی ژوئیییەی 1946.

داخوازی فەیروز بۆ چاوپێکەوتن لەگەڵمدا پەسەندکراو هاتە لام و ڕایگەیاند کە پاش ئەوەی لە ئەنجامی وتووێژەکانی ئەوو قازی موحەممەد لە تەورێزو هەروەها لە ئەنجامی ئەوەی کە پێشنیار کرا قازی موحەممەد بێتە تاران، وتووێژ دەستی پێکرد. بۆ ئەم مەبەستەش دووجار کومسیونی بەرپرسیار کۆبووەتەوە. بە وتەی فەیروز، قازی موحەممەد داوای ئەوە دەکات کە بانەو سەقز سەر بە مەهاباد بن و بە گشتی باسی کوردستان بە فراوانی دێنێتە کایەوە کە لە سەردەمی ئێستادا بەهۆی دواکەوتوویی کۆمەڵایەتی کوردستانەوە، هەروەها بوونی دوژمنایەتی لەنێوان خێڵ و هۆزو خانەکانی کورد دەرفەتی بەدیهێنانی ناکرێت.

کاتێك لە فەیروزم پرسی داخوازییە سەرەکییەکانی قازی موحەممەد چییە، وتی داوای ئەوە دەکات بانەو سەقز کە سەر بە سنەن بخرێنەسەر مەهاباد، هەروەها داوای دەرچوونی سوپای دەوڵەتی دەکا لە کوردستان بە گشتی. هەروەها فەیروز، گوتی باشترین ڕێگە بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کوردستان بە بیروڕای دەوڵەت بەم چەشنەی خوارەوەیە: بانەو سەقز لە بەڕێوە بەرایەتییەکی جیاوازدا جیا بکرێنەوەو بەم جۆرە لە کوردستاندا سێ فەرمانداری دەبن، لە سنەو بانەو سەقزو لە مەهاباد. سوپای دەوڵەتی، تا ژمارەیەکی هەرە کەم، کەم بکرێتەوە ئەویش بۆ پاراستنی سنووری ئێران و عێراق. ئەو سەربازانەی لە سەربازخانەکانی بانەو سەقزدان ئاگادار بکرێنەوە کە نابێ لەو سنوورانەی کە بۆیان دانراوەو دیاری کراوە بچنە دەرەوە، سەبارەت بە پاراستنی ڕێگاکان دەبێ لە لایەن هێزەکانی نیگەهبانەوە/ ژاندارمری/ بپارێزێن کە لەم پاراستنەشدا هێزەکانی کورد بەشداری بکەن.

www.pertwk.com

فەیروز، ڕایگەیاند سەبارەت بەم پرسیارە بڕیار درا پێشنیارەکەی دکتۆر جاوید پەسەند بکرێت کە بریتیە لە: لەو ناوچانە ئەوەندە هێزی سوپای ئێران ڕابگیردرێت کە ژمارەیان هێندەی ڕووداوەکانی پێش ئۆگستی 1941 شەهریوەری 1320 بێت، بەڵام بۆ مەهاباد جیاوازییەکی تایبەتمان داناوە ئەویش ئەوەیە کە لە شوێنەکانیتر سوپای ئێران هێندە سەقامیگر دەبن کە هەست نەکرێت مەترسییان بۆ مەهاباد هەبێت. بەڵام لابردنی سوپای دەوڵەتی بە تەواوی نابێ بکرێت لەبەرئەوە ڕێگا دەدا بە هەموو ئاژاوەنانەوەیەك لە لایەن عێراقەوە. جگە لەوە قازی موحەممەد خۆی دەتوانێت بەرپەرچی هەموو هێرشێکی دوژمنانە بداتەوە کە لەلایەن هۆزو خانەکانی سەقزو بانەوە دەکرێتە سەری.

بە پێی ڕاگەیاندنی فەیروز، قازی موحەممەد دەبێ ئێستا قەناعەت بەوە بکات کە ڕێکەوتننامەی دەوڵەت لەگەڵ ئازربایجان ئەویش دەگرێتەوە هەروەها سەبارەت بە پێکهێنانی دەزگاکانی بەڕێوەبەرایەتی خۆجێیی کە لەلایەن ئەنجومەنی ناوچەییەوە بەڕێوە دەچێ ئەویش دەگرێتەوە.

هەروەها فەیروز جگە لەوانەی سەرەوە گوتی کە لە باری ئابووری‌و پەروەردەوە کەرەسەی دەرمان و..... هتد بۆ ناوچەی مەهاباد یارمەتی قازی موحەممەد دەدرێت. جگە لەوە فەیروز ئەوەی دووبات کردەوە کە لە چارەسەرکردنی کێشەی کوردەکانی عێراق و تورکیادا چاوی لێ بکرێت، من بە فەیروزم گوت کە پاراستنی سنوورەکان دەبێ لە ئەستۆی سوپای ئێراندا بێت. سەبارەت بە کێشەکە بە گشتی گوتم کە لەو بارەوە لێکۆڵینەوەی تایبەتم نەبووەو پێویستە کە لەگەڵ ئەواندا بە تایبەت قازی موحەممەد ئاشنا بم و گفتوگۆ بکەم تا لە دوایبدا بتوانم بیروڕای خۆم سەبارەت بەو دەربڕم.

دوای ئەوەی داوام کرد کە بیروڕایان چییە دەربارەی دامەزراندنی حیزبی دیموکرات[(3)] و ناوەکەی، فەیروز لە وەڵامدا گوتی کە ئەوان پێیان باش بووە کە ناوەکەی پارتی جووتیاران بێت بەڵام دکتۆر جاوید پێشنیاری کرد کە ناوەکە پارتی دیموکرات بێت باشترە تا بەرەبەرە فیرقەی دیموکراتی ئازربایجان بچێتە ناویەوە.

ی – سارچیکوف.

ئارشیفی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ڕووسیا.

---

(3) **مەبەست لێی حیزبی دیموکراتی ئێرانە، کە قەوام ئەلسەلطەنە وەك مانۆرێکی چەواشەکارانەو بە مەبەستی ڕاکێشانی دیموکراتیخوازانی ئێرانی و ناکۆککردنی حیزبی تودەو کلۆرکردنی بنەمایی ڕێکخراوەیی (فیرقەی دیموکراتی ئازەربایجان)و حیزبی دیموکراتی کوردستان و لێ تەکاندنەوەی ئەندامەکانیان لە 29ی حوزەیرانی 1946 رایگەیاند.**

بڕوانە: محمود سنجابی، قربانیان باور و احزاب سیاسی ایران، چاپ اول، انتشارات آسیا، تهران، 1375، ش. ص 121–126.

www.pertwk.com

1– جاوید، ئوستانداری تەورێز ئەندامی ڕێبەرایەتی فیرقەی دیموکراتی ئازربایجان یەکێك بووە کە هەر لە کۆنەوە بە نهێنی لەگەڵ کاربەدەستانی تاران پەیوەندی هەبووە. ئەو یەکێك بووە لەوانەی کە تەلگرافیان نارد بۆ شاو قەوام و بەڵێنیدا کە بە هاتنی سوپای ئێران، بەربەرەکانی ناکرێن و ئامادەن پێشوازی بکەن لە سوپا. دژی هەڵوێستی پیشەوەری بووەو هەروەها دژی کوردیش بووە.

22 ی ئوتی 1946.

یادداشتی سەرکونسوڵگەری یەکیەتی سۆڤێت لە ماکۆ.

سەلومین. و– ی

2ی ئۆتی ئەمساڵ سەرۆکی دەوڵەتی کوردستان قازی موحەممەد لەگەڵ نزیکەی چل نەفەر کە زۆربەیان پیاوانی ئاینی بوون هاتنە ماکۆ، بۆ ڕۆژی دوایی قازی موحەممەد هاتە کونسوڵگەری‌و لە وتووێژێکدا بە کورتی مەبەستی گەشتەکەی بۆ ناوچەی ماکۆ ڕوونکردەوەو ڕایگەیاند:

مەبەستی ئەو بە کورتی بۆ ئاشنابوون لە چۆنییەتی کاروباری حیزبی دیموکراتی کوردستان و چارەسەرکردنی ئەو کێشەو ناکۆکییە گەورەیەیە کە لە نێوان سەرکردەی هۆزە کوردەکاندا هەیەو هەروەها چەند کۆبوونەوەیەکی ئامۆژگارییانەی لەگەڵ سەرۆك خێڵەکان و لێپرسراوانی پارتی دیموکراتی کوردستان سازکرد. قازی موحەممەد، ڕایگەیاند کە بە داخەوە تا ئێستا زۆربەی پیاوە ناودارەکانی کورد هەست بە ئەرکی سەرشانی خۆیان ناکەن و هەر خەریکی گێرەو کێشەی نێوان خۆیانن لەسەر دابەشکردنی دەسەڵات و خۆسەپاندن، نەهێشتنی ئەم ناکۆکییانەش پێویستی بە لە خۆبووردنێکی زۆرەو، لەبەر ئەوەی ئاسۆی بیرکردنەوەی ئەم سەرکردانە تەسکەو بە گشتی نەخوێندەوارن، ئیش کردن زۆر گرانە لەگەڵیاندا، بەتایبەتی لەم کاتەدا هەندێ قسەوباس لەسەر دامەزراندنی کۆماری دیموکراتی کوردستان هاتوەتە گۆڕێ. کۆبوونەوەی ئامۆژگارییانە بۆ ئەوەیە کە بۆیان ڕوون بکرێتەوە، ڕاگەیاندنی خودموختاریی لە ناوچەکەدا ناتوانرێت باسی لێوە بکرێت و پێویستە ئێمە شێوەی کارکردنمان بگۆڕین و هەوڵ بدەین بۆ ئەوەی ((یەکیەتی هەموو کوردان پتەوتربکرێت و دۆستایەتی کوردو ئازربایجان بەهێز بکرێت و بەشداری لە کاروباری دەزگاکانی دەسەلاتی خۆجێیی بکرێت بە تایبەتی لە بواری بەرزکردنەوەی ئاستی کولتوری خۆیان، لەوانە گەشەپێدان بە پەروەردەو بارهێنان لەناو گەلی کورددا.

www.pertwk.com

ڕاگەیاندنی ووتەکانی قازی موحەممەد لە کۆبوونەوەکاندا بووە هۆی نارەزایی‌و بێ باوەڕی هەندێ لە گەورەپیاوانی کورد. بەو هۆیەوە هاتبوون بۆ کونسوڵخانەی ئێمە بە مەبەستی ڕوونکردنەوەی ڕاستی بۆچوونەکانی قازی موحەممەد. شتێکی سروشتییە کە کاربەدەستانی کونسوڵخانەی ئێمە ئامۆژگارییان کردبوون کە سەبارەت بەو پرسیارانە دەبێ بچنە لای دەوڵەتی خۆیان و وەڵام لەوێ وەربگرنەوە، جگە لەوەش ئێستا سەرۆکی دەوڵەت لە شاری ماکۆ دایە. دوای نانی نیوەڕۆ ئانالی خاتونی تەیموری بە شانازییەوەو لەبەر هاتنی قازی موحەممەد میوانداریی‌یەکی ڕێکخستبوو.

www.pertwk.com

قازی موحەممەد، لە چواری ئۆگست ڕۆیشت بۆ شاری خۆی. لە هاتنی قازی موحەممەد بۆ ماکۆ هیچ هەراو هۆریایەك لەلایەن ئازربایجانییەکان یا کوردەکانەوە ڕووی نەدا، کاربەدەستانی خۆجێیی ئازربایجان لە کاتی هاتنی قازی موحەممەد هەموو هەوڵێکی خۆیان بەکارهێنا تاکوو پێشوازی و هاتنەکەی قازی بەڕێز و شکۆوە بێت.

سەرکونسوڵی یەکیەتی سۆڤێت لە ماکۆ

سەلومین.

....

(6)

تەلگرافی ڕێبەری حیزبی دیموکراتی کوردستان بۆ "قوام السلطنه"

ڕۆژنامەی (اطلاعات)، بە پێی سەرچاوەی ڕادیۆی تەورێز، دوێنێ ڕێکەوتی 5ی سپتامبەر، ڕایگەیاند کە ڕێبەری حیزبی دیموکراتی کوردستان قازی موحەممەد، تەلگرافێکی ناردووە بۆ هەر یەك لە "قوام السلطنه" ڕێبەری پارتی دیموکراتی ئێران و پارتی گەل (تودە) وحیزبی ئێران و فیرقەی دیموکراتی ئازربایجان، ڕایگەیاندووە کە حیزبی دیموکراتی کوردستان دەیەوێ بەشداری بکات لەو بەرەیەدا کە ئەو حیزبانەی کۆکردووەتەوە[4].

[4] لە 25ی نۆڤەمبەری 1946دا حیزبی دیموکراتی کوردستان کە لەتەلەگرافێکدا ، کوهستان بلاّوی کردۆتەوە:"لەمەڕ ئەو هاوپەیمانەتییەی کە شەش حیزبەکانی ئازیدیخوازی ئێران پێکیان هێناوە، ئەندامانی حیزبی دیموکراتی کوردستان کە بۆخۆی یەکێکە لەو هاوپەیمانێتیە پیرۆزبایی خۆی پیشان ئەدات و خۆی بەسەربەرز دەزانێت کەسەرکەوتووانە دەستی خۆی داوەتە دەستی هاونیشتمانانی خۆی و شان بەشانی ئەوان لە ڕێگای ئازادی ئێرانی خۆشەویست کۆشش و فیداکاری دەکات وێڕای ئەوەی کە شەش مانگە ئێرتیجاع بە تۆپ وتانگ وبۆمب ئێمە ئاگرباران دەکات لەشەڕو تێکۆشانی خوێناوی خۆمانین و تائێستا نەمانتوانیووە سەبارەت لە ڕێگای ئازادی سەرگەرمی هاونیشتمانمان گفتوگۆ بکەین و داوای پۆزش دەکەین وهاوکاری. ئومێدەوارین لێرە بەدوا هەروەك پێویست دەکات و تواناکانی خۆمان لە ڕێگای هاوپەیمانێتیەدا بەمەبەستی ئازادی ولاّتی خۆشەویستمان بە تەواوی نیشان بدەین و لەمەسەلەی کۆنەپەرست بەشداری سیاسیی گەورەمان هەبێت.

لەلایەن کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دیموکراتی کوردستان

کەریمی

بروانە: کوهستان "هەفتەنامە"، 4 آذرماه، 1325ش. اطلاعات، 11 آبان 1325.

www.pertwk.com

(7)

وتوویژی قازی موحەممەد لەگەڵ ڕۆژنامەی (ئێران ما) و ڕۆژنامەی (رهبر)

هەردوو ڕۆژنامەی (ئێران ما) و (رهبر)، ناوەڕۆکی وتوویژی ڕۆژنامەوانی خۆیان لەگەڵ ڕێبەری حیزبی دیموکراتی کوردستان قازی موحەممەد، کە لە ڕێکەوتی ڕۆژی 3ی سپتامبەر ئەنجامیان دابوو، بڵاو کردەوە، قازی لەو وتوویژەدا ڕایگەیاندووە کە گفتوگۆی نێوان ئەوو دەوڵەتی ئێران ڕاگیراوە. ئەو ڕایگەیاند کە بە بیروڕای خۆی پاش دەست لە کارکێشانەوەی ژەنڕاڵ (ئەرفەع) لە ستادی گشتی سوپای ئێران هیچ ئاڵوگۆڕێك نەکراوە، هەروەها گوتی کە دارودەستەی ستادی گشتی دەورێکی باڵایان هەبووە لە ڕاگرتنی وتوویژەکانداو، گوتی کە من لەو باوەڕەدام هەر ئەم تاقمەن کە کوردەکان وڕێگرەکانیتر چەکدار دەکەن و پاڵیان پێوە دەنێن کە دژی دیموکراتەکانی کورد ڕاوەستن، بۆ بەڵگە لەسەر ڕاستی ئەم قسەیە ماوەیەك لەمەوبەر لە لای سەقزەوە سێ لۆری پڕ لە چەك و نارنجۆك گیراوە کە دەسەڵاتدارانی سوپایی ناردبوویان بۆ دوژمنانی حیزبی دیموکراتی کوردستانە[5].

هەر سەبارەت بەو مەسەلەیە قازی گوتی: پێش ئەوەی لە تاران بگەڕێتەوە بڕیار وابوو کە دوای پێنج ڕۆژی تر بۆ درێژەدان بە وتوویژ بگەڕێتەوە تاران، بەڵام لەبەر ئەوەی کە پێی وایە لە ئەنجامی بەشداریکردنی هەندێ لە سەرۆکەکانی سوپا لەو وتوویژانەدا هیچ ئەنجامێکی نابێ، لەبەر ئەوە چاوپۆشی کردووە لە گەڕانەوە بۆ تاران. هەروەها ئەوەشی ڕاگەیاند کە کوردەکان باوەڕیان بە نیاز پاکی قوام السلطنە هەیە، بەڵام هەندێك کەس هەوڵ ئەدەن کە کوردەکان و قوام السلطنە لەیەك دوور بخەنەوەو وتوویژەکان بپچڕێنن تا ئەو کاتەی ئەوانە لەو پۆستانە دابن و وتوویژ هیچ

---

[5] لە دەوروبەری کۆتایی مانگی ئۆکتۆبەری 1946 لە ڕێگای سەقز-بانە، چەند پێشمەرگەیەك توانیان دەست بەسەر سێ ئۆتۆمبێلی بارهەڵگری ئێرانی بگرن کە بە پێچەوانەی ڕێکەوتننامەی 16ی حوزەیرانی 1946ی پێشەوا -رەزم ئارا، چەك و تەقەمەنیان بارکردبوو بۆ پاسگاکانی لەشکری ئێران دەزگای ڕاگەیاندنەکانی حکومەتی ئێرانی و لەشکری 4 کەوتنە تۆمەتبارکردنی کورد بەوەی ئۆتۆمبێلی سەربازی ئازووخەیان فراندووە. لەو بارەیەوە ڕۆژنامەی اطلاعات لە 2ی نۆڤەمبەری 1946 ڕاپۆرتێکیان لە لە شکری 4 بەدەست گەیشتووە لە ژێر ناونیشانی "حملە اشرار بە کامیونهای ارتش" نووسیویە: بە پێی ئەو ڕاپۆرتەی لە لەشکری 4ی کوردستانەوە پێمان گەیشتووە 80 نەفەر لە ئەشرار هێرشیان کردۆتەسەر 4 نەفەر هەڵگری سەربازی کە لەژێر فەرماندەیی (ستوانی یەکەم سرباز وطن)دا بووە پێکدادان لە نێوان هەردوولادا ڕوویان داوەو 8نەفەر لە ئەشرارەکان کوژراون.".

www.pertwk.com

ئەنجامێکی نابێ، لەگەڵ ئەوەشدا وتووێژەکان بەیەك جاری ڕانەگیراون و بەم زووانە چاوەڕێی هاتنی نوێنەرانی دەوڵەتی ئێران دەکەین.

(8)

ڕاگەیاندنی سەرۆکی کوردەکانی ئێران

تاران، ئاژانسی تاس. ڕۆژنامەی (رهبر) وتووێژی خۆی لەگەڵ سەرۆکی حیزبی دیموکراتی کوردستان قازی موحەممەد بڵاوکردۆتەوە. لەو چاوپێکەوتنەدا قازی گفتوگۆی خۆی کردووە لەگەڵ نوێنەرانی دەوڵەتی ئێران و دەڵێت: کە ئەو چەند جار لەگەڵ موزەفەری فەیرۆزو ژەنراڵ ڕەزم ئاراو دووجار لەگەڵ سەرۆك وەزیران قوام السلطنە چاوپێکەوتنی هەبووە. قازی، دەڵێت هەڵوێستی قەوام بەرامبەر بە کوردەکان باشە، بەڵام بە داخەوە لەبەر نەخۆش کەوتنی ئەو وتووێژەکان دواکەوتن، هەروەها گوتیشی کە ئەو بە گەشبینییەوە دەڕوانێتە پاشەڕۆژو هیوادارە کە دەوڵەتی ئێران دیموکراتییەت لە تەواوی ئێراندا بڵاو بکاتەوە.

....

(9)

هەڵوێستی قازی موحەممەد بەرامبەر بە دەوڵەتی ئێران.

تاران- ئاژانسی تاس. ڕۆژنامەی (اطلاعات): بەگوێرەی ئەو زانیاریانەی لە کوردستانەوەو لەسەرچاوەی باوەڕ پێکراوەوە پێمان گەیشتووەو لەلایەن هەندێ کەسایەتیو سەرچاوەی بەناوبانگی تارانیشەوە دانی پیانراوە، ڕادەگەیەنێت کە سەرکرایەتی کوردەکان لە مەهاباد قازی موحەممەد! گوایا هەڵوێستی خۆی بەرامبەر بە دەوڵەتی ناوەندی گۆڕیوەو دوای وتووێژەکانیان و گەڕانەوەی سەرکردەکانی کورد لە تارانەوە بۆ مەهاباد، هەڵوێستیان بەرامبەر بە دەوڵەتی ئێران

www.pertwk.com

چاکە. بە پێی ئەو هەواڵانەش کە لە سەقزەوە دەگەن قازی موحەممەد دەستوری داوە بە هێزەکانی کورد، ئەوانەی کە گەمارۆی پادگانەکانی کوردستانیان داوە بگەڕێنەوە مەهاباد[6].

(10)
وتاری قازی موحەممەد لە کۆبوونەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان تەورێز، 20ی ئاوگوستی 1946 (ئاژانسی تاس).

ڕۆژنامەی کوردستان دەقی وتاری سەرۆکی کوردەکان قازی موحەممەدی لەو کۆبوونەوەیەدا بڵاوکردووەتەوە. قازی باسی گەشتەکەی خۆی کردوە بۆ کوردستان و بۆ شارەکانی ورمێ، شاپوور، خۆی و ماکۆ، کە لە هەموو شوێنێکدا گوتویەتی:

(لەبەر ئەوەی ئێمە لەگەڵ ئازربایجانییەکان خەباتێکی زۆرمان کردووە بۆ ئازادی، ئێستا زەمینەو باری گونجاو هەیە بۆ هاوکاری نزیك لەگەڵ هاوڵاتیانی خۆمانداو دەبێ کوردەکانی ورمێ، شاپوور، خۆی، ماکۆ، هاوکاری نزیك لەگەڵ ئازربایجانییەکان بکەن).

پاشان قازی موحەممەد باسی ئەوەی کرد کە لە هەموو ئەو شوێنانەدا کە سەردانی کردوون بە گەرمی پێشوازی لێکراوەو لە گەشتەکانیدا توانیویەتی هەندێ ناکۆکی نێوان کوردەکان چارەسەر بکات و ئاگری دوو بەرەکیو ناکۆکی کوژاندووەتەوەو کەش و هەوای دۆستانەی پێکهێناوە. هەروەها باسی چاوپێکەوتنەکانی لەگەڵ (پیشەوەری) لە ورمێو خۆی کردووە، بە گوتەی ئەو پیشەوەری پێویستی بە پەیوەندی برایەتی نێوان ئازربایجانیو کوردەکانی بۆ خەڵك ڕوونکردووەتەوەو پێی گوتوە: (ئێمە ئامادەین هەموو چەشنە هاوکارییەك بکەین و ئازربایجانییەکان ئامادەن لە پێناوی برا کوردەکانیاندا خوێنی خۆیان برێژن). منیش لە وەڵامدا پێم گوت: (ئێمە هیچ جیاوازییەك نابینین لە نێوان کوردو ئازەریداو ئێمەش ئامادەین لە پێناوی ئازربایجاندا هەموو جۆرە قوربانییەك بدەین)، هێزەکانی ئێمە چەند مانگ لە دەوروبەری سەقزو سەردەشت بوون، نەك هەر

---

[6] قازی محەممەد، چونکە بیروڕای بە ڕێکەوتنەکەی خۆی لەگەڵ ڕەزم ئارا هەبوو، ترسی لەوە بوو چەکدارە عەشیرەتیەکان جەبهە سەربەخۆ کارێکی وابکەن ئاژاوەی لێ بکەوێتەوە و بەنەرێیی کار لە ڕێکەوتنەکە بکات، هەر بۆیە فەرمانی کرد هێزی عەشیرەتەکان بگەرێنەوە سەرجێ‌و حالی خۆیان. لەراستیدا مەنگوری ئەو لەشکر چۆڵکردنەی جەبهە بە هەڵەیەکی مەزنی قازی محەممەد لەقەڵەم ئەدات و وەك هۆکاری سەرەکی ناوچوونی کۆماری باس لێوە دەکات، چونکە وێرای ئەوەی هانی لەشکریدا کە کار بۆ تەیارکردنەوەی پاسگا گەمارۆدراوەکانیان بکەن. سەرۆك عەشیرەتەکانیشی گەیاندە ئەو باوەرەی کە کۆمار ئایندەیەکی دیاری نییەو هێزی دەوڵەت دەگەڕێتەوە ناوچەکە، هەروەها کەسانێك وەك حەمە رەشید خانی بانەشی بێزار کرد و بەرەو ئەوەی بەلاکە بە تەواوی چەك و جبهەخانەوە جەبهەی چوڵ بکات و بەرەو کوردستانی عیراق ڕێگا بگرێتەبەر.

بڕوانە: میرزا محەممەد مەنگوری، بەسەرهاتی سیاسیی کورد لە 1914ەوە هەتا 1958، بەشی یەکەم، چاپی دووەم، سلێمانی، 2000، ل167–184.

www.pertwk.com

تەنیا سنوورەکانی کوردستانیان پاراستووە، بەڵکو سنوورەکانی ئازربایجانیشیان دەپاراست، ئێستاش سنوورەکانی ئازربایجان هەر لای ئێمەوە دەپارێزرێن.)

لە کۆتاییدا قازی موحەممەد داوای لەو قوتابییە کوردانە کرد کە لە باکۆ بۆ سەردان و پشوو گەڕاونەتەوە، بۆ خەڵك باسی ئەوە بکەن کە چۆن گەلانی پێشکەوتوو بە زانست، ئاسمان و زەوی‌و دەریاکانیان داگیر کردووە.

ئارشیڤی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی کۆماری ڕووسیا.

(11)

ڕۆژنامەی کوردستان، بەرپەرچی درۆو دەسەلەی ڕۆژنامە کۆنە پەرستەکان دەداتەوە سەبارەت بە کوردەکان.

ئاژانسی تاس 19 ئوگستی 1946، لە تەورێزە ڕادەگەیەنێت کە ڕۆژنامەی کوردستان، ئورگانی حیزبی دیموکراتی کوردستان کە لە مەهاباد دەردەچێت وتارێکی دوورو درێژی بڵاوکردووەتەوە بۆ بەرپەرچدانەوەی درۆو دەلەسەی ئاژانسی ڕۆیتەرو ڕۆژنامەی دیلی تەلگراف[7] و مورننگ پۆست، لە وتارەکەدا هاتووە کە ئەو ئاژانسی ڕۆیتەرو ڕۆژنامانە بە خراپ باسی کێشەی کورد دەکەن و بۆچوونەکانیان لە ڕوانگەیەکی ئیمپریالیستانەو چەوسێنەرانەوە سەرچاوە دەگرن و باوەڕیان بە پێشکەوتنخوازی‌و ئازادیخوازی گەلی کورد نییە، گەلی کورد باوەڕی بەو بۆچوونە بێ بناغانە نییە، هەروەها ئاماژەشی کردووە بۆ خەباتی گەلانی یۆنان و ئەندونسیا کە دژی ئیمپریالیزم دەیکەن چونکە ئەوانیش بۆ ئازادی خۆیان خەبات دەکەن، هەر لە وتارەکەدا ئاماژەی کردووە بە

---

[7] **لەیەکێك لە ژمارەکانی ڕۆژنامەی "دەیلی تەلگراف"دا وتارێك نووسراوە کە دەستکەوتە نەتەوایەتیەکانی کوردی ڕۆژهەڵات و بەکۆماری کوردستان بەهەرەشەیەك بۆسەر بەرژەوەندی وڵاتانی ڕۆژئاوا لەقەڵەم ئەدات وتێیدا هاتووە: " کوردەکانی عیراق زۆر بە وردی گرنگی بە روداوەکانی ئێران ئەدەن. گومانی تێدا نییە کە هەڵایساندنی جوڵانەوەیەکی کوردی لە عیراقدا زادەی سەرکەوتنی جولانەوەی شورشگێرانی کوردستانی ئێران ئەبێت. ئەگەر شۆرش لە کوردستانی عیراق هەڵگیرسێ، ئەوا ئەو شۆرشە هەرەشە لە کارگەو چاڵەنەوتەکانی کەرکوك و بۆری نەوتی حەیفاو تەرابلس دەکات". وەرگیراوە لە:**

دکتۆر عەزیز شەمزینی، جوڵانەوەی ڕزگاری نیشتمانی کوردستان، وەگێرانی فەرید ئەسەسەرد، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستان، چاپی سێیەم، سلێمانی، ، 1998، ل 222.

www.pertwk.com

ڕۆژنامەی (ئولوس)ی تورکی کە دژی کێشەی کوردو هاوپەیمانییو هاوکاری و برایەتی نێوان گەلی کوردو ئازربایجانی بڵاو دەکاتەوە.

هەروەها وەڵامێکی نووسینەکانی ڕۆژنامەی (اطلاعات)یش دەداتەوە کە کوردە دیموکراتەکان بە ڕێگرو چەتە ناو دەبات و هەوڵی ئەوە دەدا کە لەناو ڕیزەکانی گەلی کورددا دووبەرەکی دروست بکات.

لە کۆتاییدا ڕۆژنامەی کوردستان دەڵێت کە ئێمە ئێرانین و دانیشتووانی ئێرانی دیموکرات و ئازادین و لەگەڵ گەلانی تری ئێرانی نامانەوێ کە ئەم وڵاتە بفرۆشرێ بە بێگانە ئیمپریالیستەکان و دەوڵەتی ئەمڕۆی ئێران بە پێچەوانەی ڕژێمەکانی پێشوو لەسەر بناغەی ئیرادەی گەلان دامەزراوە.

....

(12)

ئاژانسی تاس، تاران 3ی سپتامبەر.

بەگوێرەی ئاژانسی تاس، چەند ڕۆژێك لەمەوبەر کۆمسیونێك لەلایەن دەوڵەتی ئێرانەوە پێکهاتووە، ئەندامەکانی بریتین لە نوێنەری ستادی گشتی سوپای ئێران پالکوفینك مەغروریو نوێنەری پێشووی مەجلیسی ئێران سەدری قازی، بە مەبەستی وتووێژکردن لەگەڵ کوردەکان کەوتوونەتە ڕێ. بە وتەی ڕۆژنامەی اطلاعات ڕۆژی 1ی سپتەمبەر ئەم کۆمیسیونە گەیشتووەتە سەقزو دەستیان کردووە بە گفتوگۆ لەگەڵ کوردەکاندا.

....

(13)

ئاژانسی تاس. تەورێز. 24ی دیسامبری 1945.

بەپێی ئەو هەواڵەی لە شاری مەهابادەوە گەیشتووە، بە هاوکاری دیموکراتەکان قوتابخانەیەك کراوەتەوەو هەموو پێداویستییەکانیشی بۆ دابین کراوە. فێرکردن و وتنەوەی وانە بە زمانی زکماکییە. لە زمانە بێگانەکاندا تەنیا زمانی ڕووسی دەوترێتەوە. بەشی نوێنەرایەتی بازرگانی یەکیەتی سۆڤێت لەگەڵ ئێران لە شاری تەورێز بەم بۆنەیەوە دووسەد کتێبی فێربوونی زمانی ڕووسی پێشکەش کردوون.

هەروەها لەبەر ئەوەی کە دانیشتووانی مەهاباد هیچ خزمەتگوزارییەکی پزیشکییان پێناگات و نەخۆشی بە زۆری لەم شارەدا هەیە، نەخۆشخانەی سۆڤێت لە تەورێز کە تایبەتە بە هێزەکانی

www.pertwk.com

سۆڤێتەوە، بڕیاری داوە کە یارمەتی نەخۆشییەکانی هەناو بنێرێت بۆ ئەوێ، پزیشکەکان لەو نەخۆشخانەیە کە جێگای (25) نەخۆشی لێدەبێتەوە کاردەکەن. ئەم نەخۆشخانەیە لەلایەن دیموکرات و دەوڵەمەندەکانی ئەو شارەوە دروست کراوە.

....

(14)

13ی ئۆکتوبری 1946

ڕاپۆرت لەسەر ڕووداوە سیاسییەکانی ناو هۆزە کوردەکان لە ماکۆ لە 1ی ئابریل تا 1ی ئۆکتوبر.

لە هەواڵنامەکانی ژمارە 17 ڕێکەوتی 1946/1/30 و ژمارە 49 ڕێکەوتی 1946/3/18، سەبارەت بە کوردەکان، هەندێ فاکتمان لەسەر لاوازی زۆرو هەروەها ناڕاستی بەڕێوەبەرایەتی لە لایەن ناوەندی کوردییەوە لە مەهاباد، بۆ ڕێکخراوی حیزبی دیموکراتی کوردستان لێرەو هۆزە کوردییەکانی جەلالی، میلان، زیلان، شکاک کە لە ناوچەی ماکۆو خۆی دەژین، دەست نیشان کردبوو. دواتر لەسەر داوای هەندێ لە سەرکردە کوردەکانی ئەو هۆزانە کە لایەنگری دیموکراتن، بۆ باشتر ئەنجامدانی کاروباری ڕێکخراوی حیزبی و یارمەتیدانیان لە بارەی ڕێکخستنەوە هەندێ پرسیارو داواکارییان خستبووە بەردەم کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دیموکراتی کوردستان لە مەهاباد، بەبێ ئەوەی هیچ ئەنجامێکی لێکەوتبێتەوە. ئاگادارمان کردبوونەوە.

ڕێبەرایەتی مەهاباد زۆر جار گوێی نەداوەتە داخوازییەکانی ڕێکخراوی حیزبی دیموکراتی ئێرەو هەندێ جار نوێنەری وایان ناردووە بۆ ئێرە کە نەك تەنیا نەبووەتە هۆی باشبوونی کاروباری ڕێکخراوەیی، بەڵکوو بە پێچەوانەوە خراپتر بووە. لەگەڵ ئەوەشدا لەلایەن ناوەندی کوردییەوە لە مەهاباد، زۆر جار دەستوری ناڕاستیان وەرگرتووە کە بە پێچەوانەی پرەنسیپە دیموکراتییەکان دژی پەیوەندی دۆستانەی نێوان خێڵە کوردەکان و هەروەها نێوان دانیشتووانی کوردو ئازەری بوون و بووەتە هۆی لاواز بوونی باوەڕ بە یەکترکردن و یارمەتیدانی یەکتری نێوان دوو ڕێکخراوی

www.pertwk.com

دیموکراتیکی هەردوو گەل و پاڵیان بە کوردەکانەوە ناوە کە دەست بەرن بۆ تالآن کردن و کوشتنی جوتیارە ئازەرییەکان کە ئەمەش بووەتە هۆی سووك کردنی بزوتنەوەی دیموکراتی لە پێش چاوی خەڵك.

بە گشتی دەکرێ سەبارەت بەو بابەتانەی سەرەوە ئەم فاکتانەی خوارەوە بخەینە ڕوو:

1- ڕێبەرایەتی ناوەندی کوردی لە مەهاباد، ئامۆژگاری سەرکردەی هۆزە کوردەکانیان کردووە کە دانیشتووانی ئازەری لە حیزبی دیموکراتی کورد وەربگرن. بۆ جێبەجێکردنی ئەو دەستورەی مەهاباد، ئەم کەسانەی خوارەوە ئەم چالاکییانەمان ئەنجامداوە، لە شاپوور ڕێبەری هۆزی شکاك عەمەر خانی شەریفی، سەرکردەی خێڵی مەمەدی قوتاس ئاغاو سۆفی مەمەدو ڕێبەری خێڵی عەبدی، تاهیر خانی سمکۆ، کە خۆی سەرکردەی خێڵی مامەکانلی سید سوڵتان، سەرکردەی خێڵی دووەکانلی سلیمان ئیسماعیل لە ماکۆ، ڕێبەری هۆزی جەلالی عەمەر ئاغا خالیدو سەرۆکی خێڵی چینیکانلی باقو عەلیو سەرۆکی هۆزی شێخ کانلی عەبدوڵلا ئاغا حاجی کیرامان و..... هتد

لەو وتووێژانەدا کە لەگەڵ ناوبراوان ئەنجام دراون لە کاتی جیاجیادا، ئەمانە دەڵێن لەسەر داوای برا ئازربایجانییەکان هاتوونەتە ڕیزی حیزبی دیموکراتی کوردستان و بە ویستی ئازادانەی خۆیان نەبووە.

بەڵام لە ڕاستیدا وا دەرکەوت کە سەرکردە کۆنەپەرستە ناوبراوەکانی کورد کە هەندێکیان پەیوەندییان بە دوژمنەکانی بزووتنەوەی کوردەوە هەیەو دەستیان کردووە بە کوردانەنی ئازربایجان بە مەبەستی:

أ- تاکوو زۆربەی دانیشتووانی ناوچەی ماکۆو خۆی و ڕەزائییە کورد بن و داوا بکەن کە ئەم ناوچانە ببنە بەشێکی کوردستان و لە لایەن مەهابادەوە ببرێن بەڕێوە.

ب- بۆ ئەوەی ئەگەر بێتو فیرقەی دیموکراتی ئازربایجان بڕیاری لەسەر نەبێت کوردەکان دەست بکەن بە ئاژاوە نانەوەو سەرپێچی بکەن و لە نێوان دانیشتووانی ئازربایجانیو کورد گێرەو کێشە پێك بێنن و زیان لە بزووتنەوەی دیموکراتی بدرێت.

بۆ جێبەجێکردنی ئەم ئەرکەش، نوێنەرانی تاقمی کۆنەپەرست لەناو دانیشتووانی ئازەریدا دەست بە پڕوپاگەندە دەکەن کە (کوردەکان سەرانەو باج لە جوتیارەکان وەرناگرن و داوای خزمەتی سەربازی یان لێ ناکرێت و ئازربایجانییەکان لە هەموو دەستدرێژییەك پشتیوانی ئەکرێن، ئەگەر ئەوانە واتە ئازربایجانییەکان تەنیا ناویان لە پارتی دیموکراتی کورد بنووسن، هەروەها دەڵێن کە:

ڕوو بەڕووبوونەوەی چەکداری لە نێوان تاران و ئازربایجان هیچ گومانی تێدا نییە ناتوانرێ ڕێگای لێ بگیرێت و ڕزگاربوونی ئازربایجانییەکان تەنیا بە هاتنە ناو ڕیزی حیزبی دیموکراتی کوردە.
لەگەڵ ئەم پڕوپاگەندەو ترساندنی دانیشتوانیشدا تەنها بەشێکی کەم لە ئازربایجانییەکان ناویان لەم

www.pertwk.com

پارتەدا نووسیوە، بەڵام کوردەکان بەم سەرنەکەوتنەش هەر نەوەستاون و بۆ ڕاکێشانی ئازربایجانییەکان بۆ ناو حیزبی دیموکراتی کوردستان پەنایان بردووەتە بەر ئەم میتودانە:

أ- لە ناوچەی شاپوور، قەرە عەینی، ئاوا جیك و زۆراوا، قەرە زەیدین و گوندەکانی تر، مەڕو مالاتیان کردووەتە لەوەڕگەو کێڵگەکانی ئەو جوتیارە ئازەرییانە کە ئامادە نەبوون ناویان لە پارتی دیموکراتی کوردستاندا بنووسن.

ب- مەڕو ماڵاتی جوتیارەکانیان تاڵان کردووەو بڵاویان کردووەتەوە کە هێرش دەکرێتەر سەر ئەو گوندانەی کە جوتیارەکان ناویان لە پارتی کوردیدا تۆمار نەکردووە.

ت- لە ناوچەی زۆراوا، دەرەبەگ سلیمان ئیسماعیل دەیان نەفەری جوتیاری لە گوندە جیاجیاکانی ئازربایجان گرتووەو ئازاری داون و داوای هاتنە ڕیزی پارتی کوردی لێکردوون.

پ- ئازربایجانی کۆنەپەرست و تاوانباریان لە پارتی کوردی وەرگرتووەو پشتیوانییان لێ دەکەن و لە ڕێگای ئەوانەوە زۆر لە جوتیارەکان دەکەن و هەڕەشەیان لێدەکەن کە ناویان لە پارتی کوردیدا بنووسن.

(15)

کورتە باسکردنێکی هەندێ لە ئازربایجانییە بەکرێ گیراوو کۆنەپەرستەکان.

1- حوسین عەلەم شاهی نزیکەی 35 ساڵە هاتووەتە ئازربایجان، دانیشتووی گوندی زەنگەلانی خوارووی سەر بەناوچەی قەرەزەندی سەر بەشاری (خوی)ە، جوتیارێکی دەوڵەمەندە، کابرایەکی کۆنەپەرستە، بە تاوانی دزی و خراپەکاری لە شاری خۆی زیندانی کراوەو پاش ڕاکردن لە زیندان پەنای بردووەتە بەر عەبدوڵڵا ئاغای حاجی قەهرەمانی، ئەویش لەناو پارتی کوردی وەریگرتووەو جلوبەرگی کاپیتانی کوردی لەبەرکردووەو دژی پارتی دیموکراتی ئازربایجان و کاربەدەستانی ناوخۆیی هانیداوە. عەلە شاهی لە ناوچەی قەرەزەندی گاڵتەی بە جوتیاران کردووەو ئازاریداون و بەرتیلی لێوەرگرتوون و ناچاری کردوون کە خۆیان ناونووس بکەن لە پارتی کوردیدا، هەروەها بەیانێکی بڵاوکردووەتەوە بە ناوی (کاپیتان عەلە شاهی) داوای کردووە لە هەموو جوتیارەکان کە دەبێ بە پێی یاسای کۆن (موڵکانە) بدەن بە خاوەن موڵکەکان.

www.pertwk.com

2- میر حوسێن موسەوی، دانیشتووی گوندی قەرەزەیدین، گەورەی پێشووی ناوچەکەو نوێنەری کۆنەپەرستی بەناوبانگ (کامل پاشاخانە)، ئەم کابرایە بە شێوەیەکی دڕندانە لەگەڵ جوتیاران جووڵاوەتەوەو دەست درێژی کردووەتە سەر ناموسی دەیان کچ و ژنی جوتیاران.

عەبدوڵڵا ئاغا، میر حوسێنی لە حیزبی کوردی وەرگرتووەو دەستوری پێداوە کە لە قەرەزەیدین کۆمیتەی کوردی ڕێك بخات. ئەو لە مانگی ئۆگۆستی 1946 لە نزیك گوندی قەرەزەیدین بە دەستی جوتیارێك بە سزای خۆی گەیشت.

3- حوسێنی بەسیری، خەڵکی تورکیایەو دایك و باوکی لە تورکیا دەژین نزیکەی سێ ساڵە هاتووەتە ئێران و خۆی بە لایەنگری تورکیا دەزانێت. لە ساڵی 1944 لە شاپوور چووە ڕیزی حیزبی تودەی ئێرانەوە، بەڵام دوای ماوەیەك بەهۆی دروستکردنی دووبەرەکیوە لەناو ئەو حیزبەدا دەرکرا. ساڵی 1945 بەسیری لە (خۆی) چووە ڕیزی فیرقەی دیموکراتی ئازربایجانەوە، لەوێش بەهۆی دووبەرەکی‌نانەوە دەرکرا. ئێستا سەعید سوڵتان بەرپرسی کۆمیتەی کوردی (قتوور)، بەسیری لە حیزبی کوردی وەرگرتووەو کردوویەتی بە بەرپرسی بەشی ڕاگەیاندن لە کۆمیتەی کوردی شاری (خۆی).

دوای چەند ڕۆژ پاش ئەوەی چووە ڕیزی حیزبی کوردییەوە، بەسیری لە شاری خۆی بەیاننامەیەکی بڵاوکردووەتەوە، تیایدا داوای لە ئاسوری‌و ئەرمەنەکان دەکات لەو ناوچەیەدا کە بچنە ڕیزی پارتی کوردییەوەو خەباتی شان بەشانی ڕابردووی کوردو ئەرمەن و ئاسوری‌و بیرهێناونەتەوە. (خەباتی پارتی "خۆیبون" ی لایەنگری ئینگلیز بە بەشداری طاشناقەکان 1929 – 1931).

4- حاجی ئەکبەر. دانیشتووی قەرەعەینی، تەمەنی نزیکەی پەنجا ساڵە، ئازربایجانییە، برای دیموکراتی دەرکراو حاجی سوڵتانی قەزازە، کۆنە پەرست و خاوەن موڵکێکی بەناوبانگە، حەیدەر ئاغای حەیدەری ئەوی هێناوەتە ڕیزی پارتی کوردییەوە. حاجی ئەکبەر زۆر چالاکانە خەبات دەکا دژی دیموکراتەکانی ئازربایجان و بە هەڕەشەی جۆراو جۆر، جوتیارەکان دەترسێنێت. هەندێ لە خاوەن موڵك و بازرگانانەی کە چوونەتە ڕیزی حیزبی کوردییەوە، ڕایان گەیاندووە کە ئامادە نین سەرانەو وباج بدەنە کاربەدەستانی خۆجێیی‌و گوێڕایەڵی دەوڵەتی ئازربایجان نابن.

جێگای سەرنجە کوردەکان بە کردەوەو ئاژاوەنانەوەو بە کوردانەنی دانیشتوانی ئازربایجان پەیڕەو دەکەن هەوڵیان داوە بە شێوەیەکی یاساییانە پڕۆگرامەکەیان جێبەجێ بکەن. ئەوانەی کە دەچنە ڕیزی پارتی کوردییەوە لە ئازربایجانییەکان، پەیماننامەیەکیان لێوەردەگیرێ بەم چەشنەی خوارەوە:

www.pertwk.com

(من......... داوا له‌ حیزبی دیموکراتی کوردی ده‌که‌م وه‌رمگرن و په‌یمان ده‌ده‌م گوێ ڕایه‌ڵی هه‌موو یاساکانی ده‌وڵه‌تی کوردی بم و هه‌موو داخوازییه‌کانی حیزبی کوردی جێبه‌جێ بکه‌م و مانگانه‌ به‌ ده‌وڵه‌تی کوردی بده‌م و خزمه‌تی سه‌ربازی ده‌وڵه‌تیی بکه‌م. من له‌مه‌ولا، (عه‌جه‌م و ئازربایجانی) نیم و ڕاده‌گه‌یه‌نم که‌ کوردم و نه‌وه‌ی کوردم و به‌ ڕه‌چه‌ڵه‌ك خۆم به‌ کورد ده‌زانم و مناڵه‌کانم به‌ زمانی کوردی ده‌خوێنن و..... هتد). له‌گه‌ڵ ئه‌م په‌یماننامه‌یه‌شدا ئازربایجانییه‌کان به‌ قورئان سوێند ده‌درێن که‌ وه‌فاداری به‌جێ گه‌یاندنی په‌یمانه‌که‌ی خۆیان بن.

2- به‌ ده‌ستووری کۆمیته‌ی کوردی له‌م شارانه‌ی خواره‌وه‌ پۆستی چه‌کداری کوردی دامه‌زراوه‌، خۆی، شاپور، ماکۆ له‌ ناوه‌ندی ناوچه‌کانی قه‌ره‌زه‌یدین، قه‌ره‌عه‌ینی، عه‌ره‌بله‌ر، ئاواجیك. هه‌روه‌ها باج وه‌رده‌گرن له‌ هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی که‌ جوتیاره‌کان ده‌یهێنن بۆ فرۆشتن له‌ شارو شارۆچکه‌کان. کورده‌کان ڕایان گه‌یاندووه‌ که‌ ئه‌م پاره‌ کۆکراوه‌یه‌ ده‌درێته‌ خه‌زێنه‌ی کوردی له‌ ناوه‌ند. نزیکه‌ی سێ مانگه‌ پاره‌ له‌ خه‌ڵك وه‌رده‌گیرێ وزیانێکی گه‌وره‌یان داوه‌ له‌ به‌ڕێوه‌به‌رایه‌تی شاره‌کان. دیاره‌ سه‌رکرده‌کانی کورد ئه‌م پارانه‌ بۆ خۆیان کۆده‌که‌نه‌وه‌و نه‌یان ناردووه‌ بۆ مه‌هاباد.

3- کۆمیته‌ی کوردی که‌سانێکی ئازربایجانی گرتووه‌ته‌ ژێربالی خۆی و پشتیوانییان لێده‌کات که‌ تاوانبارن و له‌ پارتی کوردی ناونووسیان کردوون و نه‌یان هێشتووه‌ کاربه‌ده‌ستانی خۆجێیی لێکۆڵینه‌وه‌یان له‌گه‌ڵدا بکات و به‌ سزای خۆیان بگه‌ن. ئه‌م کرده‌وانه‌ بووه‌ته‌ هۆی په‌ره‌سه‌ندن و زیادبوونی تاوان و کۆسپ خستنه‌سه‌ر ڕێگای کاربه‌ده‌ستانی خۆجێیی بۆ به‌ڕێوه‌بردنی کاری ئاسایی.

4- له‌ سه‌ره‌تای مانگی مایسی ئه‌مساڵ، له‌ مه‌هاباده‌وه‌ نوێنه‌ری کۆمیته‌ی ناوه‌ندی پارتی دیموکراتی کورد (حاجی سه‌یید موحه‌ممه‌د) هاتبوو بۆ ماکۆ. گوایا بۆ یارمه‌تیدانی کۆمیته‌ی کوردی پارتی دیموکرات و چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌ی نێوان کوردو ئازربایجان. هه‌روه‌ها بۆ ڕاستکردنه‌وه‌ی ئه‌و هه‌ڵانه‌ی که‌ کورده‌کان کردوویانه‌. سه‌ید له‌و ماوه‌ی مانگ و نیوه‌دا که‌ له‌وێ مابوویه‌وه‌، یه‌ك کێشه‌ی چاره‌سه‌ر نه‌کردوه‌و بارودۆخ به‌ باشی به‌ره‌و پێش نه‌چووه‌. به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ ئه‌و ده‌ستی کردوه‌ به‌ په‌یوه‌ندی کردن له‌گه‌ڵ که‌سانی کۆنه‌په‌رست و خاوه‌ن موڵك و بازرگانه‌کان و له‌ ڕێگه‌ی به‌یاننامه‌وه‌ ده‌ستی کردوه‌ به‌ پڕوپاگه‌نده‌ی ئیسلامیی و نێوان کۆمیته‌کان زیاتر تێکچووه‌، هه‌روه‌ها هه‌وارگه‌کانی به‌ پێچه‌وانه‌ی داخوازی زۆربه‌ی دانیشتوانه‌وه‌ به‌ شێوه‌یه‌کی دوور له‌ یاسا دابه‌شکردوه‌و به‌م هۆیه‌وه‌ ئاژاوه‌ که‌وتۆته‌ نێوان خێڵه‌ کورده‌کانه‌وه‌.

به‌ ده‌ستوری ڕابه‌رایه‌تی حیزبی دیموکراتی کوردستان، قازی موحه‌ممه‌د، حاجی سه‌ید موحه‌ممه‌د بانگ کرایه‌وه‌ بۆ مه‌هاباد، له‌ باتی ئه‌وجاره‌ نوێنه‌ری ڕێبه‌رایه‌تی له‌ مه‌هاباده‌وه‌ نێردرا بۆ یارمه‌تیدانی ڕێکخراوه‌کانی پارتی دیموکرات له‌ ماکۆو خۆی، ئه‌م نوێنه‌رانه‌ش نه‌یانتوانی له‌

کاروباری ڕێکخستندا دڵسۆزی خۆیان نیشان بدەن، بەڵکو دژی ڕێکخستن هەوڵیانداوەو بارودۆخی ناوچەکەیان شێواندووە.

لە 1 – 6 ی ئۆگوستی ئەمساڵ قازی موحەممەد لە خۆی و ماکۆ بووە، قازی بە وتەی خۆی هاتووە بۆ ئاگاداربوون لە کاروباری ڕێکخراوو کۆمیتەکانی پارتی دیموکرات. دانیشتوانی خۆی وماکۆ چ کوردو چ ئازربایجانی هەروەها دەسەڵاتدارانی خۆجێیی بە ڕێزێکی زۆرەوە پێشوازییان لە قازی کرد.

بەبۆنەی هاتنی ئەوەوە مەڕیان سەربڕی لەبەر پێیداو تەقەکراو بە مەشقی سەربازییەوە پێشوازی لێکرا. هەموو لەو باوەڕەدابوون کە قازی موحەممەد هێندێ هەنگاوی گرنگی ناوە بۆ سزادانی ئەو سەرۆك خێڵانەی کاری سەرەڕۆیی‌و ناڕەوایان ئەنجامداوە. هەروەها هێندێ کاری کردووە بۆ نەهێشتن و چارەسەرکردنی ئەو ناکۆکییانەی کە هەبووە لە نێوان کوردەکان و جوتیارەکانی ناوچەکەدا، هەروەها چاکردنی ناکۆکی نێوان کۆمیتە کوردییەکان و دەسەڵاتدارانی ناوەندی.

بەڵام سەرەڕای چەند شکات کردنێك لەلایەن نوێنەری فیرقەی دیموکراتی ئازربایجان و کاربەدەستانی ناوچەکەو جوتیاران، سەبارەت بە هەڵسوکەوتی نادیموکراتییانەی هەندێ لە سەرۆکە کوردەکان، قازی موحەمەد هیچ هەنگاوێکی هەڵنەگرتووە بەرانبەر بەوان، ئەو لە شاری ماکۆ لەسەر سکاڵای کوردەکان دەستوری گرتنی سەرۆکی خێڵی (جنینکانلی–باقوعەلی) دەرکرد، لەبەر سەرکێشیکردن بەڵام پاش دوو سەعات ئازادیان کردووە.

لە شاری خۆی لەسەر سکاڵای نوێنەرانی ڕێکخراوی ناوچەکە دژی عەلەمشاهی‌و بەسیری، قازی موحەممەد نەك هەر دەستوری دەرکردنی ئەو دووانەی نەکرد، بەڵکو سێ هەزار ڕیاڵی پێشکەش کرد بە حوسینی بەسیری، وەك خەڵاتێك بەبۆنەی ئەوەوە کە ناوبراو شیعری بە قازی موحەممەدا هەڵداوە.

لە هەندێ کۆبوونەوەیدا لەگەڵ سەرۆك خێڵەکان قازی ڕایگەیاندووە کە (لەوانەیە باسی یەکگرتنی کوردستان لەگەڵ ئازربایجان بێتە کایەوە بەڵام ئێوە نابێ پەسەندی بکەن).

3ی ئۆگوستی 1946، قازی موحەممەد لە کونسوڵخانەی سۆڤێت لە گفتوگۆدا لەگەڵ سەرکونسوڵ نیگەرانی خۆی دەربڕی بەرامبەر بە پێشەوەری‌و گوتبووی کە پیشەوەری خۆی لە کوردەکان ناگەیەنێت و ئاگاداریان نییەو دەستوری وەرگرتنی کوردەکانی داوە لە فیرقەی دیموکراتی ئازربایجان، هەروەها گوتی: وەرگرتنی ئازربایجانییەکان وەك ئەندام لە حیزبی دیموکراتی کورددا وەڵامدانەوەی دەستوری پیشەوەرییە بۆ وەرگرتنی کوردەکانی ناوچەی میاندواو بۆ ئەندامیەتی فیرقەی دیموکراتی ئازربایجان.

لەگەڵ قازی موحەممەد دا موحەممەد عەمەر خانی شەریفیو قوتاس حەمەدی هاتبوون، کە لەگەڵ کۆنەپەرستانی سەرۆك خێڵ و هۆزە کوردەکان لە ناوچەی ماکۆ چاوپێکەوتنی گوماناوییان کردوە. قازی موحەممەدی کە لە ماکۆ بووە پەیمانی داوە بە کۆمیتەی کوردیی لە ماکۆ، کە بۆ ڕێکخستنی نیگەبانی کورد چەك و جلوبەرگیان بۆ بنێرێت. پاش گەڕانەوەی قازی کوردەکان هەستیان بەدەستکراوەیی خۆیان کردووەو هێرشی چەکدارانەیان بۆ سەر گوندە ئازەرییەکان و کوردەکانی تورکیا دەست پێکردووەتەوە.

لە ماوەی ئۆگوست – سپتەمبەر، بەگوێرەی سەرچاوەکان /کە ناتەواون/ کوردەکان شەش جار هێرشیان کردووەتە سەر کوردەکانی تورکیاو (1390) سەر مەڕو (73) سەر ڕەشەولاخ (26) ئەسپیان دزیوە لەم ماوەیەدا، هەروەها کوردەکان (31) هێرشیان کردووەتە سەر گوندە ئازەریەکان و ئاژەڵ و سامانێکی زۆری جوتیارانیان تالان کردووەو حەوت کەسیان لەوانەی کە ڕووبەروویان بوونەتەوە کوشتووە.

لە زۆر گوندی ناوچەی ئاواجی، قەرەعەینی، زۆرئاوا، قەرەزەیرین و هەندێکیتر. کوردەکان بە زۆر گوندەکانیان داگیرکردووە لە جوتیاران و موڵکانەیان لێ دەسێنن و دەستیان بەسەر جەواڵە گەنجەکاندا گرتووە. 3/1 لە دەغڵ و دانی کۆنەکراوە لە جوتیارەکان دەستێنن لە بری ئیجارە بۆ خۆیان وە ڕێگا نادەن لەلایەن کاربەدەستانی خۆجێییەوە دەغڵ و دان ڕەوانە بکرێت بۆ ئەمبارەکانی دەوڵەت، کوردەکان لە ڕێگای ڕێگرییەوە دانیشتوانی ئەو ناوچە ناوبراوانە تیرۆر دەکەن، جوتیارانی گوندە بچووکەکان لە ترسی هێرشی کوردەکان ئێواران لەگەڵ ئاژەڵەکانیاندا دەچنە گوندە گەورەکان و بەرۆژ دەگەڕێنەوە بۆ سەر کێڵگەکانی خۆیان.

پاڵ پێوەنەرو ڕێبەری ئەم کردەوە ڕێگرییانەی کوردەکان ئەو سەرۆك خێڵ و هۆزە کوردانەیە کە لە شوێنێکی تری ئەم ڕاپۆرتەدا ناویان هاتووە، هەروەها مستەفا کالە، حوسین تەئار، سەرۆك خێڵەکانی حەسوخەڵەفی مارون ڕەشو، عەمەر تابو، خێڵی عەلی مەگولی حەمزە حاجی مەحمود ئاخکوو جافر ئاجۆیە. دژی ڕێگری کوردەکان تا ئێستا هیچ هەنگاوێك نە لەلایەن تەورێزەوەو نە لە لایەن مەهابادەوە نەنراوە.

لە گفتوگۆیەکدا لەگەڵ نوێنەری کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی دیموکراتی کورد (کازم بگ حەسەنی) لەبارەی سەرکەشیو ڕێگریی کوردەکان، گوتی: لەم دواییانەدا کە لە تەورێز بووم باسی ڕێگرییو تالانکردنی کوردەکانم بۆ قازی موحەممەد گێڕایەوەو داوام لێکرد دەستور بدات دژی تاوانکاران هەنگاو هەڵگرێت، قازی موحەممەد لە وەڵامدا گوتی: (تۆ بەس بە کوردەکان بڵێ کە بێدەنگ بن، ئەگەر بە قسەیان نەکردیت، تەنگ پێ هەڵچنین زۆر بەکار ناهێنین، کازم بەگ درێژەیدا بە قسەکانیو گوتی (ڕاستە کە دەڵێن ماسی لە سەرەوە خراپ دەبێت). دوای ڕاگەیاندنی ڕێبەری ئێمە ئەوە بەسە کە بە کوردەکان بڵێیت تاکوو دەست لە تالانکردن هەڵگرن، من خۆم کوردم بە

تەجروبە ئەوەم بۆ دەركەوتووە كە كوردەكان هیچ كاتێك لە ڕێگای ئامۆژگاریو پڕو پاگەندەوەو بەبێ بەكارهێنانی زۆر هیچ شتێك بە دەست نەهێنراوە.

پێویستە ئەوەش بگوترێت كە دەسەڵاتی ناوەندی ئازربایجان كوردەكانیان پشتگوێ خستووەو ئەمەش بووەتە هۆی درستبوونی نارەزایی لە نێو كوردەكاندا. بۆ نموونە لە ناوچەی ماكۆ و خۆی هیچ كەس لە كوردەكان لە ئەنجومەنە ناوچەیی و خۆجێییەكاندا هەڵنەبژێردراون و یەك كورد لە كاروباری دەوڵەتیدا بەشدارنەكراوە. ئەم جیاوازییە كوردەكان لە ئازربایجانییەكان دوور دەخاتەوەو تاقمی كۆنەپەرست و دوژمن لەم كردەوانە كەڵك وەردەگرن بۆ ڕاپەڕینی كوردەكان دژی ئازربایجان و دەسەڵاتدارانی خۆجێییو دژی پەرەسەندنی بزوتنەوەی دیموكراتخوازیی.

بۆ چارەسەر كردنی كێشەی كورد لە ناوچەی سەر بە كونسوڵی ئێمە پێویستە:

ئـ. هێنانی هەندێ كوردی بەناوبانگی دیموكرات بۆ كاركردن لە ئۆرگانەكانی دەسەلاتداری خۆجێیی.

ب. كوردە دانیشتووەكانی ناوچە لەباری بەڕێوەبردنەوە بەتەواوی بخرێنە بەردەست دەسەڵاتدارانی ناوچە.

ڤ. پێكهێنانی دەستەكانی نیگەهبانی كورد دەبێ سەر بەدەوڵەت بن مووچەیان بدرێتێو بەرێوەبردنیان لەلایەن سەركردە باوەڕپێكراوەكان دەبێت وئەركی سەرشانیان دابینكردنی ئارامی ناو كوردان و ڕێگاگرتن لە تاڵانكردن لەلایەن كوردەكانەوە دەبێت ولەباری عەمالیاتییەوە سەر بە بەرێوەبەرایەتی ئیدارەی نیگەهبانی ئازربایجان بێت.

گ. دوورخستنەوەی هەندێك سەركردەی كورد كە خەریكی تاڵانكردن و دزین و قەرەبووكردنەوەی ئەو زیانانەی لە جوتیارەكان كەوتووەو تاڵان كەرەكان دووربخرێتەوە.

ل. كردنەوی چەند قوتابخانە بە زمانی كوردی.

جگە لەم ڕاپۆرتە ئەم نامانەی خوارەوە پێشكەش دەكرێت.

1- لیستی ناوی كوردە تاڵانكەرەكان لە حەوت لاپەڕەدا.
2- وەرگێڕانی هەندێ نامەی ئاڵوگۆڕكراو لە نێوان كۆمیتەی پارتی كوردیو خۆیو كاربەدەستانی خۆجێیی لە شەش لاپەڕەدا.
3- بەیاننامەكانی حاجی سەیید موحەممەدی سەعیدی لە سێ لاپەڕەدا.
4- وەرگێڕاوی سێ نامەی كۆمیتەی ناوەندی پارتی كوردی لە سێ لاپەڕەدا.

....

www.pertwk.com

(16)

سکرتێری سەرکونسوڵی سۆڤێت لە ماکۆ – ئامورادیان.

سەلومین، سەرکونسوڵی سۆڤێت لە ماکۆ، ڕێکەوتی 11/ ی ئەیولی 1946 نامەیەك دەنووسێت بۆ بەرپرسی سەرۆکی بەشی شالیاری دەرەوەی سۆڤێت (بیلیایف)، وێنەیەك لە نامەکەشی ناردووە بۆ بەشی کادری شالیاری دەرەوەی سۆڤێت و بالوێزی سۆڤێت لە ئێران (سلاچیکوف)، هەروەها کونسوڵی گەورەی سۆڤێت لە تەورێز (کراسنیخ)، لە نامەکەدا هاتووە دەڵێ کاتی ناردنی ڕاپۆرتەکەم شتێکی گرنگم لەبیر چووبووەوە سەبارەت بە کەم خوێنەواریو نەزانی دوو سکرتێری کونسوڵی ماکۆ کە بریتین لە مورادیان و ئەڵڵاوەردی، سەبارەت بەوانە دەنووسێ: بە لەبەرچاوگرتنی ڕابووردویان: ئارام قەرە پتوویچ مورادیان کە لە ماکۆ ئیش دەکات و سی ساڵ کارمەندێکی بەرزی وەزارەتی ناوخۆی سۆڤێت و نوێنەری ئەرمینیا بووە لە شورای بەرزی سۆڤێت، ئەیتریان ئەڵڵاوەردی تۆفیق علی حەیدەر ئوغلی کە دەورەی تایبەتی دیوە لە وەزارەتی کاروباری دەرەوەی یەکیەتی سۆڤێت و بە وتەی خۆی سکرتێری ناوەندی کونسولی ئازربایجانی سۆڤێت بووەو هێندەی نەمابوو کە ببیٚ بە بە یەکەم کەسی باوەڕپێکراوی باقیروف. هەموو ئەم شتانە هەر لە ڕۆژی یەکەمی هاتنمەوە بۆ ماکۆ زانیوە بەڵام بەهۆی پەرێشانیو دەستەپاچەیی نەمتوانی بە ئاسایی کار بکەم و پاش چەند مانگێك بەتەواوی توانیم لە ڕووداوەکان تێبگەم و لێکۆڵینەوەی ڕاستەقینەیان لەسەر بکەم و پێشکەشتانی بکەم.

(17)

سەلومین سەرکونسوڵی سۆڤێت لە ماکۆ.

سەلومین لە نۆڤەمبەری 1945 تا ئوکتوبری 1946 ڕەئیسی کونسوڵی سۆڤێت بووە لە ماکۆ لە بری وەڵامی سەلومین و گۆڕین یا لابردنی ئەڵڵاوەردیو مورادیان کە هەردووکیان پیاوی باقروف بوون و دەستێکی گەورەیان هەبووە لە ئاژاوەنانەوە دژ بە کوردان. سەلومین دەگۆڕن و مورادیان دەکەن بە کونسوڵی سۆڤێت لە ماکۆ چەند جاریتر لەلایەن کاربەدەستانی سوپاییو دیبلوماسی سۆڤێتەوە ڕەخنە لەو دوو کەسە گیراوە، بەلام بەهۆی پشتگیری کردنیان لەلایەن باقروفەوە داواکارییەکان پشتگوێ خراون.

....

www.pertwk.com

(18)

ئاڵوگۆڕ کردنی تیلگراف له نیوان "قوام السلطنه" و "قازی محمد"دا

ڕۆژی 38 ی نۆڤەمبەری 1946، قەدام السلطنه بە تەلەگرافێك داوای لە قازی موحەممەد کردووە، یارمەتی هاتنی دەستە تایبەتەکانی نێردراوی سوپای ئێران بۆ شارەکانی خۆی، شاپوور، ورمێ و مەهابات بکات[8]، وەك ئاشکرایە ئەم شارانە سەر بە ئازربایجانی ڕۆژاوان، وەڵامی قازی بۆ قەوام کە لە ڕێگای تەورێزەوە وەرگیراوە بەم چەشنەیە:

بە پێی بەندەکانی 14، 16، 17، 19 ی یاسای هەڵبژاردن قازی موحەممەد لەو بڕوایەدایە کە قەوام بە هێزی چەکدار لە کاروباری هەڵبژاردنی ناوچە کوردییەکاندا دەست تێوەر نادات، لەبەر ئەوە لە هەڵبژاردنی ڕابردوو ژەنڕاڵ ئەرفەع و هاورێکانی لە شارەکانی سەقزو بانە کابرایەکیان بە ناوی مەدحەتییەوە نارده مەجلیسی ئێرانەوە کە بوو بەهۆی سوکایەتیکردن بە گەلی کورد، قازی موحەممەد ڕادەگەیەنێ کە لە کوردستان ئارامیی ڕێکوپێك هەیەو لە ڕۆژی هەڵبژاردنیشدا ئەو ئارامی و هێمنییە هەر دەمێنێتەوە، سەبارەت بە شارەکانی ڕەزائییە، خۆی، ماکۆ، قازی موحەممەد، دەڵێ لەو شارانەدا فەرماندار هەیە کە ماوەیەك لەمەوبەر قەوام دایناون.

....

بەگوێرەی ڕاگەیاندنی ڕۆژنامەی ئێران، دوێنێ واتە 37 ی نۆڤەرمبەر، ڕادیۆ تەورێز بڵاوی کردووەتەوە کە قازی موحەممەد ڕێبەری دیموکراتەکانی کورد، لە وەڵامی تیلیگرافی "قەوام"دا سەبارەت بە ناردنی سوپای ئێران بۆ کوردستان بۆ کۆنترۆڵکردنی هەڵبژاردن بەم چەشنە وەڵامی

---

[8] ئەمە دەقی تەلەگرافەکەی ئاغای قوام ئەلسەڵطەنەیە:

ئاغای قازی محەممەد

بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە پێویستە بۆ ئەنجامدانی هەڵبژاردنەکان هێزی دابینکەری نێردراو لە ناوەندەوە ئامادە بێت، هەروەها پێویستە هەڵبژاردنی ناوچە کوردنشینەکانی ئازربایجان بە هاوکاری و پاڵپشتی جەنابتان ئەنجام بدرێت. هەر بۆیە پێویستە بۆمان دیاری بفەرموون کە لەخۆی، شاپوور، ڕەزائیە، مەهاباد کە ناوچەی کوردنشین بە چ شێوەیەك هاوکاری هێزی دابینکەرتان پێ دەکرێت تا فەرمانی گونجاوتان لەم بارەیەوە بۆ دەربکەین.

چاوەڕوانی هاوکاری بێ درێخ و پاڵپشتی تایبەتی جەنابتانم کەلەم ماوەیەدا تێبینیم کردووەو لەو ناوچەیەدا کەمەسەلەی کورد لە ئارەدایە بە تەواوی پشتگیریتان بۆ پێشرەوی کارەکان بە پراکتیك بسەلمێنن.

قوام ئەلسەڵطەنە

سەرەك وەزیر

بڕوانە: کوهستان "روزنامه"، شماره 72، 11 آذار 1325.

www.pertwk.com

داوەتەوە: کۆنترۆڵکردنی هەڵبژاردن بە پێی یاسای هەڵبژاردن دەبێ لە ئەستۆی ئەنجوومەنی هەرێمیدا بێت و بەڵێنیدا بە قەوام کە هەڵبژاردن لە کوردستاندا لە بارودۆخێکی ئازادو دیمۆکراتیدا بەرێوە بچێت، هەروەها قازی گوتی ناردنی سوپای ئێران بۆ ناوچە کوردنشینەکان هیچ پێویست ناکات چونکە دەبێتە هۆی دووبارەبوونەوەی ڕووداوەکانی هەڵبژاردنی مەجلیسی دەورەی چواردەهەم، سەرەڕای ئەوەی ئامادەبوونی سوپا دەبێتە هۆی سووکایەتیکردن بە کوردان.

....

(19)

نامەی ڕێبەری دیمۆکراتەکانی کورد بۆ قوام السلطنە.

29ی ئوکتوبری 1946، ڕۆژنامەی (رهبر)، نامەی قازی موحەممەد، ڕێبەری کوردە دیمکراتەکانی بۆ قوام بڵاوکردووەتەوە. لەو نامەیەدا هاتووە کە باڵکونیکی سوپای ئێران پزیشکیان بە دەستورێکی نابەرپرسانەی کاربەدەستانی تارانی تاقمێکی کوردی مەهابادی دژ بە دیمۆکراتە کوردەکان هانداوە، باڵکونێکیتر بە ناوی ئیرم ئەم تاقمەی بانگ کردووە بۆ سەردەشت تاکو ڕێگا بۆ ئەم شارە پاك بکەنەوەو بە چوارسەد نەفەرەوە بە تۆپ و تانك هێرشی کردووەتە سەر دیمۆکراتە کوردەکانی کورد، قازی موحەممەد قوام السلطنە ئاگادار کردووەتەوە لە مەترسی بڵاوبوونەوەی نائارامی کە لەوانەیە بێت بە دوای ئەو هەنگاوەدا[9].

....

ڕۆژنامەی ئاتەش (اتش) لە 16ی ڕیکابری 1946 دەنووسێت کە قازی موحەممەد بۆ ماوەی دوو ڕۆژ چووەتە مۆسکۆو دوای وەرگرتنی دەستوراتی پێویست گەڕاوەتەوە ئێران و گوێڕایەڵی خۆی بۆ دەوڵەتی ئێران ڕاگەیاندووە.

....

(20)

ڕۆژنامەی "اطلاعات" دەربارەی ئازربایجان و کوردستان.

---

(9) قازی محەممەد، لە 1ی نۆڤەمبەری 1946دا لە تەلەگرافێکدا ئاغای قوام ئەلسەڵتەنەی لەو پەلامارەی "سەرهەنگ ئایروم"ن ئاگادار کردۆتەوە کە بەخۆی و چوار تانك و زریپۆشێك و چەند ئۆتۆمبێلی پر سەربازو سیغناغ لەچەك و تەقەمەنی نیازی بوو لە گوندی (مەکلاوە)ی نێوان بانەو سەردەشتەوە بەرەو پادگای دەوروبەری سەردەشت بکشێن. لە ئەنجامدا پێکدادان لەگەڵ ئەو هێزە ئێرانیەو پێشمەرگە بارزانیەکان روو ئەدات و سوپای ئێرانی بەخەستی تۆپبارانی ناوچەکەی کرد کە ژمارەی خەڵکی بێ دیفاعی تێدا کوژران. لە تەلەگرافەکەدا هاتووە: "ئاغای قوام ئەلسەلتەنە... پێریێ لە سەردەشت سەرهەنگ ئایروم بە تانك و تۆپ و ژمارەیەك سەربازەوە پەلاماری پۆستەکانی دیموکراتیان داوە ئەوە دوو رۆژە جەنگ بەردەوامە تەکلیف چییە ؟"

1325 /8/10 محمد قاضی

بڕوانە: کوهستان "روزنامە"، شمارە 68، 13 آبان، 1325.

www.pertwk.com

ڕۆژنامەی اطلاعات لە ژمارەی ڕۆژی 1947/3/8دا بابەتێکی بڵاوکردووەتەوە تێیدا هاتووە کە سەرۆکی پێشووی دەوڵەتی خودموختاری کوردستان حاجی بابا شێخ بە پەیامنێری ئەم ڕۆژنامەیەی ڕاگەیاندووە کە گوایا کاتێك پێشوەریو قازی لە باکۆ بوون، پێشەوەری و کاربەدەستانی دەرەوە، سووربوون لەسەر ئەوەی کە کوردستان ببێتە بەشێك لە ئازربایجان و سەر بە ئەوێ بێت. بەڵام قازی موحەممەد زۆر بەتوندی دژی ئەو هەڵوێستە ڕاوەستاوەو بڕیاری لەسەر نەداوەو ڕایگەیاندوە ئەگەر کوردستان بڕیارە سەر بە تەورێز بێت باشتروایە سەر بە دەوڵەتی ناوەندی تاران بمێنێتەوە. حاجی بابا شێخ هەروەها ڕایگەیاندووە کە ڕێبەرانی کورد لە باکۆ لەژێر گوشارێکی زۆردابوون، تەنانەت قازی موحەممەد ئامادەبوو کە خۆی ژار خواردوو بکات و خۆی بکوژێ. هەروەها ڕایگەیاند کە بێگانەکان سەرئەنجام بەڵێنیاندا کە قازی موحەممەد ببێتە سەرۆکی کۆماری کوردی، بۆ ئەوەی قازی بەکاربێنن دژی پێشەوەری بۆ بەرژەوەندی خۆیان چونکە ئەم هەڵوێستە جێپێی ئەوانی بەهێز دەکرد.

پەیامنێری اطلاعات لەسەر پەیامەکەی خۆی دەڕواو دەڵێ: لە ژوورەکەی قازی موحەممەد نەخشەی کوردستانی مەزن دەبینرا بە زمانی ئینگلیزی، لەم نەخشەیەدا ناوچەکانی باشووری ئەرمەنستانی سۆڤێتی، فارس و ئەردەهان و ناوچەکانی دەوروبەری گۆمی وان و ناوچە نەوتاوییەکانی عیراق موصل و هەروەها دیاربەکرو سلێمانی خرابوونە سەر کوردستان.

لەناو نەخشەکەی کوردستاندا، ئەم شارانەی ئێران ماکۆ، خۆی، شاپوور، ڕەزائییە، میاندواو، تیکاب و ناوچەی گومی ورمێ خرابوونە سەر کوردستان و سنووری کوردستان دەگەیشتە لای هەمەدان و لە باشوورەوە دەگەیشتە بوشەهر کە هەموو ناوچە نەوتییەکانی ئابادان و کرماشان و سنەو سەقزو مەهاباد و بەشێکی خوزستان و عیراقی تا کەنداوی فارس دەگرتەبەر.

هەروەها ڕۆژنامەی اطلاعات ڕادەگەیەنێت کە قازی موحەممەد لەبەرئەوەی بووەتە سەرۆکی کوردستان، چونکە بەرژەوەندی بێگانەکانی تێدایە بەرانبەر بە نەوتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، هەروەها دەڵێ تەنانەت سروودی نەتەوایەتی کوردستان گوایا باسی مافی کوردانی تێدایە لەسەر کانییە نەوتەکانی ئێران و عیراق و کرماشان و موصل.

بۆ نەهێشتنی ناکۆکیەکانی نێوان ئازربایجانیەکان و کوردەکان بێگانەکان لە کۆتایی مانگی ئەپریلی 1946 دا هەواڵی ڕاگەیاندنی پەیمانی دوو قۆڵی نێوان دەوڵەتی خودموختاری کوردستان و ئازربایجانیان ڕاگەیاند.

هەروەها لەدرێژەی بابەتەکەدا کە 9ی مارت بڵاوکراوەتەوە دەڵێ لە کاتی وتووێژی نێوان ئازربایجانییەکان و دەوڵەتی ئێران لە تاران لە بەهاری 1946 جاویدو شەبوسکەری، سوور بووە

www.pertwk.com

لەسەر پێکهاتنێکی ئاشتیخوازانە لەگەڵ دەوڵەتی ئێران، بەڵام پیشەوەری و غولام یەحیای دانیشیان ڕایان لەسەر کۆتایی پێهێنانی وتووێژ بوو.

ئارشیفی وەزارەتی دەرەوەی ڕوسیا.

....

قازی موحەممەد لە نوسراوەکانی ویلچیفسکی، ئو. ل. دا

قازی موحەممەد، مرڤێکی داناو دووربینە. دەڵێن کە نابێ هەمیشە بە قازی موحەممەد باوەڕ بکرێت و نابێ بەتەواوی باوەڕ بە قسەکانی بکرێت. لەگەڵ هەموو کەموکورتییەکیدا، بە وتەی هاودەنگەکانم (قازی، هەرە پێشکەوتووترین و لێهاتووترین کەسە لە بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد لە ئێراندا.) سەدری قازی برای قازی موحەممەد نوێنەری مەجلیسی ئێرانە، مرۆڤێکی زۆر کراوەو ڕووخۆشترە لە براکەی. مرۆڤێکی بە کەلتوورە، تێگەیشتنی لە کێشە سیاسییەکان لاوازە وەك براکەی نییەو کەمتر دووربینە بە پێچەوانەی براکەی کەمتر دەسەڵات پەرست و خۆپەرستە. زۆر بەناوبانگەو ڕێزی لێئەگرن، گەورەترین کەموکوڕی ئەو ئەوەیە کە زۆر نەرمەو زۆریش بچووك بینە.

یەکێکیتر لە ڕابەران و سەرۆك هۆزە بەناوبانگەکانی ناوچەی موکریان بنەماڵەی قازییەکانە. لەسەرەتای ئەم سەدەوە، قازی فەتاح لەبەر دژایەتی کردنی قاجارەکان، بە فروفێڵ بانگ کرایە تاران و ماوەیەك وەك بارمتە هێشتیانەوە، لە ساڵی 1905 دا، کاتێك سوپای تورك ناوچەکەی داگیرکرد، فەتتاحی قازی هێزێکی گەورەی پێکهێنا بۆ بەرەنگاربوونەوە لەگەڵ تورکە داگیرکەرەکاندا. ئێستا کوڕەکانی قازی موحەممەدو سەدری قازی کوڕە بچووکی، هەروەها برای بچووکی سەیفی قازی لە ناو خەڵکدا زۆر ڕێزیان هەیەو چالاکی سیاسی دەنوێنن. قازی موحەممەد، یەکێکە لەوانەی لە ساڵی 1941دا پێشنیاری دروستکردنی ناوچەی کوردستانی ئازادی کرد، ئێستا وەك سەرۆکی دادگا (قازی) و وەك سەرۆك شارەوانی مەهابادە، قازی موحەممەد، لە هەڵسوکەوت و چالاکی سیاسیدا، وەك قەرەنی ئاغای زەرزاو یا سەرتیپ ئاغای شکاك نەبووە کە بەیەکجاری دەیانویست لە دەسەڵاتی ئێران جیاببنەوە، ئەو داوای خودموختاری بۆ هەموو ناوچەکانی کوردستان دەکات و دروشمی بەڕێوەبردنی ناوخۆییو خودموختاری کەلتووری بۆ ناوچە کوردییەکان بەگوێرەی بۆچوونی ئەو بەشێکن لە ئێران لەبەرئەوە قازی موحەممەد پەیوەندی خۆی لەگەڵ دەوڵەت و کەسایەتییە

کۆمەڵایەتییە ناودارەکانی ناو ئێران نەپچڕاندو لە ساڵی 1943 دا ئامادەیی خۆی دەربڕی بۆ سەقامگیرکردنی دەسەڵاتی ئێران لە مەهاباد.

لەبارەی سیاسەتی دەرەوە، قازی موحەممەد دەیەوێ سەرنجی ئینگلیزەکان و هەروەها سۆڤیێتیش بۆ لای خۆی ڕاکێشێت و بە باشتری دەزانێت کە بەلای هیچ لایەکاندا نەڕوات. قازی موحەممەد پەیوەندی لەگەڵ هەندێك لە ڕێبەرانی بزوتنەوەی کورد هەیە لە عێراق بە تایبەتی لەگەڵ بناغەدانەرو کەسایەتی ناسراوی ڕێکخراوی زاری کرمانجی کە خەڵکی مهابادە [مەبەست حوسێن حوزنی موکریانییە-س]

بەدانانی عەمەرخان بە بەخشداری شاپوورو قازی موحەممەد وەك سەرۆکی شارەوانی مەهاباد، دەوڵەت توانی ڕەزامەندی ئەوانە وەربگرێت کە سوپاو ژاندرمەکانی خۆی بنێرێتە ناوچە سەربەخۆکانی کوردو دەسەڵاتی دەوڵەت بگەڕێنێتەوە بۆ ئەوێ.

دەوڵەتی ئێران لەگەڵ کوردەکان ڕێککەوت و سەدری قازی بە نوێنەرایەتی مەهاباد لە مەجلیسی دەورەی چواردە هەڵبژێردرا. سەدری لە مەجلیس لایەنگری لە دەوڵەتی ئێران دەکردو ڕایگەیاند کوردەکانی ئێران خۆیان بە ڕۆڵەی ئێران دەزانن و هەروەها دەمانەوێت لە داهاتوودا لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئێراندا بمێنەوە. سەدری قازی، دروشمی (ترادیسیونی) سوننەتی کورد بۆ سەربەخۆیی کوردستان ڕەتدەکاتەوە.

ڕووداوەکانی سەردەشت وبانەو ئەو جێگایانەی کە سوپای ئێرانی تیادا سەقامگیر بووە ، لەکاتی هەڵبژاردندا هێندە دەستیان لە هەڵبژاردنەکە وەردا، دانیشتوانی ناوچەکەیان ناچار کردبوو کە دەبێ بە کاندیدەکانی دەوڵەت دەنگ بدەن بەشێوەیەك ڕژێم ناچاربوو هەڵبژاردنی سەردەشت هەڵوەشێنێتەوەو نوێنەرایەتی سەردەشت لەلایەن مەجلیسەوە وەرنەگیرێت و فەرماندەی تیپی سەردەشت بدرێتە دادگا.

....

(23)

هاتنی ڕێبەری دیموکراتەکانی کوردستان بۆ تاران.

قازی موحەممەد، ڕێبەری پێشووی دیموکراتەکانی کوردستان هاتووەتە تاران، ڕۆژی 24/ دیسامبەری 1946 لەگەڵ "قوام السلطنه" کۆبووەتەوە. دوای خۆبەدەستەوەدانی دیموکراتەکانی ئازربایجان، قازی گوێڕایەڵی خۆی بۆ سوپای ئێران دەربڕیوەو بەبێ هیچ کۆسپێك سوپای ئێران گەیشتووەتە کوردستان. بەگوێرەی بۆچوونی تاقمە سیاسیەکان، دەوڵەتی ئێران دەیەوێ کەڵك وەربگرێ لە قازی موحەممەدو خزمەکانی بۆ یەکگرتنی کوردستانی ئێران.

www.pertwk.com

....

(24)

سەدری قازی لەسەر هەڵسوکەوتی سوپای ئێران لە کوردستان.

24/ ی دیسامبەری 1946.

بە پێی ڕاگەیاندنی ڕۆژنامەی (اطلاعات)، فەرمانداری مەهاباد سەدری قازی کە ماوەیەك لەمەوبەر لە کوردستان گەڕاوەتەوە، لە گفتوگۆیەکدا لەگەڵ پەیامنێری ڕۆژنامەکە، خۆشحاڵی خۆی دەربڕیوە سەبارەت بە هەڵسوکەوتی سوپای ئێران لە کوردستان و گوتی ئێستا لە سەرانسەری کوردستان ئارامی جێگیر بووەو دانیشتوانی کوردستان خەریکی تەسلیم کردنەوەی ئەو چەکانەن کە هەیانە.

....

(25)

دوێنێ 25**ی دیسامبەری** 1946، **وەزیری پڕوپاگەندەو ئیطلاعاتی ئێران، ڕایگەیاند کە مەلا مستەفای بارزانی لەگەڵ دوو هەزار سوارەی خۆیدا ماوەیەك لەمەوبەر تەسلیم بووبوو، ئامادە بووە لەوێ بمێنێتەوە، بەڵام هێشتا دەوڵەتی ئێران لەم بارەوە هیچ بڕیارێکی نەداوە. وەزیری پڕوپاگەندەی ئێران گوتی وەك ئاشکرایە کوردستان بەبێ هیچ بەربەرەکانییەك خۆی بەدەستەوە داوە.**

....

(26)

تەنگ پێ هەڵچنینی دیموکراتەکانی ئازەری‌و کورد.

بەگوێرەی هەواڵی ڕۆژنامەی داد، 28 **ی دیسامبەری** 1946 **قازی موحەممەدو سەیفی قازی‌و چەند ڕێبەری‌تری کورد، دەدرێنە دادگای سوپای سەحرایی. چونکە ئەوانە، نەك هەر بەرگری چەکدارانەیان کردووە دژی دەوڵەت، بەڵکو ئامادەبوون بۆ جیاکردنەوەی کوردستان لە ئێران و ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی کوردستان و گوایا تەنانەت سەرۆك کۆمارو وەزیرەکانیش دەستنیشانیان کردووە.**

....

(27)

ڕۆژنامەی (ئاتەش)، ڕۆژی 16 ی دیکابر ڕایگەیاندووە کە قازی موحەممەد بۆ ماوەی دوو ڕۆژ ڕۆیشتووە بۆ مۆسکۆو دوای وەرگرتنی دەستووراتی پێویست گەڕاوەتەوە بۆ ئێران و تەسلیم بوونی خۆی بە دەوڵەتی ئێران ڕاگەیاندووە[10].

....

(28)

وتووێژی پەیامنێری ڕۆژنامەی کوردستان لەگەڵ قازی موحەممەد.

(18 ی نیابری 1946. ئاژانسی تاس).

ڕۆژنامەی کوردستان، کە لە مەهاباد دەردەچێت. چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ قازی موحەممەد ڕێبەری حیزبی دیموکراتی کوردستان ئەنجامداوەو چەند پرسیاری ئاراستە کردووە. قازی لە وەڵامی پرسیارەکاندا بەم شێوەیە وەڵامی دەداتەوە:

سەبارەت بە دەست تێوەردانی ئینگلیزو ئاژاوەنانەوە لە کوردستان و هەروەها سەبارەت بە کەسایەتی حەمە ڕەشید خانی بانە، قازی موحەممەد دەڵێ حەمە ڕەشیدخان کە هاتووەتە لامان بە نووسین دانی بەوەدا ناوە کە ئینگلیزو عەرەبەکان بۆ بەرپاکردنی ئاژاوە ناردویانەتە کوردستان. بەڵام سوێندی خواردوە کە خیانەت نەکات، ئێمە کە پلەی ژەنراڵیماندا بە ناوبراو دەمانویست بە دوژمنانی خۆمانی نیشان بدەین کە هەڵسوکەوتمان لەسەر بنەمای هەستی نەتەوایەتییە کە لەلایەن تەواوی گەلی کوردەوە پشتیوانی لێ دەکرێت، ئێمە هەروەها دەمانویست بە خەڵك نیشان بدەین کە کەسانی وەك حەمە ڕەشیدخان ناتوانن زیان بگەیەنن بە هەستی نەتەوایەتیمان. کاتێکیش کە ئینگلیزو عەرەبەکان حەمە ڕەشیدخانیان بانگ کرد بۆلای خۆیان و ئێمە ئاگاداری ئەم شتە بووین ئێستا دەڵێن کە ناوبراو گیراوەو ئیمپریالیستەکان تەنانەت بەزەییان بە هاوکارەکانی خۆیاندا نایێتەوە.

لەوەڵامی ئەو پرسیارەی کە مەبەست لە هاتنی نهێنی عبدالباقی کورد لەگەڵ کاپتانێك و بەدوای ئەوەدا دەعوەتکردنی هەندێ سەرۆك هۆزی کورد لە عیراقەوە، قازی موحەممەد گوتی: ئینگلیزەکان بە هەموو شێوەیەك دەیانەوێ لە ئێران ئاژاوەو گێچەڵ دروست بکەن و ڕێگا بگرن لە هەڵبژاردنەکانی مەجلیسی ئێران، لە زۆر ناوچەدا ئەوانە هاوکارو لایەنگریان هەیە بە تایبەت لە

---

[10] ڕۆژنامەی "آتش"، بەڕێوەبەرەکەی میر أشرەفی، بوو کە پاش شۆرشیگەلانی ئێران لە ساڵی 1979دا تیرباران کرا، ئەم ڕۆژنامەیە هاوکاری لە ستادی ئەرتەشەوە وەرئەگرت و لەو ماوەیە هەر خەریکی درۆو دەلەسە بلاۆکردنەوە بوو دژ بە کوردو سەرکردەکانی، مەحموودی شفاعی، کە شاعیرێکی خەڵکی ورمێ بوو، لە ساڵەکانی جەنگی دووەمی جیهانیشدا لەلایەن سەدری قازییەوە کرابووە مامۆستای منداڵەکانیو ئەو پەڕی هاوکاری دەکرا، کەچی هەر ئەو مەحمووده خۆی فرۆشتبوو لە ڕۆژنامەی "آتش"دا چی شتی ناشیرین و درۆیە لەسەر بنەماڵەی قازی و خەڵکی مەهاباد بلاۆ دەکردەوە.

بڕوانە: خاطرات دكتر هاشم شیرازی، بە کوشش هاشم سلیمی، انتشارات توکلی، تهران، 1379، **ص** 130–134.

www.pertwk.com

تاران و شارەکانی دەوروبەری. ئەوان پێیان وایە کوردستان و ناوچەکانی باشووری ئێران باشترین شوێنە بۆ ئاژاوەنانەوە، هەروەها بۆ ئەم مەبەستە لە کوردستان زۆر چالاکانە کار دەکەن بۆ نانەوەی شەڕی جیهانی سێهەم و ڕاگرتنی بزوتنەوەی کورد هەربۆیە ئەوان کەسانێکی وەك عبدولباقی خائین دەنێرن بۆ ئێرە کە ئاشکرا بووە، ئینگلیزەکان چاویان بڕیوەتە نەوتی کوردستان و لەو پێناوەدا ئامادەن بۆ ئەوەی لە دەستیان نەچێ دنیای پێوە بسوتێنن.

ئەوانە بەرنامەی ڕادیۆییو ناردنی سیخوڕو پیاوەکانیان دەیانەوێ ئێمە بترسێنن و دەیانەوێ ئێمە هاوسەنگی خۆمان لە کیس بدەین.

سەبارەت بەو پرسیارە کە بۆ چی لە ڕۆژنامەکاندا نووسین لە دژی ئیمپریالیزمی ئینگلیز یاساخ کراوە قازی گوتی: من پێم وابوو کە ئەوانە بەبردنی نەوتی کوردستان ڕازی بن و وازمان لێناهێنن.

– ئارشیفی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ڕوسیا–

(29)

لە یاداشتەکانی ڕۆژانەی کونسوڵی سۆڤێت لە تەورێز

هاوی کراسنیخ. ئا. ئا. 14/ ی فیورالی 1947.

ڕۆژی دەی فیورالی 1947 چوومە دیداری ڕوحیر (ڕۆهەر) کە لە تارانەوە هاتووە بۆ تەورێزو بەشێوەیەکی کاتی کاروباری کونسوڵگەری ئەمریکای پێ سپێردراوە لە تەورێز پاش ئەوەی کونسوڵی پێشووی ئەمریکا (سوتونی) گوازرایەوە بۆ شوێنێکیتر. ناوبراو گوتی: ئێستا لە باڵوێزخانەی ئەمریکا لە تاران کار دەکەم و کاروباری باشووری ئێران و کوردەکانم پێ سپێردراوە، هەروەها گوتی تازە لە (ورمێ) وە گەڕاومەتەوە. منیش لێم پرسی دەنگوباسی ورمێ چییە ؟ ئایا هێمن و ئارامە ؟، ڕوهەر گوتی: (گوایا هێمنایەتی هەیە بەڵام لە ڕاستیدا وانییە، ئازاردان و بە دواکەوتنی ئاسووریو ئەرمەنەکان بەردەوامە، بەڵام پێم وایە دوای سەفەرەکەی من بۆ ئەوێ ئێستا کەم بووەتەوە.) لە کۆتایدا گوتی: بەداخەوە لە ئێران توندرەوی سیاسی زۆر زاڵە).

روهەر، لەبەرئەوەی لە کوردستان بوو هەوڵمدا بزانم هەڵوێستی ڕێبەرەکانی هۆزە کوردەکان لە ڕوانگەی ئەوەوە چۆنە، ڕۆهەر, گوتی بارودۆخی کوردستان هێشتا دیارو ڕوون نییە، هەڵوێستی سەبارەت بە گرتنی قازی موحەممەد بە کارێکی خراپ دەزانێو پێی باش نەبووە، چونکە بەگوێرەی بۆچوونی ئەو قازی هەرە پێشکەوتوترین مرۆڤی تەواوی کوردستانە، هەروەها گوتی: بۆم دەرکەوت قازی هەر لەبەر ئەوەی مرۆڤێکی پێشکەوتووەو پێشکەوتووانە بیردەکاتەوە، بریاری لە سێدارەدانی

www.pertwk.com

بەسەردا دراوەو ئەو بڕیارە کارێکی ناڕەوایە، قازی تاوانێکی نەکردووە. هەروەها گوتی لەگەڵ عەمەر خان قسەم کردووەو عەمەر خان دەیگوت (نابێ تاڵەموویەك لەسەری قازی کەم ببێتەوە، ئەگینا تەواوی کوردستان هەڵدەستێت).

لەم وتوێژانەدا گەیشتمە ئەو ئەنجامەی کە ئەمریکییەکان هەموو کارێك دەکەن و هەموو هەنگاوێك دەنێن بۆ ئەوەی سزای لەسێدارەدان بەسەر قازیو براکەیدا جێبەجێ نەکرێت، بەڵام پاش ماوەیەك لە (1) ی ئەپرلیی 1947 دا (ئالین) باڵوێزی ئەمریکا دێتە تەورێزو دەرکەوت کە قازی و براکەیان ئیعدام کردووە، بە پێچەوانەی وتەکانی سوتون و ڕۆهەر کە بلاویان دەکردەوە گوایا ئەمریکییەکان هەوڵ ئەدەن سزای ئیعدامی قازییەکان بگۆڕن)[11]

ئارشیفی وەزارەتی کاروباری ڕوسیای فیدراتیفی

(30)

بارودۆخی ئێران

لە نێوان 28/ ی نۆڤەمبەر 1946، ئاژانسی ڕۆیتەر لە تارانەوە ڕادەگەیەنێت. ڕۆژی 28 ی نۆڤەمبەر ڕادیۆی تەورێز ڕایگەیاند کە مەترسی شەڕی ناوخۆیی زیاتر بووە، ئەویش لەبەرئەوەی دەسەلأتدارانی کوردستان دژایەتی ناردنی سوپای ئێران دەکەن بۆ چاودێری هەڵبژاردنەکان، لەم هەڵوێستەیاندا کۆکن لەگەڵ ئازربایجانییەکاندا.

هەروەها قازی موحەممەد سەرۆکی کوردەکان بە توندی بە "قوام السلطنە"ی سەرۆك وەزیرانی ئێرانی ڕاگەیاندووەو گوتویەتی: من دەتوانم لە ڕێگای نەفەراتی خۆمەوە چاودێری هەڵبژاردنەکان بکەم). هەر ڕۆژی 28 ی نۆڤەمبەر قەوام بە (چاودێر)ی پارێزگاری ئازربایجانی ڕاگەیاندووە کە سوپای ئێران دەنێردرێتە ئازربایجان و (هەموو چەشنە بەرنگارییەك وەلأمێکی چاوەڕوان نەکراوی دەبێت).

....

(32)

ویلچیفسکی. ئو. ل. لە کاتی شەڕی جیهانی دووهەم و لە کاتی کۆماری کوردستاندا لە مەهابادو دەوروبەری بووەو لە نزیکەوە ئاگاداری ڕووداوەکان بووە، بابەتی زۆری لەسەر ئەم قۆناخەی بزوتنەوەی کوردو هەروەها کێشەی کورد بەگشتی نووسیوە بە یەکێك لە کوردناسەکانی

---

[11] هێندێك بایەخدار پێیان وایە کە خودی سەفیری ئەمەریکا لە ئێران لە کاتی جێبەجێ کردنی فەرمانی لەسێدارەدانی قازییەکان لە مەهاباد ئامادە بووەو تا لە هەڵواسینی قازییەکان دڵنیا نەبووە، مەهابادی جێ نەهێشتووە.

بڕوانە: هەمان سەرچاوە، ل 130.

سۆڤێت دەژمێردرێت، لە لێکۆڵینەوەکەیدا کە تا ئێستا بڵاونەکراوەتەوە بۆ کەڵك وەرگرتنی ناوخۆ یا دەزگا تایبەتەکان نووسراوە، هەندێ شتی سەرەنج ڕاکێشی نووسیوە کە لێرەدا بۆ ئەم بەشە ئاماژە بەهەندێکیان دەکەین کە پەیوەندیان بە هەڵسوکەوت و هەنگاوەکانی دەسەڵاتی کوردییەوە هەیە:

حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، بە پێچەوانەی فیرقەی دیموکراتی ئازربایجانی ئێران خەباتی بۆ دەست بەسەرا گرتنی دەسەڵات (مەبەست بە زۆر دەسەڵات بە دەستەوە گرتن – هەورامی]لە ناوچە کوردنشینەکانی باکوور – ڕۆژوای ئێران نەکرد، لەبەرئەوە چەند ساڵێك بوو بەکردەوە دەسەڵات بە دەست کوردەکانەوە بوو وە تەنیا ئەوە مابوو، یاخود دەبوا ئەم دەسەڵاتە بەشێوەیەکی ڕەسمی بە پێکهێنانی حکوومەتێکی هەرێمی سەربەخۆ لە مەهاباد ڕێکبخرێت و درێژە بە یەکخستنەوەی ناوچەکانی دەوروبەری مەهاباد هەم لە باکوورو هەم لە باشوور لەگەڵ مەهاباد بدات.

یەکەم هەنگاوی حکوومەتی نوێی کوردی لە مەهاباد ئەوە بوو کە تەواوی کاروبارو ژیانی کۆمەڵایەتی مەهاباد بکرێت بە زمانی کوردی، بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە کۆمسیۆنێکی تایبەتی بۆ دانانی بەرنامەو جێبەجێکردنی هەرچی زووتری ئەم بەرنامەیە پێهاتوو لە ڕۆژنامەی کوردستان ئۆرگانی ڕەسمی دەوڵەتی کوردی لە مەهابادو پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران. ئەم هەنگاوانە بەشێوەیەکی بڕیار بەم چەشنەی خوارەوە بڵاوکراوەتەوە :

1- قوتابیانی بێ کەس و بێ سەرپەرشت و هەژار دەبێ لەسەر حیسابی خەڵك و ڕۆژانە لە قوتابخانەی (گەلاوێژ) بخوێنن و بۆ ئەم مەبەستە پێویستە ژمارەیان دیاری بکرێت و ئەم ئەرکەش خرایە سەرشانی حوسینی فەروهەرو مەنافی کەریمی.

2- بە بەرێزان فەروهەرو کەریمی ڕاسپێردرا کە ئێواران بۆ نەخوێنەواران قوتابخانە دامەزرێنن و خوێندنیش بە زمانی کوردی بێت.

3- بڕیاردرا کە ناوی سەر دامودەزگاکانی دەوڵەتییو قوتابخانەکان بە زمانی کوردی بنووسرێت.

4- بڕیار درا، منداڵانی تەمەن 6 ساڵ تا چواردە ساڵ دەبێ فێری خوێندن ببن یا بنێردرێنە قوتابخانە.

5- لە کۆتای کۆبوونەوەکەدا، بڕیاردرا لە کۆبوونەوەی داهاتوودا دەبێ فۆرمی جل و بەرگی قوتابییان دیاری بکرێت.

لە ئاگادارییەکیشدا بۆ دانیشتوانی مەهاباد هاتووە کە بە دەستووری سەرۆکی پارتی دیموکرات کوردستانی ئێران، بە مەبەستی پەرەپێدان و و گەشەکردنی زمانی کوردی، تەواوی وانەو دەرس ووتنەوە دەبێ بە زمانی کوردی بێت. هەروەها لەم ڕووەوە تا دە ڕۆژیتر تەواوی ئەو کوڕو کچانەی تەمەنیان لە شەش تا چواردە ساڵ دایە دەبێ باوك و کەسوکاریان بیان نێرنە قوتابخانە.

جێگری سەرۆکی کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دیموکراتی کوردستان

www.pertwk.com

تەها زادە 11/ 9/ 1946.

....

هاوكات هەندێ هەنگاو هەڵگیرا بەرامبەر بە كێشانی تلیاك و شتی تری بێ هۆشكەر، ڕۆژی 13/ ی یەنایەری 1946، ڕۆژنامەی كوردستان دەستورێكی حیزبی دیموكراتی كوردستانی لەم بارەوە بڵاوكردەوە دەربارەی لەناوبردن و دەست بەسەردا گرتنی ئەو مادە بێهۆشكەرانە.

هەروەها لەلایەن حكوومەتی مەهابادەوە گرنگییەكی زۆردراوە بە بەرقەراری ئاسایش و ئارامی ناوخۆو ڕێكوپێكیو هەروەها دروستكردنی سوپایەكی نەتەوەیی كوردیی، لەسەرەتای مانگی یەنایەردا سەركردایەتی كورد ئاگادارییەكی بڵاوكردەوە بۆ تەواوی دانیشتوان، تێیدا هەڵگرتنی چەك لە شار یاساخ كرا (جگە لەوانەی پێویستە چەك هەڵگرن)، هەروەها هەر كەس لە شار تەقە بكات سزا دەدرێت، ئەم ئاگادارییە لەلایەن فەرماندەی سوپای دیموكراتی كوردستانەوە (نانەوا زادە) دەرچووە.

لە مەهابادو شارەكانی تری ژێردەسەڵاتی كوردیی سوپای میللی كورد دامەزرا. ئەم یەكە سوپایانە جلوبەرگ و چەك و ڕێكخستنی یەك ڕەنگ و یەكسانیان هەبوو (جلو بەرگیان شەڵوری ئاوی یا ئاسمانی، كراسی نیزامیو كڵاوی گوێرار) كە بووەتە بناغەی جلوبەرگی سوپای داهاتووی كوردستان.

هەروەها لەلایەن دەوڵەتی كوردییەوە هەنگاوی جیددی هەڵگیرا بۆ دۆزینەوەی سەرچاوەی دارایی، بەتایبەت دەوڵەت هەنگاوی چالاكانەی نا بۆ كۆكردنەوەی باج و خەراجی سێ ساڵی ڕابردوو، لەم بارەوە ئاگادارییەكی بڵاو كردەوە بەم چەشنەی خوارەوە:

بەپێی دەستوری ڕابەری حیزبی دیموكراتی كوردستان لە ئێستاوە دەست دەكرێ بە كۆكردنەوەی ماڵیاتی گشتی دووساڵ لەمەوبەر، واتە ساڵانی (1323 و 1324) بەرامبەر بە ساڵانی 1944 و 1945 و بەپێی یاسای ماڵیات ئەوانەی ئەم یاسایە دەیانگرێتەوە دەتوانن لە داهاتی خۆیان دوو تا سێ (پی یوم) بدەن. هەروەها هەموو خاوەن موڵك و زەوی و بازرگانان ئاگادار دەكەینەوە كە ئەم یاسایە ئەوانیش دەگرێتەوەو پێویستە بۆ خزمەتكردن و باشتركردنی ژیانی خەڵك، ماڵیات بدەن وسەبارەت بە پڕكردنەوەی لیستی ماڵیات و دیاریكردنی سەروەت و سامان و ئەندازەی (چەندایەتی) ماڵیات دەتوانن موراجەعەی بەڕێوەبەرێتی ماڵیات بكەن كە دەكەوێتە تەنیشتی مزگەوتی شا دەرویش، بە پێی ئەم یاسایە هەر كەس ئامادە نەبێ ئەو ماڵیاتە بدات، كۆمسیونی ئیدارەی ماڵیات بڕی ماڵیاتەكە دیاری دەكات بۆ هەمووان و هەر چەشنە سكاڵایەكیش لەم بارەوە لێكۆڵینەوەی لەسەر ناكرێت و دانی ئەو ماڵیاتە حەتمی و گشتییە.

سەرۆكی بەڕێوەبەرییێتی ماڵیاتی مەهاباد – عیلمی.

www.pertwk.com

....

له مەهاباد چاپخانەیەکی کوردی دانراوە، ئەم چاپخانەیە ڕۆژنامەی ڕۆژانەی کوردستان کە ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان و حکوومەتی دیموکراتی کوردە بڵاو دەکاتەوە. لە لاپەڕەکانی ئەم ڕۆژنامەدا، بەشێوەیەکی بەربڵاو کێشەکانی ناوخۆیی ئەم هەرێمە سەربەخۆیە وە هەروەها بارودۆخی سیاسی ئێران و جیهان بڵاو دەکاتەوە، لە وتارو بانگەوازەکان و هەروەها ڕێنومایەکانی سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران، جەخت دەکاتەوە لەسەر هەوڵدان بۆ پێکەوە کارکردن لەگەڵ بزووتنەوەی دیموکراتی ئێران و بەتایبەت بزووتنەوەی نەتەوایەتی دیموکراتی ئازربایجانی ئێران.

حکوومەتی سەربەخۆی کوردی، پەیوەندی نزیك و دۆستانەی هەیە لەگەڵ حکوومەتی دیموکراتیی ئازربایجان ئێران، سەرەڕای هەندێ گێرەو کێشەی سنوورەکانی نێوانیان کە ئەویش ئەگەڕێتەوە بۆ ئاڵۆزی و تێکهاڵانی سنوورەکانی نێوانیان لە باری ئیتنۆ گرافییەوە.

هەروەها لە سەرەتادا پەیوەندی نێوان حکوومەتی دیموکراتی کوردستان و بارزانییەکان، بەتایبەتی لەگەڵ سەرکردەکەیان واتە مەلا مستەفای بارزانی، هەرچەندە زۆربەی کەسایەتیەکانی بزووتنەوەی بارزانی هەروەك ئەندامانی سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران لە ڕابردوودا ئەندامی کۆمەڵەی ژ. ك بوون، بەڵام قازی موحەممەد دیار بوو مەترسی ئەوەی لەبەرچاو بوو کە بەشداریکردنی چالاکانەی بزووتنەوەی بارزانی لە بزوتنەوەی مەهابادا لەوانەیە لە کەسایەتیو ناوبانگی ئەو کەم بکاتەوەو ئەوان ببنە نەیاری، بەڵام لە ئەنجامدا ئەم کێشەیە بە بەشداربکردنی زۆربەی ڕێبەرانی بزووتنەوەی بارزانی لە بزووتنەوەی مەهاباد کۆتایی پێهات. مەلا مستەفا کرا بە فەرماندەی گشتی هێزە چەکدارەکانی کوردو پلەی ژەنراڵی سوپای کوردی وەرگرت و لەگەڵ هاوکارەکانی هێزێکی پێکهێناو ئەرکی پاراستنی سنوورەکانی باشووری ناوچەی مەهابادی لە هێرشی هێزەکانی ئێران – کە لە ناوەندی کوردستان مۆڵیان خواردبوو – پێ سپێردرا. ئەم نزیکبوونەوەی نێوان کەسایەتییەکانی مەهابادو بارزانیەکان هەراو هۆریایەکی زۆری دروست کرد لە لایەن ئینگلیزەکان و دەسەڵاتدارانی تاران وعیراق و تورکیا.

....

www.pertwk.com

بەیاننامەی هەیئەتی ناوەندی کۆمەڵە (ژ. ک)، ژمارە 312 لە ڕۆژی دووی خەزەڵوەری 1323، 24ئوکتوبەری 1944

بە ناوی یەزدانی گەورەو بەرز

لەم ڕۆژانەدا ڕادیۆو ڕۆژنامەکانی ئێران ڕایانگەیاند کە دەوڵەتی یەکیەتی سۆڤێت پێشنیاری بە دەوڵەتی ئێران کردووە کە ئیمتیازی دەرهێنانی نەوتی ناوچەنەوتییەکانی ئێرانی بداتێ، بەڵام دەوڵەتی بێشەرمی ئێران بە درێژە پێدانی سیاسەتی پێشووی خۆی لە ماوەی ئەم سی ساڵەدا، ئامادە نەبووە بە هانای پێشنیارەکەی یەکیەتی سۆڤێتەوە بچێت.

ئێمەی سێ ملیۆن کورد کە بەشێکین لە کوردستانی مەزن، تا ئەو کاتەی لە چوارچێوەی ئێراندا دەمێنینەوەو ئەو سنوورە دەستکردانە کە کوردستانیان دابەشکردووە هەڵوەشێتەوەو نەمێنێت و ئێمە بگەین بە مافی یاسایی خۆمان. ئێمە ئێستا خۆمان بە بەشێکی (لکێنراو) دەزانین لە چوارچێوەی دەوڵەتانی ئێران و تورکیاو عیراق، مافی ئەوەمان هەیە بۆچوونی خۆمان سەبارەت بە کاروبارو کێشەگەورەکان کە بە شێوەیەك لە شێوەکان پەیوەندیان هەبێ بە ژیانی ئێمەوە، دەربڕین، ئێمە بە پلەی یەکەم وەك دانیشتوانی ئەم وڵاتە سەبارەت بەو پێشنیارەی یەکێتی سۆڤێت دەیانەوێ چەند وشەیەك لەم بارەوە بە دەوڵەتی ئێران ڕابگەیەنن. وەڵامی دەوڵەتی ئێران بۆ یەکیەتی سۆڤێت بە هیچ شێوەیەك لە بەرژەوەندی دانیشتوانی ئێراندا نییە، بە تایبەتی لەم بارەوە بەرژەوەندی سێ ملیۆن دانیشتووی کورد لەبەر چاو نەگیراوە.

دانیشتوانی کورد، کە تا ئێستاش بە دەست زوڵم و چەوساندنەوەوە دەناڵێنن، دەزانێت کە ئەم دەوڵەتە نیازی چییەو یەکییەتی سۆڤێتی چی دەوێت، ئەو دەوڵەتەی یەکیەتی سۆڤێت هەمیشە خەمخۆرو بە باشی لەگەڵ گەلانی بچووکدا مامەڵە دەکات، ڕادەگەیەنێت کە (ساعید)ی سەرۆك وەزیرانی ئێران مرۆڤێکی نەزان و لاسارەو دەبێ لەسەر کار لابرێت، لەبەر ئەوە ناوبراو سەرچاوەی کوێرەوەرییە بۆ دەوڵەتێك کە سێ ملیۆن کوردی تیا دەژیت.

کۆمەڵەی (ژ . ک)، بە ناوی نۆ ملیۆن کوردەوە بە تایبەتی کوردی ئێران، یەکیەتی سۆڤێت ئاگادار دەکاتەوە کە هەڵوێستی دەوڵەتی ئێران سەبارەت بە ڕەتکردنەوەی ئیمتیازی دەرهێنانی نەوت شەرمەزارو مەحکوم دەکات و، بەیەکجاری لەگەڵ هەڵوێستی دەوڵەتی ئێراندا نییە[12].

---

[12] بڕوانە: دەقی ڕەسەنی بەیاننامەکە لە:

*** ویلچیفسکی. ئو. ی. بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد. تیبلیس 1946.**

....

پاشان نووسەر لەسەر ئەم هەڵوێستەی کۆمەڵەی (ژ . ك) دەنوسێت:

لەم بەیاننامەیەی (ژ . ك) دا سەرنج ڕاکێش ئەوەیە بەبێ لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە کوردەکان کێشەیان چارەسەر بکرێت یا نا. دەیانەوێ لە چوارچێوەی ئەو دەوڵەتانەدا بمێننەوە کە تیایدا دەژین، واتە ئەو دەوڵەتانەی کە کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە، بە تایبەتی کوردەکانی کوردستانی ئێران. دووهەم (ژ.ك) چالاکی خۆی دەبەستێتەوە بە چالاکی هەموو هێزە پێشکەوتووەکانی ئەم وڵاتانەوە. ئەمەش بووە بە هۆی ئەوەی کە (ژ.ك) هاتە ڕیزی هێزە پێشکەوتنخوازەکانی ئێرانەوە سەبارەت بە کێشەی دانی ئیمتیازی نەوتی باکوری ئێران و هەڵوێستی هاوبەشی دژانەیان بەرامبەر بە کابینەی ساعید.

جگە لەوە (ژ. ك) بەم هەڵوێستەی خۆی بە کردەوە نیشان ئەدات کە خوازیاری ئوتونومییە بۆ کوردەکان لە چوارچێوەی ئێراندا. هەرچەندە لە باکوری ئێران بە کردەوە چەند ناوچەی ئازادو سەربەخۆ هەیە، بووەتە هۆی ئەوەی هەر لە کۆتایی 1944 ەوە (ژ.ك) هەوڵ بدات لە ناوچەکانی ناوەندیی‌و باشووری کوردستانی ئێران کە لەژێر دەسەڵات و نفوزی هێزەکانی ئینگلیز دابوو لەگەڵ ناوچەو کۆمپانیا نەوتییەکانی ئینگلیز—ئێران هاوسنوورن بزووتنەوەیەکی وەك ئەوەی باکووری کوردستانی ئێران دروست بکات.

بەڵام بەهێزبوونی چالاکییەکانی (ژ. ك) لە ناوەندو باشووری کوردستانی ئێران وای لە سیخوڕە سیاسییەکانی ئینگلیز کردبوو کە بەشێوەیەکی جییدی بڕواننە ئەم مەترسییەی لە ناوەندو باشوور ڕووبەروویان بووەتەوە.

لەژێر سەرکردایەتی ڕاستەوخۆی (بالکوفیك کینگ) ی ئینگلیز کە ڕاوێژکاری سیاسی ئەم دەوڵەتە بوو لە کەرکوك و موصل، سیخوڕە سیاسییەکانی ئەم وڵاتە دەستیان دایە چالاکی بۆ پارچە پارچەکردنی (ژ. ك). ئەوە بوو کە هەندی دەسندەیان خزاندە ناو کۆمەڵەی (ژ. ك)ەوە وەك سیخوڕو بەم چەشنە ئینگلیزەکان توانییان باڵی ڕاستی (ژ. ك) کە لە دەرەبەگ و بازرگانە گەورەکان پێکهاتبوون لە حیزبی تودەی ئێران نزیك بوونەوە لە سەرکردایەتی (ژ. ك) لەسەر هەندێ کێشە ناڕوونی‌و نادیاری (بۆچونی جیاواز) لە چەند خاڵی بەرنامەی ئەم ڕێکخراوە هەر بە دوای خۆبەدەستەوەدان و شکانی ئەڵمانیا، گێرەو کێشەو مشتومرو هەروەها تاکتیکی کۆمەڵەی (ژ . ك) لە دوای شەڕ دروست دەبێت.

دکتۆر یاسین سەردەشتی، کوردستانی ئێران... لێکۆلینەوەیەکی مێژوویی لە جولاَنەوەی رزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد (1939–1979)، سلێمانی، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، 2003، ل 456.

www.pertwk.com

مشتومڕەکە لەسەر ئەوە بوو کە ئایا ئیمپریالیزمی ئینگلیز دوژمنی گەلی کوردەو کردەوەکانی ئینگلیز لە ڕۆژهەلآتی ناوەڕاست بۆ گەلی کورد زیانی هەیە یا نا ؟. باڵی ڕاستی (ژ . ك) لەگەڵ ئەو سیخوڕە سیاسیانەیخزێنرابوونە ناو ڕیزەکانی (ژ . ك) ەوە، پێیان لەسەر ئەوە دادەگرت کە دەبێ چالاکی نەکرێ لە دژی ئینگلیزەکان و خوازیاری دابرانی (ژ . ك)ە لە حیزبی تودە.

ئەم گێرەو کێشەو ململانێیە لەسەرکردایەتی (ژ. ك) دا پەرەدەسێنێت و ئەوەبوو لە نیوەی دووهەمی ساڵی 1945دا، ژ.ك بەکردەوە هەڵوەشایەوە. هەروەها گیرانی زەبیحی لە کاتی گەشتەکەیدا بۆ ناوچەکانی باکوور–ڕۆژاوای ئێران دەوری هەبوو لە هەڵوەشاندنەوەی (ژ.ك)ی پێ دەگیرێ کە دەبێتە بنەمای تاوانبارکردنی ناوبراو بە دژایەتیکردنی دەوڵەت و نزیکەی ساڵێك لە زیندانی تاران ڕایدەگرن. بۆچوونێکی زۆریش هەیە کە گوایا گیرانی زەبیحی لەلایەن پۆلیسی ئێرانەوە بە هاندان یا ڕاستەوخۆ بەهۆی باڵی ڕاستی (ژ. ك) ەوە بووە بۆ ئەوەی لە دەستی نەیارەکەیان (واتە زەبیحی) ڕزگاریان بێت.

باڵی ڕاستی (ژ. ك) لەم کاتەدا بۆ ماوەیەکی کورت، پەیوەندییەك لەگەڵ ناسیۆنالیستە ڕاست ڕەوەکانی ئازربایجان دەبەستێت، واتە ئەو ناسیۆنالیستە ڕاستڕەوە ئازەرییانە کە هەر لەیەکەم ڕۆژی بزوتنەوەی نەتەوەیی لە ئازربایجانی ئێران هەوڵیان دەدا کە دەسەلآتی ناوچە کوردنشینەکانی باکوور– ڕۆژاوای ئێران بە دەستیانەوە بێت و سەر بە ئازربایجان بن. ئەو کەسانەی سەر بە باڵی ڕاستی (ژ . ك)ن لەو کاتەدا کە (زەبیحی) دەکەوێتە ڕێ بۆ کاروباری ڕێکخستن و بەسەرکردنەوەی شانەکانی (ژ. ك) لە ناوچەی شکاك بەگرتنی دەدەن.

ناسیۆنالیستە ڕاستڕەوە ئازەرییەکان، بە تایبەتی نوێنەرانی کۆنەپەرستی بەناوبانگی مەجلیسی ئێران، ستار زادە، خەلعەتبەری، ڕۆژنامە نووس کەسرەوی تەبرێزی، دەتوانن بە یارمەتی کۆنەپەرستانی ئێران زەبیحی بگرن و بەتاوانی کردەوەی دژی دەوڵەتیو هەوڵدان بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئێران و سەروەری وڵات بیدەنە دادگاو دادگایی بکەن.

دابەشبوونی سەرکردایەتی (ژ. ك)، ئەنجامەکەی ئەوە بوو کە ئەو بزووتنەوەیەی لە نیوەی دووهەمی ساڵی 1945دا لە بەشی ناوەندیی کوردستانی ئێران سەری هەڵدابوو، بەبێ سەرکردایەتی بمێنێتەوە.

ئەحمەدی کەسرەوی تەبرێزی کە ماوەیەکی زۆر سەرنووسەری ڕۆژنامەی کۆنەپەرستی (پەرچەم) بوو، لە ماوەی چەند ساڵدا بە تایبەتی لەسەردەمی شەڕی جیهانی دووهەمدا، لە هیچ شتێك درێخی نەدەکرد بۆ بەدناوکردنی کوردو هاندانی ڕژێمە داگیرکەرەکەی ئێران و بیروڕای گشتی ئێران دژی مافەڕەواکانی لە ڕێگای ڕۆژنامەکەی و نوسراوەکانی تریەوە.

ئەم کۆنە پەرستە بەدناوە کە وەك نووسەرو مێژووناس و زاناو ڕۆژنامەنووس لەقەڵەم دەدرێت، زیاتر وەك نووسەرێکی دەربارەی بارەگای شا دەژمێردرێت و هیچ مافێك بە گەلانی

www.pertwk.com

نافارسی ئێران ڕەوا نابینێت، هەر لەبەر ئەوەش دەزگاکانی ڕاگەیاندنی ڕژێم چی بەرهەمی هەیە لە کتێب و ڕۆژنامە لەسەر حیسابی دەوڵەت بۆی چاپ دەکەن و بگرە بەرهەمەکانی چەندین جار چاپ دەکرێن، بۆ ئاشنابوون لەگەڵ بۆچوونەکانی ئێمە لە بابەتێکیتردا شیکردنەوەیەك دەخەینەبەر دەست خوێنەران.

....

سەبارەت بەو بەیاننامەیەی کۆمەڵەی (ژ.ك) کە داوا دەکات ئیمتیازی دەرهێنانی نەوتی باکووری ئێران بدرێت بە سۆڤێت، لەگەڵ چەند هەنگاویتر وەك خۆپیشاندان لەم بارەوەو هەڵکردنی ئاڵای سوورو وێنەی لینین و ستالین تا ئێستا دەرنەکەوتووە کە ئایا بە ڕاستی ئەم بڕیارە لەلایەن زوربەی ئەندامانی سەرکردایەتی (ژ. ك) ەوە دراوە یا نا ؟ یاخود وەك نووسەر باسی بوونی دوو باڵی چەپ و ڕاست لەناو کۆمەڵدا دەکات، کە بە پێی ئەم بۆچوونە بێت دەبێت ئەو هەنگاوانە لەلایەن باڵی چەپەوە نرابێت کە زەبیحی نوێنەری ئەم باڵە بووە، بەڵام زەبیحی بە پێی هەموو ئەو بەڵگانەی کە لە ئارشیفەکانی یەکیەتی سۆڤێت دەرمهێناون و بڵاوم کردوونەتەوە، لە لایەن سۆڤیتەکانەوە جێی باوەڕو متمانە نەبووەو هەمیشە دەستیان ناوە بە ڕوویەوەو دژی بۆچوونەکانی بوون، لەلایەکی ترەوە دوور نییە ئەم بەیاننامەیە، بە مەبەستی ڕاکێشانی هەستی سۆڤێتەکان و نەهێشتنی شك و گومان لەسەرخۆیان بووبێ‌و هەروەك ئاماژەکردنێك بە وەفادارییو لایەنگیرییکردن و دەربڕینی هیوایان بە سۆڤێت بووبێت.

لە لایەکی تروە دوور نییە ئەم بەیاننامەیە لە لایەن بەشێك لە ئەندامانی گوێ لە مستی (ژ.ك) ەوە، یا لەژێر گوشاری سۆڤیتەکاندا دەرکرابێت، بەهەر حاڵ ڕوون کردنەوەی ئاسان نییەو ئەم کردەوەیە جگە لە وروژاندنێك(پراڤاکاسیۆنێك) کە ڕۆژاواییەکانی (ئینگلیزو ئەمریکا) هاوپەیمانی سۆڤێتی دژی کورد هانداوەو ئەویش نەك تەنیا کوردی ئێران، بەڵکو بەناوی هەموو کوردەکانی پارچەکانی کوردستانەوە دەدوێت و لەم بەیاننامەیەدا (ژ.ك) بێلایەنی خۆی بەرامبەر بە سێ زلهێز (کە هێشتا شەڕ تەواو نەبووەو کۆمەڵەی (ژ.ك) دەیەوێ بەیارمەتی هەرسێ زلهێزەکە کێشەی کورد چارەسەر بکات) بەدرۆ دەخاتەوە. ئەی سەرکردایەتی کۆمەڵە بیری لەوە نەکردوەتەوە کە ئەمریکاش نەوتی ئێرانی دەوێ‌و دەبێ ئەویش بەشی هەبێت. خۆ کۆمەڵەی (ژ.ك) حیزبی تودە نەبوو بە فیتی مۆسکو بجووڵێتەوەو خوازیاری بێبەش کردنی ئینگلیزو ئەمریکا بێت لە نەوتی ئێران و هەر بەتەنیا بۆ سۆڤێت بێت.

بەهەر حاڵ پێ دەچێت ئەم بەیاننامەیە لەلایەن زۆربەی ئەندامانی سەرکردایەتی کۆمەڵەوە دەرچووبێت و گۆڤاری (نیشتمان) یش کە پاش ئەم بەیاننامەیە دەرچووە هەڵویستی (ژ . ك) لە کێشە ستراتیجیەکان نەگۆڕاوەو لەلایەکیترەوە زۆربەی سەرکردایەتی (ژ.ك) دواتر لە کاروباری

www.pertwk.com

حکوومەتی کوردستان یا سەرکردایەتی سیاسی کورد بەشداری ناکەن، بۆیە دەڵێم ئەم بەیاننامەیە پێناچێت لە لایەن زۆربەی ئەندامانی سەرکردایەتییەوە دەرچووبێ کە بەزەقی و بە ڕوونی خوازیاری ئۆتونومییە.

لەلایەکیترەوە ئاشکرایە (ژ. ك) و حیزبی تودە لەسەر هیچ کێشەیەك هاوبیرو هاوپەیمان نەبوون و پەیوەندیشیان پێکەوە نەبووە، بەڵام هەندێ لە ئەندامانی هەڵخەڵەتاو کە گوێ لە مستی سۆڤێت بوون و بە نهێنی لەگەڵ سۆڤێت و تودە پەیوەندییان هەبووەو پاشانیش لەگەڵ ئازەرییەکان پەیوەندی دەبەستن ئەوە شتێکیترە، بە پێچەوانەی بۆچوونی نووسەر ئەوە دەسەڵاتدارانی سۆڤێت بوون لە ناوچەکە، کە نەیانهێشتووە (ژ. ك) لە ناوچەکانی ورمێ، ماکۆ، سەقز بەرەوخوارتر چالاکی بنوێنێت و هەمیشە دژی بیروڕای (ژ. ك) بوون و کەندو کۆسپێکی زۆریان لەو ناوچانە بۆ دروستکردوەو لەم بارەشەوە من بەڵگەم بڵاوکردووەتەوەو سەیر ئەوەیە زەبیحیو هاوڕێکانی لە ناوچەی ورمێ دەگیرێن کە لەژێر نفوزی سوپای سوورو دەسەڵاتی سۆڤێتی بەسەر دەسەڵاتی دەوڵەتی ناوەندی و هەروەها دەسەڵاتی ورديش لە ناوچەکەدا زاڵتر بووەو هیچ کارو هەنگاوێکیش بە بێ پەسەندکردنی فەرمانبەرانی سۆڤێتی لەو ناوچانە نەکراوە، لەلایەکی ترەوە ئەو سەردەمە پۆلیسی ئێران نەیاندەوێرا لەترسی کوردان بچنە دەرێ لە ورمێو سوپای سۆڤێت پارێزگاری لە ورمێ دەکردو چەندجار کوردەکان دەیانویست ئەم شارە بخەنەژێر کۆنترۆڵی خۆیان، سۆڤێتەکان ڕێگایان پێ نەدەدان، لێرەدا ئەو پرسیارە دێتە ئاراوە، چۆن سۆڤێتەکان هێشتیان زەبیحیو هاوڕێکانی بگیرێن[13]، یا ئەگەر ئێرانیەکان گرتوویانن سۆڤێتەکان بۆ ئازادیان نەکردوون ؟ بۆ هێشتویانە بیبەن بۆ تاران لە کاتێکدا تەواوی ڕێگاو بانەکان (جگە لە هێڵی هەوایی) بۆ کاربەدەستانی ئێرانی بەسترابوون، خۆ ئەم کابرایە بەگوێرەی بۆچونی وێلچیڤسکی سەرکردەی باڵی چەپی (ژ.ك) بووە، زەبیحی چۆن گیراو چۆن برایە تاران و بۆ ساڵێك زیاتر لە زیندان مایەوەو هێشتا ئەو لە زینداندا دەبێت کۆمەڵەی (ژ.ك) هەڵدەوەشێننەوە حیزبی دیموکراتی کوردستان دادەمەزرێنن.

---

(13) سەرلەشکر ئەحمەد زەنگەنە، لە یاداشتەکانی خۆیدا سەبارەت بە گرتنی زەبیحی دوو لە هاوەڵانی لە کاتی سەردانی شاری ورمێدا لەژێر سەردێری "چگونە اسناد ارتباط قاضی محمد باشوورويها دروست آمد" چۆن بەڵگەکانی پەیوەندی نێوان قازی محەممەدو شورەوییەکان دەست کەوتن، باسی لەوە دەکات کە ئەو گیراوانە نامەی قازی محەممەدیان پێ بووە کە بیگەیەننە لێپرسراوانی شورەوی لە تەبرێز، کاتی گیرانەکەش بە سەرەتای آبان/خەزلوەری 1324 و لە کۆتایی ئۆکتۆبەری 1945 دەداتە قەڵەم. لەکاتێکدا کۆمسیونێکی بەریتانی کاتی گرتنی زەبیحی و هاوڕێیانی لە 5ی مانگی ئۆگۆستۆسی 1946 دادەنێت و دەنووسێت. " کاتێ وەفدە سێ کەسییەکەی کۆمەڵە (پێنجی مانگی ئۆگۆستدا" گیران... کۆمەڵە لە مەهاباد دەست بەجێ فەرمانداری پیرو ژمارەیەکی زۆر لە ئێرانیانی دیکەیان گرت و داوایان لە قازی محەممەد کرد ئیجازەی کوشتنیان بدات.

قازی محەممەد، بەرگری کارەکەی لێ کردن و کاتێ هەواڵ گەیشت کە سێ کەسیان لێ ئازاد کراونن ئەوانیش بارمتەکانی خۆیان بەرەڵڵا کرد. فەرماندار، کە توانی هەڵسەنگاندی مەسەلەکەی کەم بوو، دەست بەجێ بە سەفەرێکی بێ هەست و خوست چوو بۆ مەراغە بڕوانە:

سرلشکر احمد زنگنە، خاطرات درمأموریت من درآذربایجان أز شهریور 1320 تا دی ماه 1325، انتشارات شرق، 2535 شاختاهی، ص 61، ئەنوەر سولتانی، ڕۆژهەلاتی کوردستان لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی بریتانیا، بنکەی ژین، سلێمانی، 2005، ل 66.

www.pertwk.com

خۆ زەبیحی سکرتێری گشتی کۆمەڵە بووەو چۆن بەبێ ئاگاداریو بەبێ پرسی یا بەشداری ئەو حیزبەکە هەڵدەوەشێتەوەو لەلایەن ئەوانیشەوە کە حیزبی دیموکراتی کوردستان دادەمەزرێت هیچ هەوڵێك نادرێت بۆ ئازادکردنی، تەنانەت بە ڕێگای سۆڤێتەکانیشەوە کە ئەو دەم قسەیان بێ چەن وچوون دەرۆیشت. لەلایەکیترەوە هەر فەرمانبەرانی سۆڤێتی بوون کە تەنانەت پاش دامەزرانی حزبی دیموکراتی کوردستان، نەیانهێشت کورد بەرەو سنەو ناوچەکانیتری باشووری ڕۆژهەڵاتی کوردستان پێشڕەوی بکەن و ئازادیان بکەن و بگرە توخنی ورمێ، خۆی، ماکۆ، سەقز، بانە، سەردەشت بکەون، خۆ ئەو شوێنانە بە دەستی ئینگلیزەکانەوە نەبوون.

لە لایەکی ترەوە ویلچیڤسکی دەڵێت کە کۆمەڵەی (ژ . ك) بە نیازبوو لە ناوەندو باشووری کوردستانی ڕۆژهەڵاتیش چەشنی ناوچەکانی باکوور – ڕۆژاوا (واتە ناوچەی موکریان) بزوتنەوەیەك بۆ ئازادکردنی ئەم ناوچانە ڕێك بخات(14)، بەڵام لەبەر گیرانی زەبیحی کەس نەبوو ئەم ئەرکە ئەنجام بدا، (باسی ئەوە ناکەم کە گوایا ئینگلیزەکان دژ بوون و.... ئەم کارە مەترسی گەورەی هەبوو لەسەر بەرژەوەندییەکان) ئەی بۆ دەسەلاتدارانی سۆڤێت ئازادیان نەکردن تابچنە ئەوێ و چالاکی خۆیان بنوێنن.

نووسەر هەروەها دەڵێت کە ئینگلیزەکان سیخوڕەکانی خۆیان خزاندە ناو سەرکردایەتی (ژ.ك) ەوەو بە یارمەتی دەرەبەگ وبازرگانەکان و..... ناو کۆمەڵەی ژێکاف حیزبەکە بوو بە دوو بەشەوە، (با لەوە گەڕێین کە دەرەبەگ و بازرگانانی سەرکردایەتی (ژ .ك) هەموویان [وەرگرتنی ئەم مەسەلەیە بە ڕەهایی جێگای باوەڕ نییە–س] لەگەڵ قازی موحەممەد بوون بە هێڵی لایەنگرانی سۆڤێتدا دەرۆیشتن). کەواتە ئەگەر کۆمەڵەی (ژ . ك) بووەتە دوو بەشەوە، دەبوا بەشەکەی سەر بە ئینگلیز لە چالاکی هەر بەردەوام بوایەو لە ناوچەی ژێر دەسەڵاتی ئینگلیز درێژەیان بدایی بە چالاکیەکانی خۆیان، خۆ باڵی ڕاستی (ژ . ك) کە ئەوە بوو حدك و کۆماری کوردستانیان پێکهێنا، هەر ئەوانە بوون لەگەڵ ناسیۆنالیستە ڕاستڕەوەکانی ئازربایجان کەوتنە بەرەیەکەوەو هەر ئەو ڕاستڕەوە ئازەرییانە بوون دەستیان گرت بەسەر ناوچەکانی خۆی و ماکۆ و ورمێ داو خستنیانە چوارچێوەی ئازربایجانەوەو هەر ئەوانیش بوون کە لەگەڵیان پەیمانی دۆستایەتییان مۆرکرد. واتە بۆ چوونەکانی نووسەر لەگەڵ ڕاستی ڕووداوەکانی پاشتر یەك ناگرنەوە(15).

---

(14) کۆمەڵەی ژ.ك، بۆ بەدەستهێنانی ئامانجەکانی پشتی بە بلاۆکردنەوەی هوشیاریی وگەشەکردنی کۆمەلاّیەتی دەبەست نەك چەك و پەلامارو هێرش بردن، هەر بۆیە نەك هەر بەرنامەیەکی نەبوو کە لە ڕێگای خەباتی چەکداری شورشگیرانە ناوچەکانی ناوەند و باشووری کوردستانی رۆژهەلاّت ئازاد بکاتن بەڵکو دەرکەوتن و گەشەکردنیش لە هەرێمی موکریان لە ئەنجامی بزووتنەوەی چەکدارانەوە نەبوو. چونکە حال و باڵی ئاوەلاّی مەهابادو دەوروبەری دەرئەنجامی هەڵوەشاندنەوەی لەشکری شاهنشاهی و ئاکامێکی داگیرکردنی ئێران و هاتنی سوپای سوور بوو بۆ ناوچەکە لەسەرەتای ساڵەکانی جەنگی دووەمی جیهانیدا.

(15) لێکدانەوەی بەو چەشنە وقسەکردن لەراستڕەو چەپڕەو لە کۆمەڵەی ژ.ك، و فیرقەی دیموکراتدا بەو قەتعییەتەی نووسەر باسی لێوە دەکات بەڕای ئێمە فاکتەری تێنگەیشتنی وردی "ڤیلچفسکی"یە لە رووداوەکان، قازی محەممەدەوە لەگەڵ ئەوەی لەگەڵ ئینگلیزو ئەمەریکاییەکاندا چاوپێکەوتنی هەبوو و داوای هاوکاری و پشتگیری کێشەی نەتەوەی کوردی لێ دەکەن، هەمان کات سەری بە کۆش

www.pertwk.com

پرسیارێکی تر دێتەکایەوە کە ئەگەر باڵی چەپ (واتە لایەنگری سۆڤێت و هاوپەیمانی توودە) بە سەرۆکایەتی زەبیحی بۆ پێشتر یارمەتیان نەدان، خۆ گەلێك جار زەبیحی داوای هاوکاری لێکردوون، لەلایەکی ترەوە بۆچی ئەم باڵە چەپە بەهێز نەکراو بۆچی (ژ .ك) یان هەڵوەشاندەوە، یا بۆچی ئەو باڵە چەپەیان لەسەرکردایەتی حیزبی تازە دامەزراوی دیموکراتی کوردستان دانەنا.

با لەوەیش گەڕێین کە ئەم نووسەرەو هەندێك لە نووسەرانی‌تر هەر لە سەرەتایی دروستبوونی (ژ. ك) ەوە، مۆری ئینگلیزی پێوە دەنێن کە لە چەند جێگەدا من ئاماژەم پێ کردووە، ئەگەر (ژ. ك)، سەر بە ئینگلیزەکان بووایە بۆچی خۆپیشاندانیان کردووە بۆ وەرگرتنی ئیمتیازی دەرهێنانی نەوتی باکووری ئێران لەلایەن سۆڤیتەوە. (ئینگلیزەکانیش لە هەمان کاتدا بە دەستەمۆی سۆڤێتی دەزانن) و پاشان ئەم حیزبەش هەر لەلایەن ئینگلیزەکانەوە پارچە پارچە دەکرێت. ئەگەر (ژ. ك) سەر بە ئینگلیز بووە چۆن لەگەڵ ئەفسەرە ئازایخوازەکانی کوردستانی باشوورو بارزانی دژی ئینگلیز پەیوەندی و هاتووچۆیان هەبووەو پەنابەری و یارمەتی دژمنانی ئینگلیز دەدات.

ویلچیڤیسکی کە خۆی لەسەردەمی شەڕی جیهانی دووهەم و دواتریش لەناوچەی موکریان و ورمێ بووەو شاهیدی گەلێك ڕووداو بووە دەڵێت : (ژ. ك)، دوای دامەزراندنی بەشێکی زۆر لە هێزو کەسایەتییە چەپ و پێشکەوتنخوازەکانی کوردی ئێران و عیراقی ڕێکخست، کۆمیتەی ناوەندی (ژ.ك) لەسەرەتادا لە مەهابادو زۆری پێناچێت دەگوازرێتەوە بۆ عیراق لە شاری سلێمانی‌و لە مەهاباد تەنیا لقی ناوچەی (ژ. ك) بەسەرۆکایەتی زەبیحی مایەوە کە بەهێزترین کۆمیتەی (ژ . ك) بوو لە سەرەتادا (ژ. ك) لە گۆڕەپانی سیاسیدا چالاکانە بەشداری ناکات و زۆرترین کاروباری چالاکی خۆی لە بواری ڕێکخستندا ئەنجامدەدا لەگەڵ هەوڵی کۆکردنەوەو ڕێکخستنی زۆربەی هێزەکانی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە ناوەندێکی یەکگرتوودا.

لەگەڵ دەست پێکردنەوەی ڕاپەڕینی کوردەکانی بارزانی، (ژ . ك) چالاکانە بەشداری دەکات لە کوردستانی عیراق، (نووسەر ڕاپەڕینی بارزانییەکان بە ئاژاوەی دەسکردی ئینگلیز دەزانی، لە جێگایەکی تردا لە سەرم نووسیوە).

ویلچیفسکی، باس لە ڕاپەرینی مەریوانییەکان دژی دەوڵەتی ئێران و داخوازییەکانیان دەکات و دەڵێت: ئەم ڕاپەرینەیان لە چاپەمەنییەکانی ئێرانیشدا دەنگی داوەتەوەو ئاماژەش بەوە دەکات کە لە ئەنجامی ئەم ڕاپەڕینەدا زەبرو زەنگی سەرکوتکەرانی ئێران لە ئوستانی کوردستاندا لاواز یا کەم کرایەوەو دوای ئەوەی داخوازییەکانیان هاتەدی. کوردەکان کۆتاییان بە ڕاپەڕینەکە

لێپرسراوانی شورەویدا دەکردو رای دەگەیاند گەر هاوکاری کورد بکەن بۆ ئازادی و دامەزراندنی سیستەمێکی وەکوو شورەوی ئەو ئامادەیە واز لە تەواوی‌ە موڵك و داراییەکانی بهێنێت و دابەشی بکات. دیاری سروشتی فیکری و سیاسی فیرقەی دیموکراتیش چەپی رادیکال بوو، ئیدی نازانرێت ڤیلچفسکی ئەم دابەشکردنەی لەسەر بنەمای ئیدولۆژی داتاشیوەن هەر بۆیە دژبەیەکی بۆچوونەکانی نووسەرو ڕووداوەکان شتێکی سروشتی دێتە بەرچاو.

هێنا، ئەمەش لە کاتێکدا بوو کە لێکهەڵوەشانەوەی (ژ. ك) دەستی پێکردوو چیتر نەیتوانی لە ڕاپەرینی مەریوانیەکاندا پشتیوانیان بکات. ڕاپەڕینی مەریوان، ڕاپەڕینێکی جەماوەری بوو وە هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵ بەشدار بوون تیایداو سەرکردایەتییەکەی خێڵەکی نەبوو[16]، بەڵکو لە لایەن باڵی چەپی کۆمەڵەی (ژ. ك) ەوە بوو وە دروشم و داخوازییەکانیان وەك لابردنی سەربازگەو کۆتایی هێنان بە تیرۆر، بە پێی پروگرامی (ژ.ك) بوو.

هەڵوەشاندنەوەی (ژ. ك) نە تەنیا بووە هۆی ئەوەی کە بزووتنەوەی کورد لە مەریوان، بەڵکو لە تەواوی شارو ناوچەکانی کوردستان بە بێ سەرکردە مایەوەو حیزبی دیموکراتی کوردستان بە تەنیا درێژەی بە چالاکییەکانی (ژ.ك) نەدا بەڵکو ئەم حیزبە هیچ پەیوەندییەکی نەکرد بەو ناوچانەوە.

....

عەمەر خانی شکاك، دەستی ڕاستی سمایل ئاغای شکاك بوو وە لەلایەن سمکۆوە دەکرێ بە سەرۆکی وەزیران و وەزیری شەڕ عەمەر ئاغا. تا ئێستاش یەکێك لە کەسایەتییە هەرە بەناوبانگ و خاوەن دەوری کوردەکانی شکاکەو بیری سەربەخۆخوایش بۆ کوردستان لەناو ئەم هۆزەدا هەتاکوو ئیستاش بە برەوو لایەنگری یەکجار زۆرە. هەر بۆیەش چالاکیو کردەوەکانی سمکو بە فیڕۆ نەچووە و بیری نەتەوایەتی لە ناو هۆزی شکاکدا ڕەگ و ڕیشەی داکوتاوەو شکاکەکان تا ئیستاش سمایل ئاغا بە قارەمانی نەتەوەییو خەباتگێڕی سەربەخۆیی کوردان دەزانن.

هەروەها ویلچیڤسکی بە پشتبەستن بە ڕۆژنامەی کوردستان لەژێر سەر دێڕی ((بارودۆخی ناوخۆ)، دەنووسێت کە جەنابی عەمەر خان یەکێکە لە سەرۆکە نیشتمان پەروەرەکانی هۆزی شکاك لە کاتی سەردانی بۆ دەزگای چاپ وبڵاوکردنەوە، سوپاس وپێزانینی خۆی دەربڕی بۆ هەموو کرێکارو فەرمانبەرانی دەزگاکەو لە گیرفانی خۆی بڕی هەزار ڕیاڵی پێشکەش کرد بە دەزگاکە بۆ پەرەپێدانی کارەکانیان.

---

[16] ڤیلچفسکی، لەم بارەیەوە زۆر بێ ئاگایانە باسی لە ڕاپەرینەکەی ناوچەی هەورامان و مەریوان ئەکات. ئەو راپەرینەی کە لە 23ی تەمموزی ساڵی 1945دا وتەی هەواڵەکانی "سرتیپ هوشمند افشار"ن فەرماندەی لەشکری 4ی کوردستان بۆ چەکداماڵینی و سەرپێ دانەواندی عەشیرەتەکانی ناوچەکە دەستی پێکرد، ڕێبەرایەتی ڕاپەرینەکە تەواو عەشیرەتی بوو لەلایەن حەسەن خانی ڕەزا" سەرۆك عەشیرەتی رەزاو تایفەی حەسەن سوڵتانی، (عەزیز خانی زادە مەحموودخانی دزلی" سەرۆك عەشیرەتەی هەورامان مەحموود خانی کانی سانان، محەممەد شەریف ئەلْمانی، موزەفەر ڕەزاوی، عەبدوڵلاٚ قەلاٚچی.. هتد. لەم بارەیەوە ئەو سەرۆك عەشیرەتەکانی چەندین جار لە ڕێگای تەلەگرافەوە حکوومەت و مەجلیس و ڕایگشتیان لە ئامانجی لەشکر هۆشمند ئەفشار خستۆتە بەرچاو. بڕوانە:

یاسین سەردەشتی، کورتە مێژوویەکی رەوشی گشتیی کوردستانی ئێران و ڕاپەرینی چەکدارانەی عەشیرەتەکانی هەورامان و مەریوان لەسەروبەندی کۆتایی جەنگی دووەمی جیهانیدا. پەیڤین، گۆڤارێکی ڕووناکبیری وەرزییە، ژمارە 11–12، جولاٚی 2001، 28 خردادو 18 تیرماه 1324.

www.pertwk.com

زۆر سەرچاوەیتر لەوانە چاپەمەنییە کوردەکان باس لە هەڵوێستی نیشتیمان پەروەرانەو بێوچانی ئەم کەسایەتییە بەناوبانگەی کورد دەکەن کە دەوری لە بزووتنەوەو ڕاپەرینەکانی کوردی هەموو پارچەکانی کوردستان بینیوە. گەلێك جار گیراوەو تووشی ناخۆشی دڵتەزێن بووە کە لێرەدا هەموویان باس ناکرێن. تەنیا مەبەستم ئەوەیە بڵێم ئەم مرۆڤە هەموو ژیانی بۆ خزمەتی گەل و نیشتمانەکەی تەرخان کردووەو یەکێکە لەو سەرکردە کوردانە کە لە پاش داگیرکردنی ئێران لە لایەن هێزی هاوپەیمانانەوە لە زیندان ئازاد دەکرێت.

ناوبراو چالاکانە هەوڵیداوە بۆ کۆتایی هێنان بەدەسەڵاتی عەجەم لە بەشێکی زۆری کوردستان لە ماکۆ، خۆی، سەڵماس، ورمێ و دامەزراندنی دەسەڵاتی کوردی. پاشان لە پەیوەندی لەگەڵ ڕێکخراوەکانی خۆیبون، (ژ.ك)، حیزبی دیموکراتی کوردستان، دەوری ئەندامێکی چالاك و بەرچاوی بینیوە. یەکەم سەرهەڵدانی بزووتنەوەی سیاسی و چەکدارییی کوردستانی ڕۆژهەڵات پاش وەدەرنانی ڕەزا شا بە سەرۆکایەتی عەمەر خانی شکاك بووە لە باکورو ڕۆژاوای کوردستانی ڕۆژهەڵات و لەگەڵ تاهیر خانی سمکۆ هەوڵی زۆر دەدەن کە کوردەکانی ناوچەی موکریانیش لەو بزوتنەوەیەدا بەشدار بن، بەڵام لەبەر چەند بەرەکی عەشایری و بیر تەسکی ناوچەگەری سەر ناکەون، ئەو بۆ نەهێشتنی ئەو چەند بەرەکییەو دوژمنایەتی نێوان خێڵ و سەرۆك هۆزەکانی موکریان چارەسەر بکات.

پاش دامەزراندنی کۆمەڵەی (ژ.ك)و بەدوای ئەویشدا ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان دەتوانم بڵێم بارزانی دەوری سەرەکی بینیوە لە بەهێزکردن و پاراستنی ئەو کۆمارەدا، ئەگەر مەهاباد بە هانای بانگەوازەکانی عەمەرخان و تاهیرخان و ژمارەیەکیتر لە ناودارانی ناوچەکانی خۆی، ماکۆ، شاپوور، ورمێ وە بهاتانایە، ئەم شارانە لەژێر دەسەڵاتی کوردیدا دەبوون. ئەوان هەستیان بەو مەترسییە کردبوو کە عەجەمەکان نایانەوێ و (دواتریش نەیانهێشت) ئەم شوێنانە لە چوار چێوەی کوردستاندا بن. دوورکەوتنەوەی عەمەرخان وسەرکردەکانیتری کوردی باکوورو ڕۆژاوای ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە کۆماری مەهاباد لەسەر ئەم هەڵەیەو چەند هۆی تر بوو کە لە شوێنێکیتردا بەوردی باسیان دەکەین.

عەمەرخان سەرەڕای ئەوەی پاش شەهریوەری 1320 (ئۆگوستی1941) لەلایەن دەسەڵاتدارانی تارانەوە دەکرێت بە بەخشداری شاپوورو پلەو پایەی تری لەگەڵ پارەیەکی زۆری بۆ پێشنیار دەکرێت، بەڵام لە هەڵوێستی نیشتمان پەروەرانەی خۆی پاشەکشە ناکات و درێژە دەدات بەو خەباتە پیرۆزەو وەك بارزانی پلەوپایەی حکوومەتیشی پێنادرێت لە کۆماری کوردستان و پێشمەرگەو پارەی خۆی لە خزمەتی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورددا بووە.

ئەم چەند دێڕەم تەنیا بۆ وەڵامدانەوەی هەندێ نووسەر کە بۆ پاکانەکردن بۆ هەرەس پێهێنانی کۆماری کوردستان، عەمەر خان و دەیان کەسایەتی تریان بە خیانەت تاوانبار کردووە..

www.pertwk.com

....

بەشێك لە ڕاپۆرتی فەرمانبەرانی سۆڤێت لە ئێران
بۆ كاربەدەستانی سۆڤێتی دەربارەی كێشەی كورد

هاتنی كوردەكان بۆ ورمێو خۆیو شاپوورو.. یاساغ كرابوو، هەروەها لەبەركردنی جلوبەرگی كوردیش بۆ كوردەكان یاساغ بوو. ڕەزا شا نەك تەنیا سەركردەكانی كوردی خستە زیندانەوە، بەڵكو ئەو هۆزو خێڵانەش كە گومان لێكراوبوون و باوەڕی پێ نەدەكردن، وەك هۆزی جەلالی بە كۆمەڵ گواستەوە بۆ دەرەوەی كوردستان بۆ قەزوێن.

پەیوەندی كوردان لەگەڵ ئێمە (واتە سۆڤێت) زۆر باشەو تەنانەت یەك جاریش هێرشیان نەكردووەتە سەر سوپای سوور یا دژی بجووڵێنەوە، بگرە زۆرجار ئەوانە ڕاكردووەكانی ناو سوپای سووریان گرتووەو تەسلیمیان كردوونەتەوە بە ئێمەو ئەو سیخوڕانەی ئەڵمانیاش كە لە ڕێگای توركیاوە دێنە ئێران دەیانگرن و تەسلیمی ئێمەیان دەكەن.

ڕۆژی 1945/12/10، یەكەمین كونگرەی حیزبی دیموكراتی كوردستان بەسترا، ڕۆژنامەی كوردستان ئۆرگانی ئەم حیزبەیە، یەكەم ژمارەی لە مانگی یانایر (واتە مانگی یەكی 1945، بەسەرنووسەری سەیید موحەممەدی حەمیدی (تەمەنی 40 – 45 ساڵە)، حەفتەیەك دوو جار دەردەچێت سەد تا پێنج صەد ژمارەی لێ بڵاودەبێتەوە. پارتی (ژ.ك) لە 1944 بەم لاوە بەهۆی ئەوەی كە ئینگلیزەكان هەندێ لە دەستنێژی خۆیان خزاندبووە ناویەوە هەڵوەشایەوە.

ئینگلیزەكان هەمیشە لە مەترسی بزووتنەوەی كوردەكان لە ئێران و كاریگەری لەسەر كوردەكانی عیراق و توركیاو ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەراست و پەیدابوونی ئاڵۆزی و ئاژاوەیەكی یەكجار گەورە لە ناوچەكەدان، بۆ نموونە ڕۆژنامەی دیلی تەلگراف لە ژمارەی ڕۆژی 13/ 4 /1946 دا دەنووسێت:

(كوردەكانی عیراق، چاودێری ڕووداوەكانی كوردستانی ئێران دەكەن و سەركەوتنی كوردەكان لە ئێران بێگومان كاریگەری خۆی دەبێت لەسەر كوردەكانی عیراق و لە ئەنجامدا هەر بزووتنەوەیەك لە كوردستانی عیراق سەر هەڵبدات نەوتی كەركوك و لوولە نەوتەكانی حەیفاو تریبولی دەكەونە مەترسییەوە). هەر بۆیە ئینگلیز هێزەكانی خۆی لەسەر سنووری ئێران–عیراق مۆڵ داوە.

- حاجی سەیید موحەممەد نوێنەری حیزبی دیموكراتی كوردستان لە ماكۆ، كە لە مەهابادەوە نێردراوە بۆ ئەم شارە لە باتی چالاكی حیزبیو سیاسی خەریكی چالاكی ئسولی (ئایینیە)، ناوبراو پانزە ساڵ زیاتر لە عیراق ژیاوەو لە قوتابخانەیەكی ئینگلیز خوێندوویەتیو زمانی ئینگلیزیی و توركی باش دەزانێت و لە 1943 دا گەڕاوەتەوە بۆ كوردستانی ئێران.

www.pertwk.com

- **ویلسون مایور، ئینگلیز کە لە عیراقەوە بە نیازی چالاکیو هاندانی کوردەکانی ئێران لە ناو هۆزی کلهوڕ دژی بزووتنەوەی دیموکراتی مەهاباد لەناو ئەم هۆزەدایەو پارەیەکی زۆریشی بۆ ئەم مەبەستە خەرج کردووە کە دەگاتە (سەد هەزار دیناری عیراقی).**
- **تورکیاش کە مەترسی هێرشی سۆڤێتی هەیە لە ڕێگای کوردستان و ئازربایجانی ئێرانەوەو هاندانی کوردەکانی ئەم وڵاتە دژی دەسەلاتدارانی تورکیا، خەریکی بەکرێ گرتنی هەندێ لە سەرۆك هۆزو خێڵەکانی کوردی ئێرانە کە لە سنووری ئێران و تورکیا دەژین.**
- **کوردەکانی مەهاباد لە 1943 دا دەچنە لای کونسوڵی ئینگلیز (ئورکات) لە تەورێزو پێی دەڵێن کە باوەڕیان بە ئینگلیزەکان نەماوە سەبارەت بە بیرۆکەی سەربەخۆیی کوردستان لەم دەوڵەتەدا، چونکە تاکوو ئێستا بۆ ئەم مەبەستە هیچ کارێکیان نەکردووەو داوا دەکەن کە ئەگەر بەراستی دژی سەربەخۆیی کوردستان نین با بە ڕەسمی ئەوە ڕابگەیەنن و پارەو چەك بدەن بە کوردەکان و هەنگاو بنێن بۆ جیاکردنەوەی بەشەکانی کوردستان لە ئێران و عیراق و تورکیا. لە وڵامدا ئورکات پێیان دەڵێ کە کێشەی سەربەخۆیی کوردستان دەبێ پاش کۆتایی هاتنی شەڕی جیهانی دووهەم بێتە کایەوەو ئێمە (ئینگلیزەکان) ئێستا تەنیا لایەنگری کردنەوەی قوتابخانەو خوێندن بە زمانی کوردیو بەڕێوەبردنی کوردستان بەدەستی خودی کوردەکانین. لەمەودوا دەوڵەتی ئینگلیز لە باتی سەربەخۆیی کوردستان لە کێشەی ئوتۆنۆمی بۆ کوردەکان دەکۆڵێتەوەو ئاراستەی دەکات. ئینگلیزەکان دەیانەوێ بزووتنەوەی کورد بەکاربێنن بۆ گوشار خستنەسەر دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستان لە پێناوی بەرژەوەندییەکانی خۆیاندا، هەر بۆیە خەباتی کوردەکان بۆ سەربەخۆیی و نزیکبوونەوەی ئینگلیزەکان لەو بزوتنەوەیە بە مەبەستی پتەوکردنی جێگەپێی خۆیان بووە لە ئێران.**

....

www.pertwk.com

سەبارەت بە تێکهەڵچوونی کوردەکان و دەوڵەتی ئێران. (کورت کراوە)

کوردەکان، پاش وەدەرنانی ڕەزا شا، بەکردەوە ناوچەکانی خۆیان گرتەدەست وخۆیان دەیانبرد بەڕێوە. پاش ڕاگەیاندنی کۆمارەکەشیان بە هیچ شێوەیەك ئامادە نەبوون بخرێنەسەر ئازربایجان و چالاکییەکی زۆریان نواند لە ناو دانیشتوونی شارەکانی ڕەزائیە، شاپوور، خۆی، ماکۆ و میاندواودا بۆ ئەوەی ئەم شارانە لەژێر دەسەڵاتی ئازربایجان دەربێنن و ناوە کۆنەکانی ئەم شارانە کە پێشتر کوردی بوون بگەڕێندرێتەوە.

لەناو سەرکردە کوردەکاندا کەسانێك وەك عەمەرخان ونوری بەگ وقوتاس و...... بە کردەوەو بە ئاشکرا هەوڵیان دەدا بۆ ئەوەی ئەم شارانە سەر بە کۆماری کوردستان بن. هێزە چەکدارەکانی کورد لە نیوەی دووهەمی مانگی ئەپریلی 1946دا، بە نیازی گرتنی ئەم شارانە دوای دەرچوونی هێزەکانی سوپای سوور لەم ناوچەیە، شارە ناوبراوەکانی سەرەوەیان گەمارۆ داو تەنیا پاش دەستیۆوەردانی هێزەکانی ئێمە چەکدارەکانی کورد گەڕانەوە ناوچەکانی خۆیان.

دەسەڵاتدارانی کۆنە پەرستی ئێرانیش بە کەڵك وەرگرتن لەم ڕووداوە هێزێکی سوپایی زۆریان ناردە پشت بەرەکانی ئازربایجان و کوردستان، ئەوە بوو لە نیوەی مانگی مارتدا بە نیازی گرتنەوەی بۆکان و شاهیندژو مەهاباد بەرەو ئەم ناوچانە کەوتنە ڕێو تەنیا لەبەرەی سەقز سێ هەزار سوارەو پێنج تانك و شەش فڕۆکە و شەش تۆپیان کۆکردبووەو بۆ هێرش و بە گشتی لەبەرەی کوردستاندا دە هەزار نەفەریان مۆڵ دابوو بۆ پەلاماردان. ژەنراڵ هۆشمەندو سەرهەنگ موختاری و سەرتیپ موقەدەم بۆ بەسەرکردنەوەو دڵنیا بوون لە ئامادەیی هێزەکانی ئێران لە 24 / ی مارتی 1946 دا سەردانی بەرەی سەقزیان کردو لە 29 ی ئەو مانگەدا، دووصەد نەفەر سوارەی سوپای ئێران گوندی ئاڵتون کە تەنیا دە کیلۆمەتر لە سەقزەوە دوورە لەگەڵ چەند شوێنی خاڵیتر لە ناوچەی شاهیندژ داگیر دەکەن و کوردەکان بەرەو مەهاباد پاشەکشە دەکەن (لەبەر زۆربوونی هێزی ئێران و هێرشی ئاسمانی). سوپای ئێران لە بەرزاییەکانی سەردەشت و سەقز جێگیر دەبن لە چەند هێرشێکدا دژی کوردەکان چەکی قورس وبۆمبارانی بێ بەزەییانەی دانیشتوانی بێدەسەڵاتی ناوچەکەیان کرد بە تایبەت گوندەکانی سەرو ڕەبەت، هەر لە ڕۆژی 29 ی ئەپریلدا بەیانی زوو شەش صەد نەفەری تر لە هێزەکانی ئێران دەستیان دایە هێرشێکیترو قادرئاواو سلیمان کەندیو سەراویان گرت. بەڵام شەوی 30 ئەپریل چەکدارەکانی بارزانی هێزەکانی سوپای ئێرانیان لە سەرگاو، تەفروتونا کردو 100 نەفەریان لێکوشتن و 38 نەفەریان بەدیل گرت لەگەڵ چەك و تەقەمەنییەکی زۆردا.

www.pertwk.com

بۆ بەرگریکردنی هاوبەش لە ڕۆژی حەڤدەی ئەپریلدا قازی موحەممەد لەلایەن کاربەدەستانی ئازربایجانەوە بانگ کرا بۆ تەورێزو هەردوو لا ڕێکەوتن لەسەر ئەوەی کە جاریّ کێشەی سنووری نێوانیان و شارەکان سەر بە کام لایان بن باس نەکرێت، بەڵکوو گرنگی بدریّ بە پارێزگاریکردن لە دەسکەوتەکانی هەردوولایان و لە ئەنجامدا پەیمانێکی دوو قۆڵی بەسترا لە نێوانیاندا کە دوانزە نەفەر لە هەردوو لا مۆریان کرد.

لە 10 / 5 / 1946 چەکدارانی ئەم هۆزو خێڵانە هاتنە مەهاباد

نوری بەگ	هۆزی بەگزادە	340 چەکدار
کاك محەمەد ئەمین	هۆزی مامەش	380 چەکدار
عەمەر خان	هۆزی شوکاك	740 چەکدار
عەباس خان	هۆزی فەناك	200 چەکدار
موسی خان	هۆزی زەرزا	150 چەکدار
عەبدوڵڵا ئاغا	هۆزی مەنگوڕ	400 چەکدار
(عەمەر ئاغا– حەسەن عبدالله) لە کوردەکانی ماکۆ		500 چەکدار
تەها ئاغا	هۆزی هەرکی	217 چەکدار
ڕەشید بەگ	هۆزی هەرکی	440 چەکدار
قوتاس مەمەدی	هۆزی مەمەدی	180 چەکدار
مەلا مستەفا	هۆزی بارزان	1000 چەکدار
تاهیر خانی سمکۆ		550 چەکدار
زیرو بەگ و کەسانیتر		4000 چەکدار

فەرماندەی هەموو هێزەکان بە موحەممەد حوسەینی سەیفی قازی سپێردرا، بەڵام لە بەرەکانی شەڕدا فەرماندەیی هێزەکان لەژێر دەستی سەرکردەی هۆزەکان خۆیاندا بوو، لەوانە مەلا مستەفا بارزانی، عەمەر ئاغا، تاهیر خانی سمکۆ، حەمە ڕشید خانی بانە زیرۆ بەگ و ڕەشید بەگ وچەند کەسێکی تر.

ورەی کوردەکان لەبەرەکانی شەڕدا زۆر بەرز بوو، بەڵام لە بارەی چەك و تەقەمەنیو دەرمانەوە ناتەواویان هەبوو. سەرکونسوڵی ئێمە لە ڕەزائییە لە درێژەی ڕاپۆرت و ڕووداوەکاندا دەنووسێت: ڕۆژی 15/ ی ئایار 1946 سوپای ئێران کە ژمارەیان دوو هەزار نەفەر دەبێت بە تۆپخانەو پشتیوانی هێزی هەوایی، هێرش دەکەنە سەر گوندی (میردیّ) کە یەك کیلۆمەترو نیو دوورە لە سەقزەوە، بە مەبەستی ڕزگارکردنی هێزە گەمارۆ دراوەکانیان، بەڵام هێرشەکەیان تێك دەشکێو لە ئەنجامدا

www.pertwk.com

دووصەدو پەنجا نەفەریان لێدەکوژرێت و هیچ زیانێك بە کوردەکان ناکەوێ. سوپای ئێران لە هێرشی دووهەمیشدا سەرناکەون، کوردەکان کە هێزی یارمەتیدەریان بۆ دێت، داو دەنێنەوە بۆ ئێرانییەکان و چالاکانە دەکەونە ڕاوکردنیان، لە ئەنجامدا سێ صەد نەفەر لە سوپای ئێران دەکوژن و دوو صەد نەفەریان لێدەگرن لەگەڵ دوو تانك و چوارصەد چەك و تەقەمەنییەکی زۆر.

لە هێرشی سێهەمیاندا کە لە نۆزدەی (ئایار)دا دەبێت دووصەدو پەنجا نەفەر لە سوپای ئێران دەکوژرێن و چوار نەفەریش لە کوردەکان، بە دوای ئەمەدا کوردەکان گەمارۆی سوپای ئێران دەدەن لە گوندەکانی میرەدێی لای سەقزو سەردەشت و ڕەبەت و بانە.

ڕژێمی ئێران پاش ئەم شکستانە، داوای وتووێژ دەکا لە کوردەکان کە وتووێژی تەورێزو سەقزو تارانی بەدوادا هات، لەم سێ وتووێژەدا قازی موحەممەد سەرکردایەتی دەکردو لە تاران جگە لە داخوازی خودموختاری، خوازیاری ئەوە دەبێت کە بانەو سەقز سەر بە ناوچەی خودموختار بن. فەیروز، لە تەورێز پێی دەڵێت کە دەبێ بانەو سەقز لە یەك بەڕێوەبەری جیاوازدا بن و پێشنیاری ئەو کوردستان دەبێ بکرێ بە سێ فەرمانداری (واتە سێ ئوستانداری – هەورامی) کە سەقزو بانە پێکەوەو سنە بە جیاو مەهابادیش بە جیا. فەیروز نوێنەری قوامی سەرۆك وەزیران بە قازی موحەممەد دەڵێت: لەبەر کەمی هێزەکانی ئێران لە بانەو سەقزو سەردەشت پێویستە هێزەکانی کورد بەشداری پاراستنی سنوورو ناوچەکە بکەن لەگەڵیاندا هەروەها پێی ڕادەگەیەنێت کە دەسەڵاتی ئەو تەنیا لە ناوچەی مەهاباد دەبێت و قازی ڕازی نابێت و وتووێژەکان بێ ئەنجام کۆتاییان پێ دێت.

[هیوادارم لە دەرفەتێکی تردا دەقی ئەم بابەتە بە تەواوی بخەمەبەر دیدی خوێنەران– أ. هەورامی]

....

باکۆ

لەلایەن هاوڕێیان باقروف و ماسلانینکۆف

بۆ هاوڕێیان ستالین و مولوتوف.

ڕێبەری بزووتنەوەی دیموکراتی کوردستان، قازی موحەممەد لە تەورێز بە هاوڕێیانی ئێمەی ڕاگەیاندووە سەرلەشکری ئێران جیهانبانی لە ناوچەی سەقزە بەیاننامەیەکی بڵاوکردووەتەوە، تێیدا داوا لە کوردەکان دەکات لە ماوەی یەك مانگدا هەموو چەکەکانی خۆیان تەسلیم بکەنەوەو گوێڕایەڵی دەسەڵاتدارانی ئێران بن. جیهانبانی لەم بەیاننامەیەدا هەڕەشەی لە کوردەکان کردووە کە ئەگەر بێتو ئەم دەستورە جێبەجێ نەکەن ژمارەیەکی زۆر لە سوپای ئێران بەرەو لایان پێشڕەوی دەکات.

هەروەها فەرماندەی سەربازخانەی سوپای ئێران لە شاری سەردەشت سەر گورد کە شاوەرز، ئاگادارییەکی بڵاوکردووەتەوە لە نێوان دانیشتوانی کوردا داوای ئەوەی کردووە کە پێویستە

www.pertwk.com

لەناوچەی سەردەشت منداڵ و پیرەکان دوور بخرێنەوە بۆ ئەوەی لە بۆمبارانی هێزی هەوایی ئێراندا تووشی زیان نەبن،

هەڕەشەی جیهانبانیو کەشاوەرز بووەتە هۆی هێندی مەترسی بۆ دانیشتوانی ناوچەکەو لەم بارەوە ناوەندی کوردییان لە مەهاباد ئاگادار کردووە تەواو داوای یارمەتییان کردووە. لە پەیوەندی لەگەڵ ئەم ڕووداوە قازی موحەممەد بە نوێنەری ئێمەی ڕاگەیاند: کورد بەبێ هیچ یارمەتییەك هەمیشە دژی دەوڵەتی ئێران خەباتی کردووەو لە کاتی شۆڕشی ئاراراتیشدا خەباتێکی مەردانەیان کرد، چونکە پیاوانە مردن چاکترە لە سەر شۆڕی، ئێمە دژی تانك و فرۆکەی ئێران هیچ شتێکمان نییە، ئێرانییەکان دەتوانن مەهاباد وێران بکەن، بەڵام هیچ کاتێك ناتوانن بڕیارمان بۆ گەیشتن بەسەربەخۆیی تێکبشکێنن، ئەمە تەنها بیروڕای سەرکردەکانی کورد نییە، بەڵکو هی هەموو گەلی کوردە، ئێمە لە خەباتی خۆماندا ئامادەبن بە هەموو توانامانەوە یارمەتی ئازربایجانییەکان بدەین).

- ڕێبەری کوردەکانی ناوچەی ماکۆ (شێخ عادل)، بە نامەیەك قازی موحەممەدی ئاگادار کردووە، کە سەرکردەی یەکێك لە خێڵە کوردەکان بەناوی عبدولباقی ڕای گەیاندووە کە ئامادەن هاوکاری کوردەکانی ئێران بکەن و داوای وەڵامی قازی موحەممەدی کردووە لەم بارەوە، بەڵام قازی تا ئێستا هیچ وەڵامێکی عەبدولباقی نەداوەتەوە.
- هاوڕێیانی ئێمە جارێکیتر قازی موحەممەدیان ئاگادار کردووەتەوە کە پێویستە بە پێی ئەو دەستورانە بجوڵێتەوە کە پێشتر پێی دراوە و دژی سوپای ئێران هیچ هەنگاوێك هەڵنەگرێت، بۆ ئەوەی بیانوو نەدرێتە سوپای ئێران تا هێرش بکاتە سەر کوردەکان.
- لەم ماوەیەدا قازی موحەممەد بەنیازە گەشتێك بکات بۆ ناوچەکانی خۆی، ڕەزائییە، ئەشنۆ، ماکۆ، شاپوور کە دانیشتوانیان تێکەڵن لە ئازربایجانیو کورد، بۆ ئەوەی پێشگیریی بکا لە تێکچوون و بەیەکدادان لە نێوان کوردو ئازەرییەکاندا پاش دەرچوونی سوپای سوور لە ئێران.
- قازی موحەممەد جارێکیتر داوای پارەی ئەو توتنەی کرد کە فرۆشتبوویان بە ئێمە.
- سەرەڕای ئەوەی کە سوپای ئێمە هێشتا لە شاری ڕەشت دایە، لە ڕۆژی نۆی ئەپریلدا سیانزە ماشین ژاندارم کە ژمارەیان دەگاتە 300 نەفەر بەسەرکردایەتی سەرگورد جەوادی هاتوونەتە ئەو شارە. ژاندارمەکان بە 60 ودوو مسەلسلەی دەستیو تفەنگ و دەتیری چەکدار کراون. فەرمانداری ڕەشت ئەنساری پۆلیسی ئاگادار کردبووەو لە هاتنی ئەم ژاندرمانەو داوای لێکردبوون کە دەبێ خەڵك بهێنرێنە سەر شەقامەکان بۆ پێشوازیکردنی گەرموگوڕ لێیان. بە هۆی گوشار خستنەسەر دانیشتوانی شار لەلایەن کاربەدەستانی خۆجێییەوە خەڵکەکە پێشوازییان کرد لە ژاندرمەکان و بەناو هەموو شاردا وەك (ڕزگارکەر) گەڕاندیانن، هەروەها بۆ دەرخستنی پێشوازی گەرم لە ژاندرمەکان ئەنساری فەرمانداری ڕەشت هەموو سەرۆك وکاربەدەستانی شاری کۆکردبوویەوەو بە بۆنەی (سەرکەوتنەوە) پیرۆزبایی لێکردن. 11ی ئەپریلی 1946.

www.pertwk.com

م– د   باقروف

ی – ی   ماسلانینکوف

ویّنەی ئەم ڕاپۆرتە نێردراوە بۆ

ستالین

مولوتوف

بیریا

فیشنسکی

دیکانروف

سیلین

ژدانوف

میکویان

مالینکوف

بەشی ڕۆژهەڵاتی ناوەراست.

ئەم بەڵگەیە گەلێك شتمان بۆ ڕوون دەکاتەوە، لەوانە :

1– سەرەڕای ئەو هەموو زوڵم و زۆرەی کە فەرماندەکانی سوپایی وەك سەرلەشکر جیهانبانی لە ناوچەی سەقزو سەرگورد پزیکشیان لەسەردەشت دژی خەڵك کردوویانەو هەڕەشەیان لە خەڵك کردووە و تەنانەت پزیکشیان و ئەفسەرانیتر لە پادگانی سەردەشت دەست درێژیان کردووەتەسەر خەڵك و دەستیان کردووە بە گرتن و کوشتنی خەڵك، دەسەڵاتدارانی مەهاباد لەجیاتی ئەوەی لەم بارەوە هەنگاوێك هەڵبگرن، پرس بە کاربەدەستانی سۆڤێتیو ئازەری دەکەن و ئەمەش یەکەمجار نەبووە، ئەم وابەستەییەی سەرکردەکانی مەهاباد بە سۆڤێتیەکانەوە بە جۆرێك بووە کە بێپرس کردن و پەسەندکردنی ئەوان هیچ هەنگاوێکیان نەناوەو ئەمەش مانای نەبوونی ئیرادەو سەربەخۆیی ئەوانە. ئەم هەڕەشەو هێرشانە بۆ جاری یەکەم نەبووە.

لە لایەکی ترەوە کاربەدەستانی سۆڤێتی هیچ بیانوویەکیان بە دەستەوە نەمابوو تا نەهێڵن کورد بە بەرچی ئێرانیەکان بداتەوە، چونکە ئەگەر جاران بە بیانووی ئەوەوە بوو کە شەڕی جیهانی بەردەوامە و لەبەر ئەوەی کە سوپای سۆڤێت لە ناوچەکەدایە، نابێ کوردەکان دەست پێشخەری، یا وەڵامدانەوەی هێرش و ئاژاوەکانی کاربەدەستانی ئێران بدەنەوەو دەبێ حاڵەتی دیفاعییان هەبێ، بەڵام خۆ شەڕی جیهانی تەواو بووبوو وە سوپای سۆڤێتیش لە ناوچەکەدا نەمابوو، تا وەك جاران

www.pertwk.com

کاربەدەستانی ئێرانی، سۆڤێت تاوانبار بکەن. لە لایەترەوە کاربەدەستانی ئێرانی دەستوری هێرش و پەلاماریان داوە بۆ سەر کوردەکان.

2- باقروف سەرۆکی ئازربایجانی سۆڤێتی و ماسلانینکوف فەرماندەی گشتی سوپای سۆڤێت لە ئێران سکالاکەی قازی موحەممەد دەنێرن بۆستالین و مولوتوف و پرسیاریان لێدەکەن، پێش ئەوەی وەلامی مۆسکو، واتە بیروڕای ستالین یا مولوتوف لەم بارەوە وەربگرن بۆ خۆیان بڕیار ئەدەن و دەڵێن (هاوڕێیان ئێمە جارێکیتر قازی موحەممەدمان ئاگادار کردووەتەوە کە پێویستە بەپێی ئەو کە پێشتر پێی دراوە بجولێتەوەو دژی سوپای ئێران هیچ هەنگاوێك هەڵنەگرێت تاکوو بیانوو نەدرێ بە سوپای ئێران هێرش بکاتە سەر کوردەکان، واتە پێشتر ئەو چەشنە دەستوورانەیان بە قازی داوە و تا ڕۆژی هەرەس پێهێنانی کۆمار، قازی هەر پابەندی ئەم دەستورەی سۆڤێتەکان یا باقروف بووە قازی موحەممەدیش هیچ وەلامێکی بۆ فەرماندەکانی بەرەو دانیشتوانی سەقزو سەردەشت بە گشتیو بۆ گەلی کورد نەبووە، بۆ دەبێ ئەو شارانەیش ئازاد نەکرێن ؟ بۆ دەبێ بەرپرچی هەڕەشەو هێرشی سوپای ئاژاوەگێڕی ئێران نەدرێتەوە ؟ بۆ هەمیشە دەبێ هێزی کورد هەر لە حاڵەتی بەرگری کردن بێ لە خۆی ؟ خۆ جاری یەکەم و دووهەم و سێهەم نەبوو کە لەو چەشنە هێرش و هەرەشانە نەکرێتە سەر کورد.

لە لایەکیترەوە کە بە قازی موحەممەد دەگوترێت دژی سوپای ئێران نابێ هیچ هەنگاوێك هەڵگرێت تا بیانوو نەدرێتە دەست سوپای ئێران کە هێرش بکەنە سەر کوردەکان، خۆ قازی پێیان دەڵێت واتە سوپای ئێران هەرەشەو هێرش دەکەنەسەر کوردەکان بەبێ بیانوو. ئیتر باسی بەڵگەکانی تر ناکەم کە کاربەدەستانی سوپایی دیبلوماسی سۆڤێتی هەموویان باس لە ئاژاوەگێڕیی وە دەست پێشخەری سوپای ئێران بۆ هێرش بردنەسەر کوردەکان دەکەن، بۆ دەبێ قازی یەکسەر وەلامی باقروف و ماسلانینکوف نەداتەوە کە ئەوانە بەبێ بیانوو هەرەشەو هێرش دەکەن و تەنانەت جارێکیش کە قازی لە تاران دەبێت و گوایا خەریکی وتوویژ دەبێ لەگەڵ کاربەدەستانی ئێران، سوپای ئێران لەبەرەی سەقزو سەردەشتەوە دوو جار هێرش دەکەن، بەڵام سەرناکەون، ئەی بۆ قازی موحەممەد وەلامێکی بۆباقروف و مسلانینکوف و ئەوانەی تر نەبێت کە ئێوە بۆ ئیجازەدان داوە تەواوی ئازربایجان لە هێزی سوپاییو پۆلیسی و ئیداری ئێران پاك بکەنەوە بەڵام ناهێڵن دوو شاری کوردستان ئازاد بکرێن و کورد دەبێ هەر مەهابادو دووسێ گوندی بەدەستەوە بێت. دەبێ وەلامی قازی موحەممەد بۆ دانیشتوانی سەقزو سەردەشت و بانەو شوێنەکانیتر کە هاناو سکالایان بۆ مەهاباد بردووە چی بووبێت ؟، دەبێ وەلامی قازی بۆ بارزانیو حەمە ڕەشیدخان و عەمەر خانی شکاك و دەیان فەرماندەو سەرکردەی تری بەرەکانی شەڕ چی بووبێت[17] ؟ ئەو هێزەی دوژمن کە لە

---

[17] پێشەوا ڕای وابوو تا دەکریت ئاشتیخوازانە سەبارەت بە مەسەلەی کوردستان و ڕووداوەکانی مەهاباد نیشانی جیهانی و رای گشتی ئێرانی بدرێت و ئەو وێنە دزێوە بسڕێتەوە کە دەسەلاًتدارانی ئێرانی و دەزگا تەبلیغاتییەکانی دەوڵەتەکانی ناوچەکە لەمەر جولانەوەی

www.pertwk.com

ئوردوگاکانی سەقزو بانەو سەردەشت خواخوایان بوو هێرش نەکرێتە سەریان و خواردنیان بۆ بچێت و چوار ساڵی ڕەبەق خەویان لێ حەرام کرا بوو دەترسان ئەوانیش وەك سوپای شارەکانی‌تری ئازربایجان چەك بکرێن و بەدیل بگیرێن، کەچی ئەو ئوردوگاو هێزانە بەهێز کران و خواردن و چەك و تەقەمەنیشیان بۆ نێردرا.

3- **باسی سەفەرکردنی قازی موحەممەد دەکات بۆ ناوچەکانی ڕەزائیە، شنۆ، خۆی، ماکۆ، شاپور کە دانیشتوانی ئەو شارانە ئازەری و کوردن، بۆ ڕێگرتن لە تێکهەڵچونی لەوانەیە دوای دەرچوونی سوپای سوور لە ئێران لەوانەیە ڕوویدات.**

دیارە باقروف و ماسلانینکوف لەگەڵ کاربەدەستانی تەورێز هەستیان بەو مەترسییە کردووە کە کوردەکانی ئەو ناوچانە لە هەموو شتێك بێبەش کراون و خراونەتە ژێردەستی ئازربایجان بێ هەڵوێست نابن و داوای مافی زەوتکراوی خۆیان دەکەن. کە لەوانەیە ببێتە شەڕ لە نێوان کوردەکان و دەسەڵاتدارانی ئازربایجان، بۆیە دوور نییە هەر لەسەر ڕاسپاردەی ئەوان قازی موحەممەد ئەو گەشتەی کردبێ بۆ ئەو ناوچانە، ئەگەر نا بۆ پێشتر دانیشتوانی ئەو شارانە داوای یارمەتییان لە مەهاباد کردبوو، کەچی هیچ وەڵامێکیان نەداوە ؟، بۆ مەهاباد هەڵوێستێکی وەرنەگرت و نارازی بوونی خۆی بەرامبەر بەدەست بەسەراگرتنی ئەو شارانە لەلایەن ئازەرییەکانەوە نیشان نەدا[18] ؟.

4- **قازی موحەممەد داوای هێندێ پارەی ئەو تووتنەی کرد کە بە ئێمەی فرۆشتووە. چەند بەڵگەو سەرچاوەیەکی‌تر لەم بارەیەوە هەیە کە فەرمانبەرانی سۆڤێت پارەی تووتنیان لایە، من هەوڵی زۆرم**

نەتەوایەتی گەلی کورد بڵاویان دەکردەوە گوایە کۆمەڵێك هەوڵی ڕێگری و چەتەگەری سەرانی عەشیرتە یاخیبووەکانی سەرسنوورە. لەلایەکی دییەوە پێشەوا بڕوایەکی پتەوی بەوە هەبوو هەوڵ بدرێت بە پاڵپشتی بەڵێنەکانی هاوپەیمانان و پەیمانی ئەتلەنتیك سەبارەت بە مافی گەلانی چەوساوەو کۆلۆنیکراو، لە ڕێگای ئازەربایجان و سوود وەرگرتن لە ململانێی شورەوی-ئیران لە ناوچەکەدا، ڕێگەیەك ببینێتەوە بۆ وەدیهێنانی لانی کەمی مافە ڕەواکانی گەلی کورد. هەر بۆیە ئەم بۆچوونەی ڕێگای ئەوەی نەدەدا حکوومەتی کوردستان ستراتیژێکی هێرشبەرانەی توندو تیژانە بگرێتەبەرو کارێکی وابکات هەرەشە لەبەرژەوەندی زلهێزەکان یان دەوڵەتەکانی دراوسێی ئێران بکات کە چوونە حاڵەتی ئامادەباشییەوە بۆ ڕوو بە ڕووبوونەوەی هەر هەرەشەیەك لەسەر مەسەلەی کورد لە ئێران. ئەو بۆچوونەی پێشەوا بەڕوونی لە نامەکەیدا دەردەکەوێت کە بۆ حەمە ڕەشید خانی بانە فەرماندەی گشتی جەبهەی سەقز نێردراوە، بە پێشەوا لەوەڵامێکی حەمە ڕەشید خاندا سەبارەت بە مەسەلەی هوروژم بردن و پەلاماری لەشکری شاهەنشاهی لەناوچەکەو پاکژکردنەوەی ناوچەکانی ناوەندو باشووری کوردستان، نووسیویە:

"هەر کارێکی جوزئی ئەلئان دەبی لەگەڵ ئەوضاعی بەینەلمیلەلی تەطبیق بکرێ چە جای کاری مە کە کوللیە لەبەر ئەوەی ئەمە مەجبوورین لەریی صوکەوە تا مومکین بێ ناتوانین بە ریی دیدا بروین....... دەنا ئەمن لەتو بە پەلەترم". بڕوانە:

مەحموود مەلا عیززت، دەوڵەتی جمهوری کوردستان، نامەو دۆکیومێنت، بەرگی یەکەم، سوید، 1992، نامەی ژمارە 132، مێژوو: 1325/3/13، لا 194.

(18) سەرچاوە بایەخدارەکان ئەوە دەسەلمێنن کە لێپرسراوانی حکوومەتی کوردستان لە مەهاباد دەستەوپاچە نەوەستاون لەبەرامبەر هەوڵەکانی فیرقەی دیموکراتی ئازەربایجان بۆ بەپەراوێزخستنی کوردستان لەشارەکانی ورمێ و خۆی و شاپوور و ماکۆو میاندواو چەسپاندنی نفوزی خۆیان لەو ناوچانەدا، ئەوەش فاکتەرێکی سەرەکی ئاڵۆزبوونی پەیوەندییەکانی نێوان حکوومەتی ئازەربایجان و کوردستان بوو کە تا دوای بەستنی پەیماننامەی برایەتی ئازەربایجان و کوردستان بە تەواوی بنبڕ نەکرا، بۆ زیاتر، بڕوانە:

ریچارد ئەی. مۆبلی، پێوەندییەکانی کۆماری کوردستان و کۆماری ئازەربایجان، وەرگێرانی حەسەنی قازی، واشینطتون دی سی، 1979، ل 83-90، ئەنوەری سولتانی، سەرچاوەی پێشوو، ل 267-276.

www.pertwk.com

دا له ئارشیف سۆراخی ئەم کێشەیە بکەم، بەڵام بەڵگەیەکم دەست نەکەوت کە ئەم (هێندە) پارەیەی توتنی چەند ساڵە دراوە یا نا ؟ لەلایەکی ترەوە کورد تەنیا توتنی بە سۆڤێت نەفرۆشتووە، بەڵکو گۆشت و ڕۆن و خوری و پێست و گەنم و دانەوێڵەی زۆری پێ فرۆشتوون، چونکە ناوچەکە لەو سەردەمەدا لەلایەن ڕژێمی ئێرانەوە گەمارۆی ئابووری خرابووەسەرو بەرهەمی ناوچەکەیان نە دەکڕییو هەمووی بەرەو تەورێزو سۆڤێت ڕۆیشتووە.

سەرەڕای ئەوەی کورد لەو سەردەمەدا ڕێکخراوێکی سیاسی هەبووە،وەك ڕێکخراوی (ژ.ك) کە ڕێکخراوێکی سیاسییو نیشتیمانییو خاوەن بەرنامەو تاکتیك و ستراتیژییەتێکی ڕوون و ئاشکرا بووە[19]، کەچی دەسەڵاتدارانی ئێران یا سۆڤێت یا پاشتر سەرکردەکانی ئازربایجان خۆیان لەم هێزە سیاسییە نزیك نەکردووەتەوە نەك هەر ئەوە بەڵکو هەوڵی لەناوبردنیشیان داوە، بۆچی نوێنەرانی ئەم هێزە بۆ هیچ شوێنێك بانگ نەکراوە کە خواستەکانی گەلی کوردی بە ڕوونیو ئاشکرا لە ماوەی چەند ساڵەی تەمەنیدا دەربڕیبوو. سەرۆك وەزیرانی ئێران، یاخودی شا، یا هەر وەزیرێکی تری ئێرانی، بۆ بانگەوازی نوێنەرانی کۆمەڵەی (ژ . ك) یان نەکردووە، کەچی تاقم یا کەسانێکیان بانگ کردووە و بە ناوی ناوچە یا شارێکەوە وتووێژیان لەگەڵ کردووە نەك لە ئاستی کێشەی کورد یا کوردستاندا[20]. قازی موحەممەد لە هەموو وتوێژەکانی‌دا لەگەڵ کاربەدەستانی تاران و تەورێزو سۆڤێت، نەك هەر بەرپرسی بە (ژ .ك) نەکردووە و خواستەکانی (ژ.ك) ی ئاراستەی هیچ لایەنێك نەکردووە، بەڵکو ناوی ئەم ڕێکخراوە سیاسییەشی نەهێناوە[21].

---

(19) ڕاستە کۆمەڵەی ژ.ك، ڕۆڵێکی بەرچاوی لە بوژاندنەوەی سۆزی نەتەوایەتی کوردەواریدا دیت لە هەرێمی موکریاندا لە ساڵانی جەنگی دووەمی جیهانیدا ، بەڵام لە ڕووی فیکرییو بەرنامەو ستراتیژییەت بێ کەم و کورتی نەبوو، جگە لەنەبوونی پەیڕەوو پرۆگرام و بەرنامەیەکی تێروتەسەل. ڕەخنەگرتنی لە ستراکچەری کۆمەڵی کوردەواری تەنیا ڕەخنەیەکی مۆراڵی بوو، باوەڕیان بە هێزی لەبن نەهاتووی کۆمەڵ نەبوو، شێوازێکی دیارو روونیان بۆ سەربەخۆیی و رزگاری کوردستان نەگرتۆتە بەر. بڕوانە:

جەمال نەبەز، کوردستان و شۆرشەکەی، وەرگێرانی کوردۆ عەلی، بنکەی چاپەمەنی ئازاد، ستۆکهۆڵم، 1985**، ل** 127.

(20) دیارە ئەندامان و ڕێبەرانی کۆمەڵەی ژ.کن لە ژمارەیەك لاوان و کارمەندان و کاسبکاران پێك هاتبوون، کە شوێنێکی دیاری کۆمەڵایەتیان نەبوو، بە نهێنیش هەلدەسوران لەلایەن حکوومەتی ئێرانەوە نەدەناسران، بانگێشتی حکوومەتی ئێران بۆ ئەو کەسایەتیانە بوو کە لە مەهابادو دەوروبەری‌دا دەسەڵاتی فیعلییان لە دەستدا بەوو. کێشەی کوردیش لەلایەن حکوومەتەوە نەك هەر جێگای بایەخ نەبوو، بگرە دانیشی پێدا نەدرابوو.

(21) کۆمەڵەی ژ.ك، لە سەرەتای ساڵی 1945**و لەکاتی سەردانی ئاغای فهیمی، وەزیری راوێژکاری حکوومەتی ئێران بۆ شاری مەهاباد، یاداشتێکی بە ناوی دانیشتووانی شارەوە پێشکەش بە ئاغای فهیمی کرد کە داواکردنی مافەکانی گەلی کورد بوو بە شێوەی خودموختاری. هەروەها کاتێك ناوی ژ.ك، لە تاران بیسترا وەك کۆمەڵەیەکی جیاخواز باسی لێوە دەکرا، ئاغای سەدری قازی بۆ چەواشەکردنی سیاسەتبازانی ئێران لە مەجلیسدا گوتی:"ئەوە چ درۆیەکی گەورەیە دەدرێتە پاڵ خەڵکی کوردستان، بۆ نموونە دەڵێن کورد ئەنجوومەنێکی بۆ جیابوونەوە پێکهێناوە بە ناوی کۆمەڵەی کۆمونیستی کورد، برایان (ك. ك. ك.) مانای کۆمەڵەی کۆمەنیستی ناگەیەنێت، بەڵکو ئەوە یەکەم کۆمەڵەی گەنجانی کوردەو دووەمیش ناوەندەکەی لە عیراقە بە هیچ جۆرێك پەیوەندی بە کوردەکانی ئێرانەوە نییە".**

بڕوانە:

کەریمی حیسامی، کۆماری دیموکراتی کوردستانی خودموختاری، بنکەی چاپەمەنی ئازاد، چاپی دووەم، ستوکهۆڵم، 1986**. ل**62–63.

کوهستان "روزنامە"، شمارە 36**،** 5 **آذار** 1325.

www.pertwk.com

قازی موحەممەد لە هەموو وتووێژو چاوپێکەوتنەکانیدا، خۆی لە جیاتی هەموو هێزو کەسایەتییەکان داناوەوخۆی لە (ژ . ك) دابڕیوەو لە پشت سەرەوە بە نهێنی وتووێژی کردووە، واتە قازی موحەممەد بەم کردەوانەی بە هاوکاری ڕاستەوخۆو ناراستەوخۆی سۆڤێت و تاران و تەورێزو حزبی (تودە) بۆ لە ناوبردنی کۆمەڵەی (ژ . ك) دەستی سەرەکی هەبووەو ئەوە بوو پاشان حیزبی دیموکراتی کوردستانی دامەزراند. دووریش نییە قازی موحەممەد بەهۆی ئەم کردەوانەیەوە لە (ژ.ك) دوور خرابێتەوە، یا لای کەمی بۆ خۆی لە (ژ . ك) کشابێتەوە.

هەڵسوکەوتی قازی موحەممەد نەك هەر لەگەڵ ڕێبازو سیاسەتی گشتی کۆمەڵەی (ژ . ك) نەدەگونجا، بەڵکو بە پێچەوانەیشی بوو، لەلایەکیترەوە لە وتوێژەکاندا هیچ ئەندامێکی سەرکردایەتی کۆمەڵەی (ژ. ك) ی لەگەڵدا نەبووە.

پرسیارێکیتر دێتە پێشەوە ئەوەیە ئەگەر تاران ویستوویەتی هەندێك داخوازی گەلی کورد بهێنێتە دی (باسی کێشەی کورد هەر ناکرێت) بۆچی پیاوە ماقووڵ و کەسایەتی تری لە شارەکانی تری کوردستان بانگ نەدەکردو تەنیا لە مەهاباد خەڵکی بانگ کردووە ؟.

قازی موحەممەد پێش ڕۆیشتنەکانی بۆ تاران هیچ وتووێژو پرسێکی بە پیاوە ماقووڵ و خاوەن ڕۆڵی تەنانەت ناوچەی موکریانیش نەکردووە کە چ داواکارییەك ئاراستەی دەوڵەتی تاران بکات، لە گەڕانەوەشیدا ئەنجامی گفتوگۆکانی خۆی لەگەڵ کاربەدەستانی دەوڵەتی تاران لە هیچ کۆڕ و کۆبوونەوەیەك یا وتارێکدا بۆ خەڵك باس نەکردووە[22]، کەچی دەبوا خواستەکانی گەلی کورد یا ناوچەی موکریان لە بەڵگەو نوسراوەیەکدا یا لە چاپەمەنییەکاندا بڵاوکرابانەوە، لەلایەکی ترەوە دەبوا دەستەی نوێنەرایەتی کورد بۆ وتووێژ لەگەڵ تاران دیاری کرابا، هیچ بەڵگەیەکیش بەدەستەوە نییە کە قازی موحەممەد لەگەڵ هاوڕێکانی هەڵبژاردەی خەڵك یا نوێنەرانی خەڵك بووبن. لە هەمووی خراپتر کە بۆ خۆی تراژیدیایەکی گەورەیە، ئەوەیە کە قازی موحەممەد تا ناوەڕاستی 1945

---

[22] چ لە ڕۆژنامەی کوردستان، ئۆرگانی حیزبی دیموکراتی کوردستان و چ لە چاوپێکەتنەکانی پێشەوا قازی محەممەد لەگەڵ ڕۆژنامەی "رهبر"ی حیزبی تودەو دواتر وتاری پێشەوا بۆ کۆمەڵانی خەڵك لە مەهاباد، باسی لە داواکارییەکانی کورد کراون و ئەو داواکاریانە بە تەواوی شاراوە نیین. پێشەوا دەڵێت:

"ئەگەر ئێمە ئەمڕۆ پێدائەگرین لەسەر داوای ئۆتۆنومییەکی جوزئی بۆ وڵاتەکەمان، گوناحی حکوومەتی ناوەندییە کە هیچی نەکردووە بۆ باشکردنی وەزعی ئێمە. ئێمە بە ڕاستی حەز ئەکەین ڕێگای پێشکەوتن بگرین. ئێمە حەز ناکەین لاسایی ئەمریکا یا روسیا بکەینەوە، بەڵام ئەوەش رەت ئەکەینەوە کە وەکوو ئاژەلی وڵاتانی شارستانی بژین". هەروەها لە شوێنێکی دیکەدا دەڵێت: "بەهیچ جۆرێك داوای تەجزییەی ئێرانمان نەکردووەو تەنیا مەبەستمان ئازادی خۆمان و دیموکراتی بوو. بەڵام لەپێشدا کاربەدەستانی ئێران بێجگە لەوەی جوابیان نەدانیەوە شوخیشیان بە داوای ئێمە کردو ناچار بووین حکوومەتی میللیمان دامەزراندو هێزی خۆمان لەبەرامبەر ئەواندا تاقیکردەوە. ئەوان کەویستیان لەمە بینە پێش ئێمەش لەوان چوینە پێش ئێستایش ئەوان حازر بوون پاشەکشە بکەن ئێمەش ئامادە بووین بکشێینەوە.. ئەمن بەبێ تەصویبی کومیتەی مەرکەزی هیچ کاریکی ناکەم، چونکە دیموکرات ئەوەیە کە شەخص ناتوانی مەصلەحەتی میللەتی بی مشاوەرە بگرێتە دەستی خۆی". بڕوانە:

کوردستان "ڕۆژنامە"، 1325/3/22، 1325/5/8، نەوشیروان مستەفا ئەمین، حکومەتی کوردستان، ڕێبەردانی 1324–سەرماوەزی 1325، کورد لەگەمەی سۆڤێتیدا، چاپی دووەم، هەولێر، 1993، ل 220–225، 228–239.

www.pertwk.com

خواستەکانی هەر زۆر سادەو ساکارو هیچ قورساییەکی سیاسییان نەبووەو گەلانی ژێردەست و ئازادیخواز لەو سەردەمەدا داوای سەربەخۆییان کردووە کەچی دەبینین خواستەکانی قازی موحەممەد ناوچەیی‌و تەنانەت مافی کولتوری و بەڕێوەبردنیشیان تێدا نییە[23].

....

بە پێی ڕاپۆرتی قولییف، جێگری کونسوڵی سۆڤێت لە تەورێزدا لە 3 / 3 / 1945 ژمارە (104)، ئەم تێبینیانە بەدی دەکرێن.

1- قازی موحەممەد، نزیکەی چوار مانگ لە تاران بوو کە ماوەیەکی یەکجار زۆرە، پێشتریش چەند سەفەرو چاوپێکەوتنی لەگەڵ کاربەدەستانی ئێران هەبووە کە زیاتر پەیوەندی بە وەرگرتنی مووچەی پاسەوان و ژاندارمری‌و گۆڕینی کاربەدەستانی خۆجێیی مەهابادو بایەخدان بە کاروباری پەروەردەو تەندروستی و هتد..... هەبوو کە دواتر ئاماژەیان پێدەکەین.

---

[23] بەدواداچوونی مەسەلەی گفتوگۆی نێوان کوردو ئازەرییەکان و حکومەتی تاران تا ڕادەیەك ئاڵۆزەو پێویستی بە ورد بوونەوەیەو ناتوانرێت بەتەنیا بە پشت بەستن بە بەشێك لە دۆکیۆمێنتی وڵاتێکی وەك شورەوی دوا بڕیاری لەسەر بدرێت، وەك وەڵامدانەوەیەکی ریاکارانە بە بەندی سێهەمی رێکەوتنەکەی قوام-سادجیکۆڤ لە 4ی نیسانی 1946دا سەبارەت بە چارەسەرکردنی ئاشتیخوازانەی مەسەلەی ئازەربایجان، حکوومەتی قوام، لە بەیاننامەیەکی حەوت بەندیدا بیٚ ئەوەی ناوی کورد بهێنیٚ، ئازەربایجانیەکانی بو برایەتی و یەکگرتووی بانگێژ کرد. ئەوەش کاتی خۆی بە تەواوی هەستی پێکراو بووە جێگای ڕەخنە لە بلاٚوکراوەکانی ئەودەمی ئێراندا، پاشتر وەفدی کوردی لەگەڵ ئازەرییەکاندا بەهاوبەشی چوونە تاران لە 28ی نیسانی 1946دا خودموختاری داوای سەرەکییان بوو، بیٚ ئەوەی لەگەڵ حکوومەتدا بگەنە هیچ ئەنجامێك و پاش 15 ڕۆژ لە 13ی مایسی 1946 گەڕانەوە.

پاش ئەوە حکوومەتی ئێرانی لەگەڵ ئازەرییەکاندا بە تەنیا تێهەلچوو و (موزەفەرو فەیروز) جێگری سیاسی قەوام ولسەلتەنە لە 11ی حوزەیرانی 1946دا بۆ گفتوگۆ سەردانی تەبریزی کردو لەگەڵ سەرکردایەتی ئازەردا رێکەوتنێکی 15 مادییان ئیمزا کرد لە 13ی حوزەیرانی 1946 کە بۆ کورد تەنیا خوێندنی بە زمانی کوردی تا پۆلی پێنجەمی سەرەتایی تێدا بوو، ئەم مەسەلەیە سەرکردایەتی کوردی توڕە کرد لەوەی کە ئازەرییەکان خیانەتیان لێکردوون، هەر بۆیە ناچاربوون بە تەنیا روو بکەنە تاران و هەوڵی گفتوگۆ لەسەر داواکارییەکانی گەلی کورد لەگەڵ قوام دا بکەن، کە هەروەها جارەی بە بیانوویەك خۆی لەمەسەلەکە ئەدزییەوە. لە راستیدا نەئازەرییەکان دەیانوویست کوردستان و ناوچە کوردییەکان لە رووی بەرێوەبردنەوە خودموختار بێت. نەقوام وتارانیش ئامادەبوون بەجیددی باسێك لە کێشەی کورد لەگەڵ سەرانی کۆماردا بکەن. پێشەوا قازی محەممەد لە چاوپێکەوتنەکانی خۆی لەگەڵ دیپلۆماتە ئەمەریکاییەکان خوازیاری ئێرانێکی فیدڕاڵ بووە. "رۆزفیلت"، جێگری وابەستەی سوپایی ئەو دەمی سەفارەتی ئەمریکا لە تاران لەو بارەیەوە دەنوسێت"قازی محەممەد" خۆی هەڵسا چووە تاران تا نارەزایی بەرامبەر ئەم رێکەوتنە (رێکەوتنی فەیروز-پیشرەوی) رابگەیەنێت، ئەو داوای کرد کە بکرێتە ئۆستانداری ئوستانێکی نویٚ کە ناوچە کوردنشینەکانی ئازەربایجان و ئەو ناوچە کوردییانەی تر بگرێتەوە کە هێشتا لەژێر کۆنترۆڵی حکوومەتی ئێران دان، ناوچەیەك لەسنووری روسیاوە درێژ ئەبێتەوە تا خاڵێکی نیوە ڕێگای کرماشان و سنە، ئەم هەرێمە نویٚیە جۆرە خودموختارییەکی خۆی هەبێت و کارمەند و هێزی سوپایی لە خەڵکی ناوچەکە خۆی پێك بهێنرێت، سەرەك وەزیرانی فێڵبازی ئێرانی لاری لەمەسەلەیەکی وا نەبوو، بەلاٚم بە مەرجێك قازی رەزامەندی دکتۆر جاوید، حاکمی دیموکراتی ئازەربایجان بە دەست بهێنێت، دیارە جگە لە رۆزفێلت سەفیری عێراق لە تاران، هەروەها "نجف قولی پسیان"، پەیامنێری رۆژنامەی اطلاعات ی تارانی هەمان گوتەیان راگەیاندووە کە قازی محەممەد خوازیاری دەسەلاٚتێکی خودموختاری یەکخستنی ناوچە کوردنیشینەکان بووە لەئوستانێکدا، ئەو داوایەی هیچ لایەك ئاوڕیان لیٚ نەدایەوە.

بڕوانە:

ROSSVELT, ARCHI, JAR; THE KURDISH REPUBLIC OF MAHABAD, IN: PEOPLE WITHOUT ACOUNTRY,

www.pertwk.com

2- جێی داخ و کەسەرە کە قازی موحەممەد بەرامبەر بە شای شیعەی مەزەبی ئێران باسی سوننی مەزهەبی خۆی یا کورد دەکات کە بەپێی بۆچوونەکەی هەمیشە وەفادارو سەر بە شاهەنشای خاوەن شکۆ بوون، ئەمە جگە لەوەی لە چاوپێکەوتنیشیدا لەگەڵ ڕەزم ئارا، دیسانەوە لەسەر موسڵمان بوون و ئێرانی بوونی خۆی پێ دادەگرێت. قازی موحەممەد بەم چەشنە لە لایەك هەست و قینی دەسەڵاتدارانی شیعەی بەرامبەر بە سوننە زیندووکردووەتەوە[24] لەلایەکی ترەوە خۆ کێشەی کورد کێشەیەکی ئاینی نەبووە، بەڵکو کێشەیەکی نەتەوایەتی بووە، ئیتر واز لەوە دێنین کە ئەگەر نەڵێم زۆربەی دانیشتووانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان شیعە مەزەبن بەلای کەمەوە نیوە یان شیعە مەزەبن. لە کامیاران بەرەو خوار بە کرماشان و ئیلام و لوڕستان و شوێنەکانی ترەوە شیعەن.

ئەم بۆچوون و وتانەی قازی موحەممەد زیاتر لە هی کەسێکی ئایینی یا ئیمام جومعەیەك دەچێ تا کەسێکی سیاسییو کۆمەڵایەتی. لەلایەکی ترەوە کەی کورد شانازی کردووە بە ئێران بوونی خۆیەوە یا وەفاداری شاکانی ئێران بووە بە درێژایی مێژوو، کورد دژی ڕژێمی پاشایەتی بووە و خۆی لە چوارچێوەی ئێراندا بە بێگانە زانیوە[25] ؟.

3- قازی موحەممەد، دژی جێگیربوون و مانەوەی هێزەکانی سوپای ئێران و کاربەدەستانی نەبووە، بەڵکو تەنیا دژی ژەنراڵ هۆشمەندی ئەفشارەو پاکانە بۆ ئەوە دەکات کە هیچ پەیوەندییەکی بەسەر ڕاپەڕین و بەرەنگاربوونەوەکەی حەمە ڕەشید خانی بانەوە نییە[26].

4- ئەو فەسلانەی کە قازی موحەممەد توانیوییەتی لەگەڵ کاربەدەستانی ئێران لە تاران جێبەجێیان بکات گۆڕینی فەرمانداری مەهاباد بووە، ئەویش بە هۆی ئەو ڕابردووە ڕەشەی خۆیەوە کە لە ڕاپۆرتەکەی قازیدا باسکراوە، ئیتر بەبێ ئەوەی داوا بکرێت یەکێکی کورد لە جێی ناوبراو

---

[24] لە ڕاستیدا نەخودی محەممەد رەزا شاو نە رەزم ئارا ئەوەندە مەزهەب گەرانە بوون و بایەخیان بە ئایین نەداوە تاقینی مەزهەبیان بەو قسەیەی قازی محەممەد ببزوێت، شاهەنشا وەك تەشەر لێدان لە قازی و لە کاتی نیشانە هەڵواسین بە ئەفسەراندا پێی دەڵێت وەك ئێرانییەکی دلسۆز شان بەشانی ئەفسەران خزمەتی ئێران بکە. قازیش بەو وەڵامەی هەم رەسەنی خۆی رادەگەیێنێت وهەم وەك باوەردلرێکی سوونی بەپێی ئایەتی (وطیعوا الله ورسوله وأولی الامر منکم) باس لەوە دەکات کە مەسەلەکە یاخی بوون نییە، بەڵکو هەڵەی مامەڵەو ستەمی سیستەمێکی میلتاریستی دڕندەیە کە کورد ناچار دەکات لە ئێران دوور بکەوێتەوە بەمەش قازی تۆپەکە هەڵدەداتەوە حەوشی شاهەنشاوە. کە نموونەیە لە لێهاتوویی قازی محەممەد لە وەڵامدانەوەی بە توێکڵدا.

[25] بە پێچەوانەوە هەمیشە ڕاستییەکی تاڵ هەبووە کە کەسایەتییە رۆشنبیرو خوێندەوارەکانی کوردی ئێران لە زۆر وەختدا مێشکیان بە بیری ئێرانچێتی سواغ دراوەو زیاتر خۆیان بە ئێرانی زانیوە ئینجا بە کورد، لەم بارەیەوە نموونەی زۆرمان هەن هەر لە کەریم خانی زەندەوە تا کەریم سنجابی و تەنانەت ئایەتوڵڵا مەردۆخیش و هەموو ئەو کەسایەتییانەی کە لە ڕێکخراوە سەرتاسەرییە ئێرانییەکاندا بۆ پایەداری و مەزنی ئێران یان لە پێناو چینی کرێکاری ئێرانیدا چالاکی خۆیان بە خەرج داوەو ئاوڕیان لە کوردایەتی نەداوەتەوە.

[26] ئەوەی وتارەکانی قازی محەممەد لە رۆژنامەی کوردستان"دا بخوێنێتەوە، بۆی دەردەکەوێت تا چەند قازی دژی ملیاتاریکردنی کۆمەڵ بووە، هەر لە چاوپێکەوتنەکەی قازی محەممەد رەزا شا پێی گوتووە لە جیاتی تانك و تۆپ و کوشتار با دەوڵەت خزمەت بە گەلی کوردستان و زانست و لەشساخیان لە نێودا بلاوبکاتەوە. سەبارەت بە حەمە رەشید خانیش زۆر هەڵدەگرێت قسەی لەسەر بکرێت، بەڵام جوڵانەوەکەی حەمەرەشید خان رێکخراو نەبوو، ململانێی خێڵەکی بوژاندبووەوە، شاری بانەی ئاگر تێبەرداو سووتاندی و تووشی چەندین هەڵە بوو. پاشتریش بەرەی لە کۆمار چۆل کردو گەڕایەوە عیراق. هەر بۆیە قازی بۆ چەواشەکاری پەیوەندی خۆی لەگەڵ حەمە رەشید خاندا لە سەرەتای جەنگ رەت نەکردۆتەوە، و بەڕاستی هاتۆتە گۆ.

www.pertwk.com

دابنرێت، ئەی فەرماندارو کاربەدەستانی تری کوردستان چی ؟ لەم بارەوە هیچ پێشنیارێکی نەخستووەتە ڕوو.

5- قازی موحەممەد، توانیویەتی لە بارەی پەروەردەو بارهێنانەوە مەهاباد ڕاستەوخۆ ببەستێتەوە بە تارانەوەو بودجەکەشی لە تارانەوە بۆ بێت و موحەممەد موکریش بکاتە بەرپرسی (کە بەڵگەیەکیش بەدەستەوە نییە ناوبراو هاتبێت بۆ مەهاباد)[27]، دەبینین داواو داخوازییەکانی هەر لە دەوروبەری مەهاباد دەخولێتەوە. بەستنەوەی مەهاباد بە تارانەوە واتە وازهێنان یا پشتگوێ خستنی شارەکانی‌تر، واتە وازهێنان لە ورمێ وەك ناوەندی پارێزگا کە سەر بە کوردستان نییە. مەهاباد ئەو سەردەمە هەتاکوو ئێستاش سەر بە پارێزگای بەناو ئازربایجانی ڕۆژاوایە، ئەی سنە و کرماشان و سەقزو شارەکانی‌تر چی ؟،

لەلایەکی ترەوە ئەو پەروەردەیەی کە قازی موحەممەد داوای دەکات بە زمانی فارسییە نەك خوێندن بە زمانی کوردی کە لە هەموو کوردستاندا پەیڕەو بکرێت. هەر بە وتەی قازی موحەممەد خۆی دەسەڵاتدارانی تاران تەنانەت ئامادەش نین مەهاباد ڕاستەوخۆ سەر بەتاران بێت و نەیتوانیوە جگە لە باری پەروەردەوە ببەسترێتەوە بە تارانەوە، ئیتر لە باری بەرێوەبردنەوە یا تەرخانکردنی بودجەیەکی تایبەت بۆ پێداویستییەکانی ناوچەی موکریان، ئەوە هەر لە ئارادا نییە. قازی موحەممەد، چەند جار پارەی بۆ ڕاگرتنی پاسەوان و کاروباری پەروەردەو هیچی‌ترو دەڵێ بۆ ئێمەی کورد لە باری سیاسیی‌و ئابوورییەوە بە قازانجمان تەواو دەبێ کە ببینە ناوچەیەکی سەربەخۆو ڕاستەوخۆی سەر بەتاران و نامانەوێ سەر بە ئوستانی چوار (ئازربایجانی ڕۆژاوا) بین. واتە شارەکانی تری ئەم پارێزگایە، وەك ماکۆ، خۆی، سەڵماس و سەردەشت و...... دراونەتە دەستی قەزاو قەدەرو هەر ئەم بۆچوونەش دواتر بووە هۆی ئەوەی ئازەرییەکان دەست بگرن بەسەر ئەو شارانەدا کە لە جێگایەکی تردا بە وردی باسیان دەکەین.

ئەمە ئاستی سیاسیی‌و چالاکی کەسایەتییەکە، کە بە ناوی سەرکردەیەکی کوردەوە، ڕووبەرووی دەسەڵاتدارانی ئێران بووەتەوە. دەبێ شای ئێران و ڕژێمەکەی بە چ گرنگی پێدان یا چ ترس و پەرۆشییەکەوە ڕووبەڕووی بووبنەوە[28]، ئاشکرایە بۆ ئەوان کێشەی کورد مەترسییەکی بە دواوە نەبووە و هیچ پرۆژیەك سەبارەت بە کێشەی کورد نەخراوەتە بەر دەستیان.

---

[27] بەڵێ بەڵگە بەدەستەوەیە ئاغای محەممەدی موکری لە ساڵی 1944دا لەشوێنی ئاغای رەحیم لەشکری بەرێوەبەرایەتی پەروەردەو بارهێنانی لە مەهاباد گرتە ئەستۆ بە ناوی کەیوان پوور و ئەو بەرێوەبەرایەتیەی راستەوخۆ بە تارانەوە بەستەوە، لەسەردەمی ئەودا دەبیرستان بووە چوار پۆل و ئاغای سریع القلم، کرایە بەرێوبەری، هەروەها دەبستان (خیام) کەلە دە دەرەوەی مەهاباد بوو هاتە نێو مەهاباد، پاش یەك ساڵ ئاغای محەممەد موکری مەهابادی جێهێشت و شوێنی خۆی بۆ ئاغای "عەلی خەسرەوی" جێهێلا.

بڕوانە: سید محدی صەمەدی، نگاهی بە تاریخ مهاباد، انتشارات رهرو، چاپ میلان، 1377 ش، ص 401.

[28] کاربەدەستانی ئێرانی، بەتایبەتی بەرپرسانی باڵای ئەو کاتەش چ کاتێك ترس و دڵەراوکێی خۆیان لە بیری ئازادیخوازیی و نەتەوایەتی رەسەنی پێشەوا نە شاردۆتەوە، یەك لەوانە سەرۆکی ستادی ئەرتەش سرلشکر حسن ارفع"ە، کە لە کتێبەکەیدا بە راشکاوی ئاماژە بەو

www.pertwk.com

خواست و داواكارييەكانی قازی موحەممەد خواستێكی كەم بەها بوونەو تایبەت بوون بە شار یا ناوچەیەكی بچووكەوەو هەموو شارو ناوچەیەكی تری ئێران دەیانتوانی و بۆیان هەبوو داوای ئەم خواستانە لە دەوڵەتی ئێران بكەن، بۆیە لە وتووێژەكانی تری قازی موحەممەددا لەگەڵ تاران و كاربەدەستانی تری ئێراندا هیچ بایەخێكیان پێنەدراوە[29].

زۆر سەیرە هەندێ لایەن قازی موحەممەد بە غاندی كوردستان دادەنێن، هەر لەو سەردەمەدا غاندی خەباتی دەكرد بۆ سەربەخۆیی وڵاتەكەی كەچی قازی موحەممەد هەندێ داخوازی بۆ مەهاباد و دواتریش بینیمان ئەو ئۆتۆنۆمییەی كە داوای دەكرد بۆ كورد چۆن بوو وە بە كوێ گەیشت !

قازی موحەممەد، لە چاوپێكەوتنەكانیدا لەگەڵ شاو سەرۆك وەزیران و كاربەدەستانیتر، نەك هەر پرۆژەیەكی بۆ چارەسەركردنی كێشەی كورد پێشكەش نەكردووە، بەڵكو سنووری كوردستانیشی دیاری نەكردووە كە ڕۆژهەڵاتی كوردستان كام پارێزگاو ناوچە دەگرێتەوە. قازی موحەممەد داوای نەكردووە چەند وەزیرێكی كورد یا پارێزگاو كاربەدەستی تری كوردستان كورد بن و نوێنەرانی كوردستان لە مەجلیسی ئێران زیاد بكرێن.

سەبارەت بەو داخوازییانەی كە قازی موحەممەد پێشكەشی كردووە بە باڵوێزی سۆڤێت دەبێ بگوترێت كە: كردنەوە یا ڕێكخستنی بەشی كۆمەڵەی پەیوەندییە كلتوورییەكانی سۆڤێت لەگەڵ ئێران لە شاری مەهاباد، ئەم داخوازییە كە كۆمەڵەی (ژ.ك) چەند جار خستوویەتیە بەردەم كاربەدەستانی سۆڤێتی، بەڵام هەر پشتگوێ خرابوو وە ئەنجامەكەی ئەوە دەبێت كە (ژ . ك) داوا دەكات ناوی كۆمەڵە كە (كۆمەڵەی پەیوەندییە كلتوورییەكانی سۆڤێت لەگەڵ كوردستان) بێت نەك لەگەڵ ئێران، كەچی سۆڤێتەكان بەوە ڕازی نابن ناوی كوردستانی لەسەر دابنێن

من لە جێگایەكیتردا بەوردی باسی ئەم بابەتەم كردووە، لێرەدا تەنیا ئاماژەیەكی كورت دەكەم بۆ بابەتەكە، بەشی كۆمەڵەی پەیوەندییە كولتورییەكانی سۆڤێت لەگەڵ ئێران، لە زۆر شاردا لە مێژووە كرابوویەوەو چالاكی دەنواند، بەڵام لە كوردستان نا بڤە بوو، سەرەڕای ئەوەی كە خەڵكەكە داوای دەكردو بەم چەشنە هەست و خۆشەویستی و نزیك بوونەوەی كوردیان لە سۆڤێت نیشان دەدا و پێیان خۆش بوو كە فێری زمانی رووسیو ئاشنای فەرهەنگ و كلتووری سۆڤێتی بن، بەڵام سۆڤێتیەكان لێرەشدا لە ئاستی كورد بێمەیل بوون، خۆی دەبوا پێش پێنج ساڵ ئەم ناوەندە

مەسەلەیە دەدات و باس لە چاوپێكەوتنەكەی نێوان هەردوو لایان دەكات و دەنووسێت: "لەگەڵ ئەو هەموو درێژدادڕی و راو ڕێوییەی بۆم هێنایەوە تەماشام كرد كە قازی محەممەد بیەك نییە بەم بایە بلەرزێ، بێگومان لە ئایندەدا تەنگمان پێ هەڵدەچنێت". بڕوانە:

حسن ارفع، كردها .. یك بررسی تأریخی سیاسی، ترجمەو از متن انگلیس، لندن، 1966، ص 76.

[29] بایەخ پێنەدان و خۆدزینەوەی دەسەڵاتدارانی تاران و حكوومەتەكەی قوام ئەلسەلگەنە پەیوەندی بە كەم بەهابوونی داواكارییەكانی كوردەوە نەبووە، ئەوەندەی ترس و دڵەراوكێیان بوو سەبارەت بەوەی كە خو تێوەگلان لە باشترین كێشەی نەتەوەی كورد تەنیا بە مەهابادەوە نەدەوەستا، بگرە بە تەواوی كوردستانی رۆژهەلاتیشەوە نەدەوەستاو كاریگەری لەسەر دەوڵەتە هاوسێ و بەرژەوەندی زلهێزەكان بەتایبەتی بەریتانیا هەبوو، لەو وەختەدا، دواتر هەموو كاتێك دەوڵەتی ئێران لەوە ترساوە كە بە دابینكردنی ماڤی نەتەوایەتی كورد، نەتەوە غەیرە فارسەكانی دیكەی ئێران لێ رادەپەرێت.

www.pertwk.com

کلتوورییەیان کردبایەوە، چونکە ناوچەکە ئازاد بوو وە دەسەڵاتی ئێرانی لێ نەبوو وە ناوچەکە لە ژێر کۆنترۆڵ و چاودێری، یا بە واتایەکی تر ناوچەی ژێر نفوزی سۆڤێتی بوو.

لەسەر داخوازییەکانی تریش وەك کردنەوەی ناوەندێکی بازرگانی سۆڤێتی کوردیو هەروەها دەزگایەکی چاپخانە، ئەوە چەند ساڵێك بوو کە کۆمەڵەی (ژ . ك) داوای دەکردن لەگەڵ کردنەوەی بەشێك بۆ زمانی کوردی لە ڕادیۆی مۆسکۆ و... هتد.

قازی موحەممەد، لە وتووێژیکیدا لەگەڵ هەواڵنێری تاس لە تەورێز ڕێکەوتی حەڤدەی ژانویەی ساڵی 1946، دان بەوەدا دەنێت کە (ژ. ك) لەلایەن ئێمەوە هەڵوەشێنراوەتەوەو لە جێگای ئەو حزبی دیموکراتی کوردستان دامەزراوە. خاڵێکی تر لە بەڵگەکاندا هاتووەو لە وتووێژی جێگری سیاسییو پارلەمانی سەرۆك وەزیرانی ئێران (موزەفەری فەیرۆز) لەگەڵ "سادچیکوف"ی باڵوێزی سۆڤێت لە تاران لە ڕێکەوتی 3 ی ژوئیەی 1946 خراوەتە ڕوو، هاتووە سادچیکوف لە موزەفەری فەیرۆز دەپرسێت داخوازییە سەرەکییەکانی قازی موحەممەد چین، فەیروز، لە وەڵامدا دەڵێ قازی داوای ئەوە دەکات بانەو سەقز کە سەر بە پارێزگای سنەن بخرێنەسەر مەهابادو داوای دەرچوونی سوپای دەوڵەتی بە گشتی لە کوردستان دەکات[30].

ئەم داخوازییەی قازی موحەممەد کە بانەو سەقز بخرێنەسەر مەهاباد لاوازییەکی تری قازی موحەممەدی دەرخستووە لای دەسەڵاتدارانی تاران، ئەم دوو شارە سەر بە پارێزگای سنە بوون و کەس گومانی نییە لەوەدا کە کوردستانین و وەك شارەکانیتری کوردستان نەبوون کە پارێزگایەکیان بە ناوی ئازربایجانی ڕۆژاوەوە کە ناوەندەکەی ورمێ یا ڕەزائییە بوو، قازی لە بری ئەوەی داوای شارەکانی ورمێ، خۆی، ماکۆ، سەڵماس و هیتد بکات بگەڕێنەوەسەر جوگرافیاو دەسەلاتی کوردستان و داوای گۆڕینی ناوی ئەم پارێزگایە بکات کە دوژمن بەشێکی کوردستانی کردووە بە ئازربایجانی ڕۆژاوا.

لەلایەکی ترەوە ئەم دوو شارە ئوردوگاو هێزی سوپای ئێرانی لێبوو کە خودی قازی موحەممەد پەیمان و بەڵێنی مانەوەی ئەم هێزانەی لەو دوو شارەو سەردەشت هەم لەگەڵ تاران و هەم لەگەڵ تەورێز. مۆرکردبوو، جگە لەوەش ڕۆژانە پێشنیارکراوە بۆ قازی موحەممەد کە با ئەو دوو شارەو سەردەشت ئازاد بکرێن و بەرەو سنەو کرماشان پێشڕەوی بکرێت، قازی موحەممەد، سۆز و وەفاداری خۆی بەرامبەر بە تاران و تەورێز ناشکێنێت و تەنانەت بە پێی ڕێککەوتنەکانی لەگەڵ

---

[30] باوەڕپێکردنی بێ ئەملاو ئەولا بەقسەی کەسایەتیەکی وەکوو موزەفەرو فەریروز کە نوێنەری باڵای وەدژی گفتوگۆ بە حکوومەتی ئێرانە. لەرووی مێژووییەوە دروست نییە، دیارە موزەفەر و فەیروز بۆ کاڵکردنەوەو بێ بەهاکردنی داواکانی کورد هەر ئەوەی لێ دەوەشێتەوە کە لە بەرامبەر سەفیری دەوڵەتی شوورەوی بەو شێوەیە باس لە داواکاری کورد بکات، نەك هەر ئەوە بگرە لێپرسراوان و دیلۆماتەکانی شورەوی تارادەیەکی زۆر لە راپۆرت و نووسراوەکانیاندا کە رەوانەی لێپرسراوانی باڵای دەوڵەتەکەی خۆیان کردووە تا توانیویانە راستییەکانیان شێواندوە. ئەوەی کە خودی وەرگێری بەڵگەنامەکان بە ئاشکرا لەم نووسراوانەدا ئاماژەی بێداوە.

www.pertwk.com

کاربەدەستەکانی تاران خواردەمەنیو چەك و تەقەمەنیشیان بۆ دەنردرێت[31] و بە هێزیش دەکرێن و هەر ئەو هێزانەی دوژمن بوون لەو سێ شارەدا مەترسی ڕۆژانەیان هەبوو بۆ سەر مەهاباد.

ئازادکردنی ئەو شارانە زۆر ئاسان بوو کە لێرەدا بە وردی لەسەریان ناڕۆم و لە جێگایەکی تردا باسم کردووە، واتە کورد بۆ خۆی دەیتوانی ئازادیان بکات و بڕیار لە دەستی خودی کوردا بوو. جگە لەوە تۆ ئەمڕۆ داوای ئەو دوو شارە دەکەیت (لە بری ئەوەی گەلاڵەی جوگرافیای کوردستان ئاراستە بکرێت) و ڕژێم ئامادە نییە دوو شارت بداتێ، ئەی سبەی چۆن شارو پارێزگاکانی ترت ئەداتێ، تەنانەت ڕژێمی ئێران ئامادە نابێت لە باری ئیدارییەوە بخرێتە سەر مەهاباد بە مەرجێ مانەوەی هێزەکانیشیان لە ئوردوگاکانی سەقزو بانە.

گریمان بانەو سەقزیش خرانە سەر مەهابادو، مەهابادیش ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە تارانەوە هەبێت، ئەی سنەیش سەر بە مەهاباد بێت یا وەك پارێزگارێکی سەربەخۆ بێت، ئایا سنە یا سنەییەکان ئامادەبوون یا ئاگاداربوون کە چ بڕیارێك لەسەریان وەردەگیرێت کە یەك نوێنەریان نییە نە لە سەرکردایەتی حیزبییو نە دەوڵەتیو نە لەڕیزی دەستەی نوێنەرایەتی کورد لەگەڵ ڕژێمی تاران ئاگاداری ڕووداوەکانی مەهاباد نەبوون و هیچ بەشدارییەکیان یا ڕۆلێکیان لە ژیانی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و ئابووری وسەربازیی و ئیداری کۆماری مەهاباددا نەبووە.

فەیروز کە پێشنیار دەکات لە کوردستان سێ پارێزگا یا فەرمانداری دروست بکرێت واتە سنە، مەهاباد، بانە – سەقز و هەموویان سەر بە تاران بن، واتە ناوەندی ئوتونۆمییە و نە فیدرالییەتە جگە لەوە باسی کرماشان و ئازربایجانی ڕۆژاوا و ئیلام و لوڕستان هەر لە گۆڕیدا نەبووە.

خاڵێکیتر کە لە گفتوگۆکانی فەیروزو سادچیکوف دا هاتووە ئەوەیە کە فەیروز، پێشنیاری ئوستانداری تەورێزو ئەندامی سەرکردایەتی فیرقەی دیموکراتی ئازربایجانی ئێران واتە (دکتور جاوید) پەسەند ئەکات لە چوارچێوەی پەیماننامەی تاران و تەورێز کە لەسەری پێکهاتوون هێزی سوپای ئێران لە ناوچەکەدا (سەردەشت، سەقز، بانە) بۆ پاراستنی سنوورەکان بمێننەوە و ژمارەیان هێندەی ئەوە بێت کە لەسەردەمی ڕەزا شادا پێش شەهریوەری 1941، بوون، جاوید، لە کاتێکدا داوای مانەوەی ئەو هێزانە دەکات لە ئازربایجان، کە شوێنەواریان نەماوە، واتە لە ئازربایجان نابێ

---

(31) بە پێچەوانەوە، ڕێکەوتنامەی سەربازی 26ی مایسی 1946 کە لە نێوان وەفدی کوردی بە سەرۆکایەتی عیززەت عەبدولعەزیز و وەفدی ئێرانی بەسەرکردایەتی سەرۆکی ستادی ئەرتەش سەر لەشکر ڕەزم ئارا لە شاری سەقز بەسترا، مەرجی ئەوەی تێدا بووە کە لایەنی ئێرانی پادگاکانی بانەو سەردەشت و سەقز بەچەك و تەقەمەنی بەهێز نەکات و فرۆکەی ئێرانیش بەسەر ناوچەکەدا ئەفرن و هێزەکانییان وەك هێزی پێشمەرکە 4 کم پاشەکشە بکەن. حکوومەتی کوردستان "عەبدلرەحمان زەبیحی وەك چاودێری جێ بەجێکردنی ئەو ڕێکەتنامەیە لە بەرە دانابوو. دیارە کاتێك ئێرانییەکان بە پێچەوانەوانەی ئەو ڕێکەوتنامەیەوە رەفتاریان کردو تەقەمەنی و چەکیان ناردە پادگاکانیان، هێزەکانی کورد بەرەنگاریان بوونەوەو چەندین سەربازی ئێرانی لەو پێکدادانەدا کوژراون. زەبیحیش بە ڕاپۆرت سەرەوەی لەو پێشلکارییەی ئێرانییەکان ئاگادار کردۆتەوە، ئەو زەبیحییە نووسەر وای بۆ دەچێت گوایە قازی محەممەد بەگرتی داوە!!

بڕوانە: کوهستان "هەفتەنامە"، شمارە 57، 6 خرداد 1325، مەحموود مەلا عیززەت، سەرچاوەی پێشوو، بەشی یەکەم، نامەی ژمارە 173، مێژوو: 1325/3/24، ل 241.

www.pertwk.com

سوپای ئێران هەبێ، بەڵام لە کوردستان دەبێ بمێنێتەوە، تەنانەت شارە سەر سنوورییەکانی ورمێ، خۆی، ماکۆو ئەو شارانەی‌تر کە کەوتبوونە ژێردەسەڵاتی ئازەرییەکانەوە سوپای هیچ سوپای ئێرانی تیا نەمابوو. ئەم نوێنەرە درۆزنەی کوردان، واتە جاوید جگە لەوەی کە لە ڕوانگەیەکی شۆڤینستانەوە بەرامبەر بە کورد هەڵوێستی وەرگرتووە، ویستوویەتی لەسەر حیسابی کوردیش بۆ بەرژەوەندی دەسەڵاتی ئازربایجان کەڵك وەربگرێت تا کورد نەگاتە هیچ ئامانجێك ولەلایەکی تریشەوە ویستوویەتی خزمەتێك بە ڕژێمی تاران بکات.

بە وتەی فەیروز بۆ مەهاباد جیاوازییەکی تایبەتیان داناوەو، دەڵێ: دەبێ قازی موحەممەد ئێستا قەناعەت بە مەهاباد بکات کە ڕێکەوتننامەی دەوڵەت لەگەڵ ئازربایجان ئەویش دەگەڕێتەوە واتە قازی موحەممەد بۆی نییە دەسەڵاتی بەسەر شوێنێکی تردا هەبێت یا داوای ناوچە یا شاری‌تر بکات و مافی کوردیش –یا ڕاستر بڵێین–مەهابادیش هەر ئەوەندەیە کە لە چوارچێوەی پەیماننامەی دەوڵەتی ئێران لەگەڵ نوێنەرایەتی ئازربایجان لە تەورێزدا هاتووە کە مەهاباد بەشێکە لە پارێزگای چوار، واتە ئازربایجانی ڕۆژاوا، هەروەها فەیروز، دەڵێ: کە مەهاباد دەبێ لە باری ئابووریی‌و پەروەردەییەوە هەروەها باری تەندروستییەوە یارمەتی بدرێت. ئیتر باس لە ئوتونۆمی‌و خودگەردانی یا ئیداری یا مافی کلتووری وسیاسیی نە کوردو نە شارەکانی‌تری کوردستان نەکرێت.

فەیرۆز، بە سادچیکوف دەڵێ هێنانە کایەی کێشەی کورد بەگشتی دەبێ قۆناغ بە قۆناغ بێت و دەبێ کەسایەتی بۆ قازی موحەممەد دروست بکرێت تا لە ڕێگای ئەوەوە لە ناو کوردەکانی تورکیاو عیراقدا پروپاگەندە بکرێت و ئەوەیان بۆ ڕوون بکرێتەوە کە ڕەگەزیان ئێرانییە. ئیتر نازانین لە کاتێکدا ئێرانی ئاریایی هیچ شتێکی بۆ کوردە ئارییەکان یا ئێرانییەکان نەکردبێ و ئامادەش نەبێ بیکات چۆن دەتوانێت کوردی پارچەکانی تری کوردستان ڕاکێشێت بەلای خۆیداو ئەویش لە ڕێگای قازی موحەممەدەوە. ئەم تەپڵ و زورنا کۆن و نوێیە هەتاکوو ئێستاش لەلایەن پان ئێرانستەکانەوە لێدەدرێت.

لە لایەکی ترەوە لەم بەڵگەیەو چەند بەڵگەیەکی تردا هاتووە کە باڵوێزی سۆڤێت وەك نوێنەری وڵاتەکەی گوزارش لە سیاسەتی وڵاتەکەی دەکاو لەگەڵ ئەوەدایە پاراستنی سنوورەکان دەبێ لە ئەستۆی سوپای ئێراندا بێت، واتە مانەوەی سوپای ئێران لە سەقزو بانەو سەردەشت هەر ئەو بۆچوونەیە کە ڕێگای بە قازی موحەممەد نەدەدا سنووری دەسەلاتی فراوان بکات و شارەکانی تر ڕزگار بکات.

لە زۆر بەڵگەو دیکومینت و گوزارشدا هاتووە کە سەرکردەکانی کوردستان و ئازربایجان باسی نیاز پاکی "قوام السلطنە"یان کردووە، کە گوایا ناوبراو بۆ چارەسەری کێشەکان ئامادەیە بە ڕێگایەکی ئاشتییانە بجوڵێتەوەو تەنیا فەرماندەکانی سوپای ئێران بە هەڵگیرساندنی شەڕو بە ئەنجام نەگەیشتنی وتوێژەکان تاوانبار دەکەن. ئەم هەڵوێستەش لە ڕشێنوێنی‌و پەیامەکانی سەرانی

سۆڤێت بۆ پێشەوەری‌و قازی موحەممەدەوە سەرچاوە دەگرێت کە دەبێ پشتی قوام بگرن و بەرامبەر بە کۆنەپەرستان بەهێز بکرێت و قوام پێشکەوتووخوازەو گوایا دژی شاو سەرانی سوپای ئێرانەو حیزبی تودەیش لەسەر ڕاسپاردەی سۆڤێتەکان لەم بارەوە تەپڵ و زورشنایان بۆ قوام لێدەدا. بەگشتی، هەڵوێستی چەوتی ئەم هێزە سیاسیانە بوو بە هۆی ئەوەی کە قوام دیسانەوە بە سەرۆك وەزیرانی ئێران هەڵبژێردرێتەوە.

قوام کە خۆی داوای پشتگیریی لە سۆڤێت کردبوو، لە بەرامبەردا بەڵێنی بەستنی پەیمانی دەرهێنانی نەوتی باکووری ئێرانی بە سۆڤێت دابوو، ئەگەر نا ڕابوردووی قوام بەرامبەر بە هێزە دیموکرات و ئازادیخوازەکانی ئێران و تەنانەت هەڵوێستی دژی سۆڤێت ، لای هەمووان ئاشکرا بوو، یەکێکی وەك پێشەوەری لە وەڵامی نامەکەی ستالین و هەروەها نامەی سەرکردەکانی ئازربایجانییەکان بۆ ڕێبەرایيەتی سۆڤێت دەڵێن کە ئێمە بە پێچەوانەی خواست و هەڵوێستی خۆمان و لایەنگرەکانمان لەسەر ڕاسپاردەی ئێوە قوامی کۆنە پەرستمان بە پێشکەوتووخواز داناو.......

....

دەربارەی ڕاپۆرتی ئارام موردایان کونسوڵی سۆڤێت لە ماکۆ

12 / ی ئوکتوبەری 1946.

ئەم کابرایە سۆڤێتی و ڕەگەزپەرستە، تا پێی کرابێت دریغی نەکردووە لە بەدناوکردنی کورددا. دانانی کەسێکی وا، بە کونسوڵ و بەڕێوەبەری سیاسەتی سۆڤێت لە ناوچەکەدا، بەرێکەوت نەبووەو بێگومان لەسەر ڕاسپاردەی باقروف و هاوڕێکانی ئەم کابرایە لە شوێنێکی وا دانراوە، کونسوڵ دەیەوی نیشان بدات کوردەکان جگە لە ئاژاوەنانەوەو دزی وێرانکاری‌و زوڵم و زۆر لە ئازربایجانییەکان و هتد..... هیچ کارێکی تریان پێ ناکرێ و شیاوی هیچ شتێك نین. با وا دابنێین کە ئەو کوردانەی ناوبراو لە ڕاپۆرتەکەیدا باسیان دەکات بە ڕاستی بەو کارانە هەستاون، بەڵام ئایا بۆ خەڵکی ئاسایی ناوچەکەو گەلی کورد بە گشتی نابێ ڕێگا چارەیەك بدۆزرێتەوە ؟، خۆ کونسوڵی سۆڤێت و کاربەدەستانی تری سۆڤێتی ئاگاداری بەستنی پەیمانی نێوان کوردستان و ئازربایجان بوون و ڕۆژی یەکەم ئازەرییەکان دەستیان بەسەر تەواوی ئازربایجانی ڕۆژاوادا گرت و تەواوی کاربەدەستانی ئەوێیان لە ئازەرییەکان دانا، هەنگاویان بۆ شێواندنی بارودۆخەکە هەڵنەگرت، واتە کارێکیان نەکرد کە کوردیش لە بەرێوەبردنی ناوچەکەدا بەشدار بن و کوردیان پەراوێز کرد، دیارە کوردیش لەو بارەوە بێ هەڵوێست نابێ، کوردی ماکۆ، خۆ، سەڵماس، ورمێ، نەك هەر داوای بەشداریکردنیان دەکرد لە دەسەڵاتی ناوچەکەدا، بەڵکو داوای ئەوەیان دەکرد ئەم شارانە بخرێنە سەر کوردستان و ئازەریش وەك دانیشتوانی ئەو شارانە بە پێی پەیمانی دوو قۆڵی نێوان تەورێز و

مەهاباد لە دەسەلاتدا بەشدار بن و وەك كورد لە چوارچێوەی كوردستان پەرە بدەن بە كلتوورو زمان و ژیانی كۆمەڵایەتی و ئابووری و...... هتد.

لێرەدا پرسیارێك ئاراستەی كونسوڵ و فەرمانبەرانی تری سۆڤێتی و هەروەها سەركردایەتی ئازربایجان دەكرێت، بۆ ڕۆژی یەكەم بەبێ پرس كردن بە مەهابادو بێ لەبەرچاوگرتنی هەڵوێستی كوردەكان یەك لایەنە بڕیاری ئەوەیاندا كە ناوچەكان سەربە ئازربایجان بێ‌و كورد هیچ دەورێكی نەبێت لە بەڕێوەبردنی ئەو ناوچانەدا، سەرەڕای ئەوەی كە دانیشتوانی ئەو ناوچانە چەند جار داوایان كردووە هەم لە كاربەدەستانی سۆڤێتیو هەم تەورێزو هەم مەهاباد كە چارەسەری ئەم كێشەیە بكەن و هەموو لایەنێكیش پێشبینی ئاڵۆز بوونی بارودۆخەكەیان كردبوو.

وا دیارە موورادیان بۆ پاكانەكردن لە سیاسەتی چەوت وتاوانبارانەیان بەم شێوەیە، كوردەكان بەدناو دەكات و ئەم تۆمەتانە دەداتە پاڵیان. ئەم ڕاپۆرتە دوو مانگ پێش ڕووخانی كۆماری مەهابادو ئازربایجان نووسراوە واتە نزیكەی ساڵێك دەسەڵاتدارانی ئازربایجان بەو چاوەوە سەیری كوردیان كردووەو بەو پێیە ڕەفتاریان كردووە لەگەڵ كوردەكانی ناوچەكەدا. ئایا ئەمە لاوازیی و بێدەسەڵاتی كوردەكان ناگەیەنێت ؟ ئەی بۆ لەسەرەتاوە سەركردەكانی كورد هەڵوێستیان وەرنەگرتووەو پێشگیری ئەم كارەساتانەیان نەگرتووە تا ئاخیریش هەر نەیانتوانیوە ئەم كێشەیە چارەسەر بكەن، هەر لەبەر ئەوەش بوو كوردەكانی ئەو شوێنانە بەرامبەر بە سەركردایەتی كۆماری مەهاباد دڵسارد بوون و لێی دوور دەكەوتنەوەو ئەو هێزانەی ناردبوویان بۆ هێڵی پاراستنی سەقز و سەردەشت و شوێنەكانیتر پاك دەكرێنەوە و ئومێدێكیان بە مەهاباد نامێنێت و زۆر جار دەیانگوت ئەگەر بڕیار بێت ئێمە سەر بە ئازربایجان بین باشترە سەر بە تاران بین یا دەیانگوت ئێمە لە نێوان تاران وتەورێزدا تاران هەڵدەبژێرین.

بۆ سەركردایەتی كورد لەمەهاباد، هەر لە سەرەتاوە بە ڕێگای وتووێژ لەگەڵ كاربەدەستانی تەورێزو سۆڤێتییەكان ئەم كێشەیەی چارەسەر نەكرد ؟، یا بۆ لەم بارەوە بەیاننامەیەكی ڕەخنەو نیگەرانی خۆی دەرنەكرد وەك بەڵگەیەكی مێژوویی لەم بارەیەوە دەمایەوە. پرسیارێكیتر دێتە پێش بۆ لە كاتی سەردانەكانی قازی موحەممەد بۆ تەورێز ئەم كێشەیەی چارەسەر نەكردووە[32] ؟ بۆ بەشێك لەو ماوەیەی قازی موحەممەد لە تاران خەریكی وتووێژی بێ ئەنجام بوو، خۆی یا دەستەیەكی نوێنەرایەتی تەرخان نەكرد بۆ كۆتایی هێنان بە كێشەی كوردەكانی ماكۆ، خۆی، ورمێ

---

[32] نووسەر هەر لەو پەرەگرافەی خوارەوەیدا وەڵامی خۆی دەداتەوە، ئایا نیگەرانییی و گلەییەكانی قازی محەممەد لە خەم ساردی پیشرەوی سەبارەت بە كوردەكانی باكووری ڕۆژهەڵاتی كوردستان و بایەخ پێ‌نەدانیان لەلای كۆنسوڵ سۆڤیت لەماكۆ بە بەڵگە مێژوویی حساب ناكرێت. دواتر چۆن دەبێت چاوەڕێی ئەوە بكرێت كە كێشەی ناكۆكی لە مێژینەی كوردو عەجەم لە ناوچانەدا بەسەردانێكی قازی بۆ تەورێز چارەسەر بكرێت . لە كاتێكدا ئەو كێشەیە چەندین ڕەهەندی ئاڵۆزیی نەتەوەیی و مەزهەبیو سیاسییو جوگرافیو خێلەكی جیاوازیی هەبوو كە ئێستاش لەگەلدا بێت بەچارەسەر نەكراوی ماوەتەوە.

www.pertwk.com

و......... هتد ؟، بۆ هەمیشە باس لە برایەتیو هاوپەیمانیەتی کوردو ئازەری کراوە کە بە کردەوە لایەنی ئازەری بە پێچەوانەوە ڕەفتاریان کردووە ؟.

بەلام هەرچۆنێك بێت لەم ڕاپۆرتەو ڕاپۆرتەکانی تردا، ئالۆزی پەیوەنییەکانی ئازربایجان و کوردستان ئاشکرایەو تەنانەت قازی موحەممەد نیگەرانی خۆی لە پیشەوەری لای کونسولی سۆڤێت لە ماکۆ دەربڕیبوو وە گوایا پیشەوەری خۆی لە کوردەکان ناگەیەنێت و چاودێری و ئاگادارییان ناکات کونسولْ لە لاپەڕەی کۆتایی ڕاپۆرتەکەیدا دان بەوەدا دەنێت کە دەسەلاّتدارانی ئازەری، زۆر جار گوێیان نەداوەتە کوردەکان، بۆیە لای کوردەکان ناڕەزایی دروست بووە، هەروەها دەڵێ لە ناوچەی خۆیو ماکۆ هیچ کەس لە کوردەکان لە ئەنجومەنە خۆجێیی و ناوچەییەکان هەڵنەبژێردراون و یەك کورد لە کاروباری دەوڵەتیدا بەشدار نەکراوە.

با بزانین کونسولْ چ پێشنیارێك بۆ بارودۆخەکە دەکات:

1- ڕاکێشانی هەندێ کوردی بەناوبانگ و دیموکرات بۆ ئیش کردن لە دامودەزگاکانی دەسەلاّتی ناوچەکە. ئەمە ئەوە دەگەیەنێ وەك کونسولْ خۆی ئاماژەی پێدەکات، تەنانەت یەك کوردیش لە دامودەزگاکانی ناوچەکە دانەمەزراوە، بەلاّم ئایا نەدەکرا لە سەرەتادا یا زووتر ئەم کارە بکرێت ؟ لە لایەکی ترەوە، ئایا ئەمە مایەپووچی پەیمانی نێوان ئازربایجان و کوردستان ناگەیەنێت ؟.

ئەگەر دەسەلاّتدارانی ئازەری بەم کارە هەستاون بۆ سۆڤێتەکان یا بە واتایەکیتر کونسولْ هێشتویەتی ئەم تاوانە بکرێت خۆ کاربەدەستانی ئازربایجان بەبێ پرس و ئامۆژگاری سۆڤێتەکان هەنگاوێکیان نەدەنا، با وا دابنێین ئازەرییەکان لەم بارەوە پرسیان بە سۆڤێتەکان نەکردووە، بەلاّم خۆ کونسولْ لە ژیانی ڕۆژانەی ناوچەکە ئاگادار بووەو جگە لەوەش خۆ کوردەکان چەند جار لەم بارەوە ئاگاداریان کردبوویەوە.

2- دانیشتووانی کوردی ناوچەکە لە باری بەرێوەبردنەوە (دەسەلاّتداری و ئیداری) بە تەواوی بخرێتەبەر دەست دەسەلاّتدارانی ناوچەکە، واتە ئازەرییەکان و کاتێك ناوچەکە لەلایەن ئازەرییەکانەوە خراوەتە سەر ئازربایجان و بووە بە بەشێك لە ئازربایجان و کورد هیچ دەورێکی لەویدا نییە، ئاشکرایە کوردەکان هەر لەژێر دەسەلاّتداریەتی ئازربایجاندا بن.

3- پێکهێنانی دەستەی پاسەوان لە کوردەکانی ناوچەکە لەژێر سەرکردایەتی کوردە باوەڕپێکراوەکاندا، بەلاّم لە باری ئیدارییەوە سەر بە ئیدارەی پاسەوانی ئازربایجان بن و لەوێوە مووچەیان بۆ دابین بکرێت، ئەوان ئەرکی سەر شانیان دابینکردنی هێمنیو ئارامی و ڕێگا گرتن بێت لە تالاّن کردن.

ئاشکرایە ئەم خاڵە تەنیا بۆ کەڵك وەرگرتنە لە کورد بۆ خزمەتی پاسەوانیو بەرەنگاربوونەوەی ئەم پاسەوانە کوردانە دژی (بەقسەی ئەوان) تالاّنکەرە کوردەکان.

www.pertwk.com

4- دوورخستنەوەی هەندێ سەرکردەی کورد کە دەستیان هەبووە لە تالانکردن و دزیداو زیانیان گەیاندووە بە جوتیارەکان. دەبێ بگوترێت کە سەرکردەی کورد واتە سەرۆك خێڵ و هۆزەکان، پێویستیان بە تالانکردن و دزی نەبووە، دووهەم دوورخستنەوەی ئەو سەرکردانە (ئەوانەی ئامادە نەبوون گوێڕایەڵی ئازەری و سۆڤێت بن و خاوەن هەڵوێست بوون و دژی دەسەلاتداریەتی ناکورد بوون بەسەریانەوە) بو دەرەوەی ناوچەکە تا ئاژاوەو گیروگرفت دروست نەکەن بۆ دەسەڵاتدارانی ئازەری و کونسوڵی سۆڤێت و لەکۆڵی خۆیانیانی بکەنەوە، لەلایەکی ترەوە کوردە نارازییەکانی تری پێ بترسێن.

5- کردنەوەی چەند قوتابخانەی سەرەتایی بە زمانی کوردی، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە تا ئەو کاتە (12 / ی ئوکتوبری 1946) هیچ هەنگاوێك لەو بارەوە نەنراوە، وەك لە پێشەوە ئاماژەی پێکرا ئەم ڕاپۆرتە، پێش ڕووخانی کۆماری کوردستان و ئازربایجان بە دوو مانگ نێردراوە.

شتێکی ئاساییە کاتێك کورد هیچ دەورێکی نەبێ لە ناوچەکەدا، چۆن دەتوانێت قوتابخانە بکاتەوە ئینجا با هەر کۆلکەنووسەر لێرەو لەوێ بگوترێت کە کۆماری مەهاباد، خۆی، ماکۆ، سەڵماس، ورمێ ی گرتبووەبەر.

کورد بە تەنیا هیچ پەیمانێکی لەسەر خواستە سەرەکییەکانی گەلی کوردی لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندی تاران مۆر نەکردووە، تەنیا ئەوە نەبێت کە لە تاران و سەقز کورد ناچار کراوە گەمارۆو ئابلۆقەی خۆی لەسەر هێزە سەرکوتکەرەکانی ڕژێمی پاشایەتی لە ئوردوگاکانی سەقزو بانەو سەردەشت هەڵبگرێ و ڕێگە بدات تفاق و خواردەمەنییان بۆ بچێت و هەندێ پارە بۆ بەڕێوەبردن یا ڕاگرتنی پاسەوانەکانی مەهابادو پەروەردەی مەهاباد لەلایەن ڕژێمەوە دیاری بکرێت و ئەوەی کە دراوە بە کورد لە چوار چێوەی پەیمان و وتوێژەکانی دەستەی نوێنەرایەتی ئازربایجان و دەوڵەتی ئێراندا دراوەو هەسێ لایەنەکە واتە ئێران و ئازربایجان و سۆڤێت لەسەر ئەوە پێکهاتوون کە کورد بە وتەی خۆیان لە چوار چێوەی ئەو پەیمانەی لە نێوان دەوڵەتی ئازربایجان و دەوڵەتی ئێران مۆر کرابوو مافی خۆی وەربگرێت. دیارە سەرکردایەتی کوردیشیان قەناعەت پێکردووە، یا ناچاریان کردووە ئەو پەیمانە پەسەند بکا. هەر بۆیە جاروبار یەك یا دوو نەفەر کوردیان، بۆ بەشداری کردن لە وتووێژەکان لەگەڵ دەستەی نوێنەرایەتی ئازربایجان تێکەڵ کردووە. هەرچەندە پەیمان و وتوێژەکان هەر بەناوی پێکهاتن و وتوێژ، یا پەیمانی دەوڵەتی ئازربایجان و ئێران ناوبراوە لە بەڵگەو نووسراوەکانیاندا. (لە بەرهەمێکی تایبەتدا ئەم کێشەیەم بە وردی باس کردووە). جگە لەوەش لەو پەیمانەدا ئاماژە بەوە کراوە کە هێزی کورد لە کوردستان هیچ جموجوڵێك نەکەن و هەروەهایش بوو، تا تەسلیم بوونی سەرکردایەتی کۆمار یەك گوندیش ئازاد نەکرا.

سەرکردایەتی کورد تەنانەت لەسەر خاڵێك، بۆ وێنە لەسەر خوێندن و ئازاد بوونی زمانی کوردی، واتە مافی کلتووری، یاخود مافی بەڕێوەبردن لەگەڵ دەوڵەتی ئێران نەیتوانی پێك بێت. وەك پێشتر

www.pertwk.com

وترا قازی موحەممەد چەندجار پارەی بۆ ڕاگرتنی پاسەوان و کاروباری پەروەردە (ئەویش بە زمانی فارسی) و ئەویش تەنیا بۆ شاری مەهاباد وەرگرتووە.

ئەوەی بە شێوەیەکی ڕەسمی لە چوارچێوەی پەیمان یا ڕێکەوتنێك دراوە بە کورد لەو پەیمانەی نێوان دەوڵەتی ئێران و ئازربایجاندا، تەنیا ئەوەیە مەهاباد بە دەستی کوردەوە بێت و هەرسێ لایەنی ئێران و ئازربایجان و سۆڤێت سوور بوون لەسەر ئەوەی کورد لە چوارچێوەی ئازربایجاندا شتێکی بدرێتێ و پەیمانەکەی نێوان تاران و تەورێز هەر بەو ناوەوە دەرچووە و بە جیا ناوی کورد نەهاتووە وەك لایەنی سێهەم یا ڕێککەوتنی هاوبەشی تاران لەگەڵ ئازربایجان و کوردستان نەهاتووە و سەرکردایەتی کوردیش بە ناردنی چەند نەفەرێك لەگەڵ دەستەی نوێنەرایەتی ئازربایجان بۆ تاران و هەروەها لە تەورێز شەرعییەتی بەم کارە نارەوایە بەخشیءو لە ڕاستیشدا خۆی خستەداوی ئەم پیلانەوە. ئازەرییەکان، بەم پەیمانە دەسکەوتێکی مێژوییان بەدەست هێناو خواستەکانی خۆیان بەسەر ئێراندا سەپاندو کردیانە فاکتێکی مێژوویی، بەڵام کورد نەیتوانی تەنانەت دەوڵەتی ئێران ناچار بکات بە بەیاننامەیەك یا پەیمانێکی سەرکاغەزیش بێت دان بە هەندێ داخوازی یا ماف یا سنووری کوردستاندا بنێت. سەرەڕای ئەوەی سەرکردایەتی کورد چەند قاتی ئازەرییەکان لە تاران خەریکی وتووێژ بووە. کورد بە زەبری چەك و ڕاپەڕین دەسەڵاتی نەگرتبووە دەست و شارەکانی کوردستانی لە دەسەڵاتی ئێران پاك نەکردەوەو هەمیشە هەوڵی دابوو لە ڕێگای وتووێژەوە لەگەڵ ڕژێمی ئێران پێك بێت، تەنانەت نەیتوانی نە لە بانەو نە لە سەردەشت و نە لە سەقز قوتابخانە بکاتەوەو قەناعەت بە دەوڵەتی ئێران بکات با سوپاکەیان لەو شارانەدا بن، بەڵام دەسەڵاتی ئیداریی بە دەستی کوردەکان خۆیانەوە بێت.

1- قازی موحەممەد پاش شەهریوەری 1320، واتە دوای دەرکردنی ڕەزا شاو داگیرکردنی ئێران لەلایەن هێزی هاوپەیمانانەوەو هەروەها لە ڕووداوەکانی ورمێو چالاکی کۆمەڵە (ژ.ك) و ڕاپەڕینیەکەی حەمە ڕەشید خانی بانە هیچ دەورو چالاکییەکی نەبووە.

2- ئەویش وەك سەرۆك هۆزەکانی تری مەهاباد دەستی کرد بە ڕێکخستنی هەندێ چەکدار بەناوی پاسەوانەوە (لە کەسوکارو متمانەپێکراوەکانی خۆی) بۆ پاراستنی هێمنایەتی لە شاری مەهابادو وەرگرتنی مووچە بۆ ئەم پاسەوانانە لە لایەن ئێرانەوە.

3- وەك کەسایەتییەکی ئایینی، یا کۆمەڵایەتی، یا سیاسی هیچ کۆڕو کۆبوونەوە یا بڵاوکراوە و نووسراوەیەکدا، قازی موحەممەد، لە ماوەی ساڵانی 1941-1945دا، هیچ پرۆژەو داخوازییەکی بۆ کێشەی کورد نەبووە.

4- لە سەردانەکانیدا بۆ باکۆو تاران، نە بە ئاگاداری کۆمەڵەی (ژ. ك) و نە بە نوێنەرایەتی ئەم کۆمەڵە کە تاقە هێزی سیاسی بووە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا قازی موحەممەد هیچ پرۆژە یا داخواستێکی بۆ کێشەی کوردو چارەسەرکردنی ئاراستەی دەوڵەتی ئێران نەکردووە .

www.pertwk.com

5– کورد له سەردەمی کۆماری مەهاباددا، بە تەنیا هیچ پەیمانێکی لەسەر خواست و داخوازییەکانی گەلی کورد لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندی تاران مۆر نەکردووە. تەنیا ئەوە نەبێت کە کورد چەند جارێك لەسەر هەڵگرتنی ئابڵوقەو گەمارۆدانی ئوردووگاو سەربازگاکانی دوژمن لە سەقز و بانە وسەردەشت فریوی کاربەدەستانی ئێرانیان خواردووە، بۆ ئەوەی کورد بەو پەیمان و وتووێژانە ببەستنەوەو سەرگەرمی بکەن و نەتوانێ ئەو شارانە ئازاد بکاو ناوچەی ژێردەسەڵاتی خۆی فراوان بکاو بەرەو شارەکانی تری کوردستان پێشڕەوی بکات.

قازی موحەممەدو سەدری قازیو حەمە حوسێنی سەیفی قازی، لە تاران بەڵێنیان دابوو بە کاربەدەستانی ئێران و هەر لە تارانیشەوە دەستوور و فەرمانیان دابوو بەو هێزانەی پێشمەرگە کە لە دەوروبەری ئەو شارانە بڵاوە بکەن و تەنانەت تفاق و تەقەمەنیش بچێت بۆ هێزەکانی ئێران[33]. زۆر جار قازییەکان بە ئامادە بوون و مانەوەیان لە تاران وەك بارمتە بوون لای دەوڵەتی ئێران.

....

جیاوازی نێوان ئازربایجان و کوردستان

ئازەرییەکان لە ماوەیەکی کەمدا دەسەڵاتیان بەسەر ئازربایجاندا گرت وەك ئەوەی لە وڵاتێکدا ڕژێمێك بگۆردرێت. ئازربایجان سەرەڕای ئەوەی وڵاتێکی پان وبەرینە، ژمارەی دانیشتووانیشی زۆرترو لە باری ئابووریشەوە هەمیشەو تاکوو ئێستاش لە کوردستان ئاوەدانترو پێشکەوتووترە. ئازربایجانیەکان دەستێکی باڵایان هەبووە لە دەسەڵات و ئابووری و لەشکریی ئێراندا، جگە لەوەی کە ژنی موحەممەد ڕەزا شا ئازەری بوو وە بایەخێکی یەکجار زۆریان بە ئازەرییەکان داوە. لەلایەکیترەوە ئازەرییەکان لە چاو کوردا کەمتر سەرپێچی دەوڵەتی ئێرانیان کردووەو وڵاتەکەیان وەك کوردستان تووشی وێرانیو پاشکەوتووی نەبووە و بە پێچەوانەی کوردەوە خۆیان بە دەسەڵاتی دەوڵەتی ئێرانەوە نووساندووەو خاوەن دەسەڵاتیش بوون لە ئێران. ئەنجامی ئەو سیاسەتە یا خۆش خزمەتییەی ئازەرییەکان بە دەوڵەتی ناوەندی ئێران ئەوە بوو کە نەك تەنیا بایەخێکی زۆر بە ئازربایجان بدەن، بەڵکو بەشێکی زۆری کوردستانیش (بە ناوی ئازربایجانی ڕۆژاواوە) بخەنە چوارچێوەی ئازربایجانەوە، جگە لەوەش دەوڵەتی ئێران نەك تەنیا لە ناوەندا بەڵکو لە هەرێم و ناوچەکانیشدا، دەسەڵاتی داوە بە ئازەرییەکان کە بەسەر کورددا زاڵو حکومدار بن و کاربەدەستان و فەرمانبەرانی ئێرانی لە زۆر ناوچەی کوردنشیندا، ئازەری (عەجەم) بن، ئەم سیاسەتە نامرۆڤانەیە لە هەموو ئاستێکدا هەستی پێدەکرا، ئێمە لێرە بە درێژی لەسەری ناڕۆین و باسی چەوسانەوەو ڕووتکردنەوەو زوڵم و زۆری خاوەن دەسەڵاتێك بوو لە ئازاردانی خەڵکەوە بگرە تا بەرتیل خواردن لە خوارەوە تا دەگاتە پارێزگار. ئێمەیش لێرەدا باسی پێشینەی مێژوویی ناکەین کە چۆن ڕژێمی ئێران هەر لە سەردەمی سەفەوییەکانەوە بۆ ڕوو بەڕووبوونەوەی کورد لە

---

[33] بڕوانە: پەراوێزی 31.

www.pertwk.com

ڕاپەڕینەکاندا کەڵکیان لە عەجەم وەرگرتووە بۆ لێدان و سەرکوتکردنی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردو نەک تەنیا لە ڕێگەی لەشکرکێشیەوە بەڵکو لە دابڕینی بەشێك لە کوردستان و لکاندنی بە ئازربایجانەوەو جێگیرکردنی عەجەم لە زۆر ناوچەی هەرێمی کوردستاندا (پاش ئەوەی کوردەکانیان لە شوێنەکانی خۆیان گواستەوە، وەك هۆزو خێڵەکانی جەلالیو برادۆست و هتد...... بە بیانووی ڕاپەڕینەکانیانەوەو ڕەوانەکردنی لەشکرێك لە کاربەدەست و مووچە خۆری عەجەم وەك مامۆستاو فەرمانبەرانی تەواوی دامودەزگاکان بۆ کوردستان و مانەوەیان لەویَ و بە بەخشینی زەوی و زارو ئیمتیازێکی زۆر، دیموگرافیای بەشێك لە کوردستانیان گۆڕیو ئەم بەشەی کوردستانیان خستەسەر (ئازربایجانی ڕۆژئاوا) لە باری ئابوری و ئیداری و جوگرافیی‌یەوە.

مەبەست لەم ئاماژە پێکردنانە ئەوە بوو کە چەند نەوەیەکی ئازەری وا پەروەردە و گۆش کران کە ئەم بەشەی کوردستان ئازربایجانەو تا ئێستاش بە ئازربایجانی ڕۆژئاوا ناسراوە. هێزە سیاسییەکانی ئازربایجانیش (واتە فیرقەی دیموکراتی ئازربایجانی ئێران)، لەکاتی دەسەڵاتدارییەتییان پاش شەڕی جیهانی دووهەم، واتە لەسەردەمی کۆماری کوردستاندا هەر لەو ڕوانگەوە لەگەڵ کورد مامەڵەیان دەکردو دەیانویست کە ئەم بەشەی کوردستان هەر لە چوارچێوەی ئازربایجاندا بێت و بگرە کۆماری کوردستانیش چەشنە ئۆتۆنۆمیەك بێت لە چوارچێوەی ئازربایجاندا. بەڵام ئەوەی جێی‌داخە، ئەوەیە سەرکردایەتی ئەو سەردەمەی کورد نەیتوانی بەرپەرچی دەسەڵاتدارانی تاران و تەورێز بداتەوەو سنووری کوردستان و ئازربایجان دیاری بکات، ئازەرییەکان ئەمڕۆیش ڕووداوەکانی سەردەمی دەسەڵاتدارییەتی فیرقەی دیموکراتی ئازربایجان کردووەتە فاکتێکی‌ترو پێ لەسەر ئەوەدا دەگرن کە جگە لەوەی بە پێی دابەشکردنی ئیداریی دەوڵەتی ئێران، ئەو بەشەی کوردستان ئازربایجانی ئێرانە، ئێمە پاش شەڕی جیهانی دووهەمیش دەسەڵاتمان لەوێدا هەبووە.

ئێمە لە جیاوازییەکانی ئازربایجان و کوردستان دەڕوانین، لە ڕاستیدا ئەگەر ئێمە بە وردی ئەم بابەتە شی بکەینەوە بەراورد ناکرێن. تەواوی ئازربایجان ژمارەی دانیشتوانی سێ ملیۆن ونیو دەبوو لەژێر دەسەڵاتی فیرقەی دیموکراتی ئازربایجاندا بوو، لە کاتێکدا ناوچەی ژێر دەسەڵاتی کۆماری کوردستان لە مەهابادو بۆکان و نەغەدەو شنۆ بوو کە کۆی دانیشتووانی لە سەدو پەنجا هەزار کەس تێنەدەپەڕی، کە ئەمە لە چاو دانیشتوانی ئەو سەردەمەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان نزیکەی سێ ملیۆن کەس دەبوو، ئەوا زۆر زۆر کەم بوو، ئیتر باسی ڕووبەری ئەو شارانە لەگەڵ ڕووبەری گشتی ڕۆژهەڵاتی کوردستان ناکرێت لەسەدا چەندی گرتووەتەوە. مەهاباد لەو سەردەمەدا دانیشتووانی پانزە هەزار کەس بووە لە ڕیزی شارە هەرە بچووکەکانی کوردستان بووەو بۆکان و نەغەدە و شنۆ ئەو سەردەمە هێشتا شار نەبوون. مەبەستم ئەوەیە بچوکی ناوچەی ژێر دەسەڵاتی کۆمار لە هەموو بارێکەوە ڕەنگی داوەتەوە لەباری سیاسی، کۆمەڵایەتی، لەشکرییەوە لاواز کرابوو.

1- له باری ئابوورییەوه كۆمار زۆر لاواز بوو، وەك ئازربایجان نەبوو شار یا ناوەندێكی ئابووری بێ، بەرهەمی كشتوكاڵ و كارخانه و فابریكەی هەبێت یا ناوەندێك و شارێكی ئازاد كردبێت كه بانكێكی لێبووبێت، یا دەستی یارمەتی بۆ خەڵك ڕاكێشێت، ئابوونەی حیزبایەتی، گومرگ و باج وتفاق و خواردەمەنی بۆ خۆی كۆبكاتەوه، تەنانەت كارخانەی قەندی میاندواو كەرەسەكەی هەموو له كوردستانەوه دابین دەكرا، نەیتوانی بیخاتەژێر كۆنترۆڵی خۆیەوەو كەوتە دەستی ئازەرییەكان. ئیتر یارمەتیدانی هەمەلایەنەی یەكیەتی سۆڤێت بۆ ئازربایجان باس ناكرێت.

2- له باری سیاسیشەوه هەر لەگەڵ ئازەرییەكان بەراورد ناكرێت و زۆر لاواز بوو وه سەركردایەتی كۆمار بەدەم ڕووداوەكانەوه نەدەچوو وه جموجووڵ و چالاكی سیاسیی‌و دیبلوماسی نەبوو. بەهۆی بچووكی قەوارەی كۆمار، پێگەی كورد لاواز بوو، پێچەوانەی ئازەرییەكان كه به دەستێكی پڕو به قورساییەكی زۆرەوه لەگەڵ ڕژێمی تاران دەجولانەوه، چونكه ڕووبەری ناوچەی ژێر دەسەلاتیان زۆر بوو، هەر بۆیه رژێمی تاران له وتوێژەكاندا زۆرتر بایەخ و گرنگیان به كێشەی ئازربایجان دەداو ئامادە بوون وتووێژی زیاتریان لەگەڵدا بكەن و پەیمانیان لەگەلدا ببەستن به واتایەكی‌تر له ڕوانگەی هێزەوه قسەیان لەگەڵ دەكردن وتەنانەت سەركردایەتی كوردیش حیسابێكی زۆری بۆ دەكردن و له ئاستی هەندێ ڕەفتاری كەڵەگاییاندا بێ دەنگ یا تەنازولیان بۆ دەكردن (له گرتنی ورمێ و خۆی و ماكۆ).

له ئاستی نیونەتەوەیی‌و دیبلوماسیشدا، ئازەرییەكان پەیوەندیان به باڵوێزو كونسوڵخانەكانەوه دەكرد بۆ ڕوونكردنەوەی كێشەكانیان وبەدەستهێنانی پشتیوانی نامەیان بۆ دەوڵەته زلهێزەكان دەنووسی، پەیوەندییان هەبووه لەگەڵ هێزی سیاسی ئێران و ولاتانی‌تر.

3- له باری كۆمەلایەتی‌و ئاوەدانكردنەوەو خزمەتگوزارییەوه كۆماری كوردستان بەهۆی لاوازی ئابووری‌و نەبوونی داهاتێكی ئەوتۆ، هەروەها له بەرنەبوونی یارمەتی دەرەكی و له لایەكی ترەوه كۆماری مەهاباد لەبەر گەمارۆی ڕژێمی ئێران و بڕینی بودجەی كۆمار، به پێچەوانەی ئازربایجانییەكان، كۆماری مەهاباد نەیدەتوانی خزمەتی گەلەكەی بكات، به تایبەت له باری تەندروستی‌و خزمەتگوزارییەكانی ترەوه، له كاتێكدا ئازربایجان به پشتیوانی سۆڤێت، زانكۆو نەخۆشخانەو زۆر شتی تریان جێبەجێ كرد، هەروەها سۆڤێت سەدان كادرو پسپۆرو ڕاوێژكاریان له بواری جۆراوجۆردا پێشكەش به ئازربایجان كرد.

لەباری لەشكرییەوه كۆمار به پێچەوانەی ئازربایجان دەستی بەسەر هیچ سەربازخانه یا ناوەندێكی سوپایی ئێراندا نەگرت. له كاتێكدا ئازربایجان چەند سەربازخانه یا ناوەندی لەشكری گەورەیان گرت و خستیانه ژێر دەستی خۆیانەوه وەك پادگانەكانی تەورێزو ورمێ‌و به دەیان پێگەو ناوەندی‌تر له ناوچەكانی ئازربایجاندا و بەم هۆیەوه بڕبڕەی دەسەلاتی حكوومەتی تارانیان تێك شكاندو چەك تەقەمەنییەكی زۆریان كەوتەدەست و ئەو مەترسییه لەشكریی و

www.pertwk.com

پۆلیسییەی دەوڵەتی ئێرانیان لەسەرخۆ نەهێشت، لە کاتێکدا سەرکردایەتی کورد نەك هەر نەیهێشت ئوردوگاکانی سەقزو سەردەشت و بانە چەك بکرێن بەڵکو بە هێزیش کران و تەنانەت ژمارەی هێزی ڕژێمی تاران لەو شارانە لە هی پێش شەهریوەری 1320، واتە پێش داگیرکردنی ئێران لە لایەن سوپای سۆڤێت و ئینگلیز و ئەمریکاوە زۆرترکران. ئازەرییەکان جگە لەو چەك و جبەخانە زۆرەی دەستیان کەوتبوو لە لایەن سۆڤێتیشەوە یارمەتی دەدران.

خاڵێکی‌تر کە زۆر گرنگەو پێویستە ئاماژەی پێ‌بکرێت ئەوەیە کە لە دەستەی نوێنەرایەتی ئازربایجان بۆ تاران بە سەرۆکایەتی پیشەوەری لە کۆی ئەندامەکان تەنیا یەك نەفەریان کورد بوو وە ئەویش حەمە حوسینی سەیفی قازی بوو، چوار کەسەکەی تریان ئازەری بوون و پاش وتوویژ وپێکهاتن، پەیماننامەیەکی پانزە خاڵی مۆر دەکرێت و لەلایەن دە نەفەرەوە مۆر دەکرێت، لەلایەن دەوڵەتی ئێرانەوە موزەفەری فەیروزی‌و لەلایەن سەرۆکی دەستەی نوێنەرایەتی ئازربایجانەوە پیشەوەری مۆر دەکرێت. ئەنجا ساکاری و بێدەسەڵاتی سەرکردایەتی کورد لێرەدا بە ئاشکرا دەردەکەوێت. ئەوەی کە دەڵێن کورد دەبێ لە چوار چێوەی ئازربایجاندا بمێنێتەوە ڕاستەو هەر لەو چوارچێوەیە سەرکردایەتی کورد ڕەفتار و هەڵسوکەوتی کردووە، لەبەرئەوە :

1- دەستەی نوێنەرایەتی پەیمانەکە بەناوی ڕێککەوتنی ئازربایجان و دەوڵەتی ئێرانەوە هاتووە.

2- دەستەی نوێنەرایەتییەکە، تەنانەت ناوی دەستەی نوێنەرایەتی هاوبەشی کورد و ئەندامی ئازەری یا کوردستان و ئازربایجان لێنەنراوە.

3- ئەندامانی دەستەی نوێنەرایەتی یەکسان نین یەك کورد بەرامبەر بە چوار ئەندامی ئازەرییە.

4- تەنانەت مۆر یا ئیمزای حەمە حوسێنی سەیفی قازی پێوە نییە[34].

5- گومان لەوەدا نییە کە پێش ڕۆیشتنی دەستەی نوێنەرایەتی ئازربایجان بۆ تاران و بانگکردنی حەمە حوسینی سەیفی قازی بۆ تەورێزو ڕۆیشتنی بۆ تاران، سەرکردایەتی کوردو لەسەرووی هەموویانەوە قازی موحەممەد ئاگاداری داخوازی‌و پرۆژەکانی ئازربایجان بووە کە ئاراستەی دەوڵەتی ئێران دەکرێت.

6- کەواتە بۆ تەنیا یەك نەفەر لە کورد بانگ دەکرێت.

7- کەواتە کوردیش یا کوردستان لە چوارچێوەی ئازربایجانە.

---

[34] نەبوونی ئیمزا یا مۆری نوێنەری کوردیی لەسەر ڕێکەتننامەکەی 11ی حوزەیرانی 1946ی نێوان فەیروز-پێشەوەری، نارەزایی کورد لەو ڕێکەوتننامەیەیەو قبوڵنەکردنی دەگەیەنێت.

www.pertwk.com

8- بۆ داخوازی و خواستەکانی کوردیش نەخراوەتە ناو پرۆژەکەوە و هەموو بەندەکانی نەگرتووەتەوە و ناوی کوردو کوردستانیان نەبردووە تێیدا[35].

9- بۆ نوێنەری کورد بانگ نەکرایەوە بۆ مەهاباد لە باتی ئەوەی بچێت بۆ تاران.

10- ئەم نوێنەرەی کورد بۆ لە تاران نەکشایەوە و ڕەخنەی نەگرت یاخود پێی لەسەر ئەوە دانەگرت کە تەواوی بەندەکان دەبێ کوردو کوردستانیش بگرێتەوە.

11- سەرئەنجام بە چ مەبەستێك نوێنەرێکی کورد تێکەڵی دەستەی نوێنەرایەتی ئازربایجان دەبێت و بۆ خواست و داخوازییەکانی کوردی بۆ ئاراستەی ئامادەبووانی وتووێژەکان نەکرد.

12- ئازەرییەکان بەم چەشنە لای کاربەدەستانی ئێران سەلماندیان کە کێشەی کورد لە چوارچێوەی ئازربایجاندا چارەسەر دەکرێت و بەڵگەکەشیان ئەوە دەبێت کە ئەوەتا کوردێکیشمان لەگەڵەو جێگرو نوێنەری قازی موحەممەدی سەرۆکی کوردستانە.

13- بۆ کورد بە جیا پەیمانێکی لەو چەشنەی لە گەڵ تاران نەبەست؟.

14- بۆ کورد هەر لە ڕێگای تەورێز یا ئازربایجانەوە لەگەڵ تاران کەوتووەتە وتووێژ ؟

15- بۆ کورد نەیتوانی وتووێژەکان یەکجار بهێنێتە مەهاباد لەبری تەورێز ؟

16- کورد بۆ نەیتوانی وەك ئازەرییەکان بودجەیەك لە دەوڵەتی ناوەندی وەرگرێت ؟

17- بۆ کورد نەیتوانی وەك ئازربایجان پارێزگارێك بگۆڕێت ؟

18- بۆ سەرکردایەتی کورد نەیتوانی وەك ئازەرییەکان سنووری ناوچەی ژێردەسەڵاتی (کوردستان) دیاری بکات. ئازەرییەکان سنووری وڵاتەکەیان بە ئوستانەکانی 3 و 4 دانا بوو ڕژێمی تارانیش بە ئامادەبوونی حەمە حوسینی سەیفی قازی، دانی نابوو بەو سنوورەداو دەیان پرسیاری تر.

19- سەرانی کورد، لە وتووێژەکانیاندا لەگەڵ دەوڵەتی ئێران هەرگیز داوای ئەوەیان نەکردووە سوپای ئێران لە سەقزو بانەو سەردەشت و شارەکانی‌تر بکشێتەوەو چۆڵیان بکا، کەچی سەرانی ئازربایجان بەرامبەر بە داخوازی ئێران بۆ چۆڵکردنی زنجان لەلایەن هێزەکانی ئازربایجانەوە، داوای ئەوەیان لە ئێران کردبوو کە ئەوانیش شارەکانی سەقزو بانەو سەردەشت چۆڵ بکەن، واتە لێرەیش سەرانی ئازربایجان خۆیان بە خاوەنی کێشەی ئەو ناوچەیە داناوە، لە

---

[35] **لە بەندی 13ی ڕێکەوتننامەکەدا هاتووە:**

"دەوڵەت ڕەزامەندی خۆی دەردەبڕێت کە کوردەکانی ئازەربایجان کەڵك لەشتە باشەکانی ئەم ڕێکەوتنە بکەن و بەپێی بەندی 3ی بلاۆکراوەکەی دەوڵەت تا پۆلی پێنجەمی سەرەتایی بە زمانی خۆیان بخوێنن". دیارە دارشتنی ئەم دەقە زۆر لێڵە. دیار نییە کەلك وەرگرتنی کوردەکانی ئازەربایجان لەشتە باشەکانی ڕێکەوتنەکە چی‌یە؟ ئەوەی وای لە زۆربەی کوردە ڕۆشنبیرەکانی شاری سنە کردووە کە ژمارەیان لە 90 کەس زیاتر تەلەگرافی دەستخۆشی بۆ قوام ئەلسەلتەنە بنێرن و داوای ئەوەی لێ بکەن کە کوردەکانی سنەش چاوەڕێن وەك کوردەکانی باکوور سوود لە ناوەڕۆکی ئەو ڕێکەوتننامەیە بکەن کە سەرەتای گۆڕانێکی دیموکراتییە". بڕوانە:

کوهستان "هەفتەنامە"، شمارە 60، 27خرداد 1325; شمارە 62، 10 تیر 1325.

www.pertwk.com

لایەکی ترەوە ئەم داخوازییەی ئازەرییەکان لەبەر ئەوە بوو کە بوونی هێزی ئێران لەو شارانەدا مەترسی هەیە بۆ سەر ئازربایجان لە دواڕۆژدا، چونکە ئەگەر سوپای ئێران هێرش بکاتەسەر ئازربایجان ئەو هێزانەی سوپاکە لەو شارانەدایە بەکار دەهێنرێن لە هێرشەکەدا، لێرەدا دەردەکەوێ کە سەرانی ئازربایجان زۆر زیرەکانە لە مامەڵەکردنیان لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندی سەودایان لەسەر خاکی کورد کردووە. ئەگەر سەرانی ئازربایجان بەراستی هاوپەیمان و دۆستی کورد بوونایەو نیازیان پاك بوایە، هانی سەرانی کوردیان دەداو یارمەتییان دەدان بۆ ئازاد کردنی ئەو شارانە وەك چۆن شارەکانی خۆیان ڕزگار کردو پێشمەرگەکانی کوردیش شان بەشانی فیدائییەکانی ئازربایجان لە ڕزگار کردنی ورمێ و خۆی و ماکۆ شوێنەکانیتر دەوریان دەبینی.

ناردنی سی تانك و تۆپ و زیاتر لە هەزار فیدائی ئازەری لەلایەن سەرکردایەتی ئازربایجانەوە بۆ بەرەی میاندواو، لە ڕاستیدا بۆ یارمەتی کوردەکان نەبووە، یا وەك هەندێك دەڵێن بۆ گرتنەوە یا ئازادکردنی شارەکانی سەقز و بانە وسەردەشت نەبووە، بەڵکو بۆ بەرگری لە هێرشی هێزەکانی ئێران لەو شارانەدا بەرەو ئازربایجان بووەو، بە پێی ئەو ڕێکەوتنەی نێوان تاران و تەورێز بوو کە پاش ئەوەی ئازەرییەکان زەنجانیان چۆڵ کرد بۆ دڵنیایی سەرکردایەتی ئازربایجان سوپای ئێران لە بەرەی سەقزو میاندواوە وە هێرش ناکات ئەو هێزەی خۆیان بنێرنە ئەوێ.

لە لایەکی ترەوە، دوور نییە دەسەڵاتدارانی ئێرانی، ئەوەیان مسۆگەر کردبێت لای سەرانی ئازربایجان کە ئەو هێزەی ئەوان نەهێڵێت کوردەکان ئەو شارانە ئازاد بکەن یا هێرشیان بکەنەسەر. (هەر وەك چۆن لە پێکهاتنی نهێنیو ڕاگەیەندراودا، سەرانی سۆڤێت و ئێران و ئازربایجان بڕیاریان دابوو کە کێشەی کورد لە چوارچێوەی ئازربایجاندا بمێنێتەوە) پێشتریش باس ئەوەمان دەکرد کە قازی موحەممەدیش بەڵێنی ئەوەی دابوو کە هێرش نەکرێتە سەر هێزەکانی ئێران لە سەقزو بانەو سەردەشت تفاق و خواردەمەنییان بۆ بچێت.

20- پەسەندکردنی پەیمانی نێوان ئازربایجان و دەوڵەتی ئێران لەلایەن سەرانی کوردەوە. (پێشتر ئاماژەمان بەوەکرد کە حەمە حوسینی سەیفی قازی لە کاتی بەستنی ئەم پەیمانەدا ئامادە بووەو گوتمان هیچ ڕەخنەو پرۆتیستێکیش دژی ئەم پەیمانە نەکرا، چونکە نوێنەری کورد بەشدار بووەو نەیان دەتوانی پەسەندی نەکەن، بێدەنگیش وەك دەڵێن نیشانەی ڕازیبوون و پەسەند کردنە)[36]، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە مەهابادو ناوچەکانی تری کوردستان سەر بە مەهاباد دەبن و

---

(36) هەموو کاتێك بێ دەنگی نیشانەی رازیبوون نییە، ئەو بێ دەنگییەی حەمە حوسێن سەیفی قازی نیشانەی نارەزاییە، حەمە حوسێنی سەیفی قازی لە کۆبوونەوەیەکی جەماوەریدا هێرشی توندی کردۆتە سەر دەسەڵاتدارانی تاران، هەروەها پاشتر قازی محەممەد لە رۆژی 26ی حوزەیرانی 1946دا سەردانی تارنی کرد تا سەربەخۆ لەگەڵ حکوومەت و سەرەك وەزیران قوام

www.pertwk.com

سەرو کاریان لەگەڵ تەورێزدا دەبێ نەك تاران لەلایەکیترەوە سوپاکەی کۆماری مەهاباد دەبوو بە نیگەهبانی یا پاسەوان و پۆستی سەرۆك کۆماری نەدەماو قازی موحەممەد دەبوو بە سەرۆکی ئەنجوومەنی ویلایەتی موکریان و وەزارەتەکان نەدەمان و دەبوون بە ئیدارە.

ئازربایجان بە پێی پەیمانەکە سنووری دیاری کرابوو وە لە دوو ئوستان یا دوو پارێزگا پێکهاتبوو کە بریتین لە ئازربایجانی ڕۆژهەلات و ناوەندەکەی تەورێز بوو و بە ئوستانی سێ ناسرابوو لەگەڵ ئوستانی چوار واتە ئازربایجانی ڕۆژاوا کە ناوەندەکەی ورمێ بوو. بەڵام هیچ سنوورێك بۆ کوردستان دیاری نەکرابوو.

لەلایەکی ترەوە، خۆ بەدەستەوەدانی سەرکردایەتی کوردو پێشوازیکردنی قازی موحەممەد لە سوپا سەرکوتکەرەکەی ئێران، لە ڕاستیدا بڕیارێکی کوردی نەبووە، بەڵکو بڕیارێکی سۆڤێتی بووە کە لە چەند کەناڵەوەو پێش هێرشی سوپای ئێران بۆ سەر ئازربایجان و کوردستان لە ڕێگای تاران و تەورێزەوە بە سەرکردایەتی ئازەریو کورد ڕاگەیەنرابوو کە نابێ بەربەرەکانیو بەرەنگاری سوپای ئێران بکرێت، ئیتر ئەوەی کە دەگوترێت لە کۆبوونەوەکەدا بڕیار دراوە، یا خود قازی وتویەتی خۆی دەکاتە قوربانی خەڵکی مەهاباد، یا خود دەڵێن زۆربەی ئەو عەشایرو دەرەبەگانەی کە لەگەڵ کۆمار بوون لە ژێرەوە پەیوەندییان هەبووە بە ڕژێمی ئێرانەوە، یا دەڵێن کۆمار کەسی لەگەڵدا نەبووە بۆیە بڕیاری تەسلیم بوون درا.

....

هەندێ تێبینی:

1- پێشتر باسی ئەوەمان کرد قازی داوا دەکات مەهاباد ڕاستەوخۆ سەر بە تاران بێت و لەژێر دەسەڵاتی ئوستانی چوار (ئازربایجانی غەربی یا ڕۆژهەلات) بێتە دەرێ. وەك ئاشکرایە ئازربایجانی ڕۆژاوا، شارەکانی ورمێ، خۆی، ماکۆ، سەڵماس، سەردەشت، خانە – پیرانشهر، سوڵدوز (نەغەدە) و، مەهابادو... دەگرێتەوە، زۆربەی دانیشتووانی ئەم ئوستانی چوارە لە مێژ نییە ناوی ئازربایجانی غەربی لێنراوە، کوردن و بەشێکی جیا نەکراوی کوردستانەو ناوێکی دەستکردیان بۆ دروست کردووە. مەڵبەندی قەڵای دم دم، ڕاپەڕینی هۆزەکانی جەلالی، میلان و زیلان شکاك، (جەعفەر ئاغای شکاك سمایل ئاغاو عەمەر خانی

ئەلسلتەنەدا سەبارەت بە ماڧ نەتەوەی کورد بکەوێتە گفتوگۆ. هەفتەنامەی کوهستان لەژێر سەردێری "قاضي محمد رهبر فرقەی دمکرات در تهران" پاش ئەوەی باسی لەو چوونی قازی و نیشتنەوەی تەیارەکەی لە فرۆکەخانەی میهرئابادو پێشوازی کوردەکانی تاران بۆ ناوبراو دەکات دەنووسێت: " یەکەمین چاوپێکەوتن لەگەڵ سەرۆکی دەوڵەتدا لەکەش و هەوایەکی خۆش و پڕ راستگۆییدا ئەنجامدرا. گفتوگۆی سەرەکی لەم هەفتەیەدا دەستی پێ کردووەو ئومێد هەیە بەو نیاز پاکییەی هەر دوو لا هەیانە مەسەلەی کوردستان بە شێوەیەکی رەزامەندبەخش و پێویست کۆتایی پێ بهێنرێت.". بڕوانە:

کوهستان "هەفتەنامە"، شمارە 62، 10 تیر 1325.

www.pertwk.com

شەریفی و...) سوسینیو گەورك و مەنگور و دیبوکری و... هتد بووە، کوردەکانی ئەو ناوچانە. نەك تەنیا دژی دەسەڵاتدارانی ئێرانی بوون، بەڵکو دژی بە تورك کردنی (ئازربایجانی کردنی) هێندێ ناوچەو شاری کوردستان بوون، جیاوازییان نەکردووە لە سنووردا، لە شۆڕشەکانی کوردستانی باکوورو باشووردا بەشداری چالاکانەیان کردووە، هەر لەبەر ئەوەش هەموو جارێك هەوڵی گواستنەوەو گرتن و کوشتنیان داون و بە زۆر توانییان شارەکانی ورمێ (ڕەزائیە)، خۆی، ماکۆ، سەلماس لە زەمانی ڕەزا شاو ماوەیەکی زۆریش لەسەردەمی دەسەڵاتی حەمە ڕەزا شای کوڕیدا بە ڕووی کوردەکاندا دابخەن، هەروەها بە ئاسووری و ئەو ناوچانە تەنگیان پێهەڵچنن و ئاوارەی هەندەرانیان بکەن. ڕژێمە شۆڤێنییەکانی ئێران هەموو کاتێك تورکە ئازەرییەکان دەورێکی باڵایان هەبووە تیایاندا، دەیانەوێ وا پیشان بدەن کوردستان تەنیا یەك ئوستانەو ئەویش ناوەندەکەی سنەیە.

ماوەیەکی زۆر ئەو ئازربایجانە غەربییە لەژێر دەسەڵاتی سمکۆدا بووەو ورمێش (ڕەزائیە) کرا بە پایتەختی کوردستان. پاش مانگی شەهریوەری 1320 واتە ساڵی 1941 چەند جار کوردەکان گەمارۆیان داو ویستیان بیگرن، بەڵام سۆڤێتەکان نەیانهێشت، بەڵام کە ئازەرییەکان ویستییان داگیری بکەن هیچ ڕێگایان لێ نەگرتن. هەرچەندە شارەکانی خۆی، ماکۆ، میاندواو، ورمێ، بە هێزو بازوی پێشمەرگەکانی کوردو فیدائییە ئاسووریو ئەرمەنەکان لەگەڵ ژمارەیەکی کەم لە ئازربایجانییەکان ئازاد کران، بەڵام دەسەڵاتی کوردی ڕانەگەیەندرا تیایاندا.

لێرەدا مەبەستم شیکردنەوەی وتەکانی قازی موحەممەدە، کە وەك بڵێی هەست نەکردن بێت بەرامبەر بەشێکی کوردستان و کێشەی کورد لە سنوورێکی تەسکدا لە چوار چێوەی سەقزو بانەو بۆکان و چەند ناوچەی تر باس دەکرێت ئەویش پاش چوار ساڵ داخوازی یارمەتی بۆ بواری تەندروستیو پەروەردەو بەس. ئەمە لە مانگی 1945/3 دا کە هێشتا فیرقەی دیموکراتی ئازربایجان دانەمەزرابوو وە هێشتا ئازەرییەکان نیازی ئەوەیان نەبوو داوای خودموختاریش بکەن تا بڵێن ڕەزائییە لەژێر دەسەڵاتی ئازەرییەکاندا بووە.

هەرچەندە قازی موحەممەد لەگەڵ پەیامنێری ئاژانسی تاس لە ڕێکەوتی 17 / ی یانوری 1946 ئەم ڕاستییەی دەرخستووە کە کوردەکانی ئوستانی چوار (ئازربایجانی غەربی) شۆڕشیان کردووەو ناوچەکەیان خستووەتە ژێر کۆنترۆڵی خۆیان. هەروەها قازی موحەممەد، وەك سادچیکۆف دەیگێڕێتەوە، لە وتووێژدا لەگەڵ فەیروز داوای کوردستانی گەورە دەکات، هەر لەگەڵ فەیروزدا داوای ئەوە دەکات بانەو سەقز کە سەر بە سنەن بخرێنە سەر مەهاباد. فەیروز، دەڵێ کە بە قازی گوتووە باشتر وایە کوردستان لە سێ بەڕێوەبەرایەتی سەربەخۆدا جیابکرێتەوە، کە بریتین لە سنە، بانەو سەقز، مەهاباد.

www.pertwk.com

من پێم وایە پێشنیارەکانی قازی موحەممەد لە هیچ حاڵێکدا مەهاباد سەر بە تاران بێت و بانە وسەقز سەر بە سنەن بخرێنە سەر مەهاباد تاکتیکێکی بەجێ نەبووە. چونکە بانەو سەقز هەر لە سەرەتای ڕووداوەکانی ساڵی 1941 ەوە بە خەڵك و بە پێشمەرگە لەگەڵ مەهاباد بوون.

جیاکردنەوەی مەهابادیش لە ئوستانی چوار، مانای ئەوە بوو کە شوێنەکانی تری ئەو ئوستانە چ لەژێر دەستی تاران بن یا عەجەمە ئازەرییەکان گرنگ نییە واتە کوردستان ناگرێتەوەو لە لایەکی ترەوە داننانە بەو سنوورە دەستکردانەی دوژمن لە کوردستانی دابەش کراویشدا هەوڵی گۆڕینی قەوارەو ناوو دانیشتووانی ئەدات، تەنانەت ئەگەر مەهابادیش جیا بکریەتەوەو سەر بە تاران بوایەو سەقزو بانەش سەر بە مەهاباد بوایە، ئایا ئەم ناوچانە چەند بەشی کوردستانی ڕۆژهەڵاتی ئەگرتەوەو چارەنووسی گەلی کورد لە سەقزو بانە بەرەوخوار، یاخود لە مەهاباد بەرەو ژوور چی لێ ئەهات ؟.

لەگەڵ ئەوەدا کوردەکان هەر لەسەرتای هاتنی سوپای سوور لە ساڵی 1941 دا بۆ ئێران داوای دامەزراندنی کۆمەڵەی پەیوەندی کلتووری سۆڤێت – کوردیان کردووە، کەچی تا ساڵی 1945 ئەو کۆمەڵەیە دامەزرا، هەرچەندە لە زۆر شوێنی ئێران بە تایبەتی لە ئازربایجان لە مێژ بوو ئەو کۆمەڵەیە دامەزرا بوو وە بەهۆی بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەو کتێب وپیشاندانی فلیم و کردنەوەی خولی فێربوونی خوێندن و نووسین دەورێکی ڕۆشنبیری باشیان لەناو خەڵکدا هەبووە بگرە کتێبی قوتابخانەی سەرەتاییو مامۆستای ئازەرییان لە ئازربایجانی سۆڤێتەوە دەهێنا بۆیان، بەڵام بەداخەوە وەك هەمیشە درەنگ ئاوڕیان لە کورد دایەوە.

لە نووسراوێکدا بۆ ئەو گرووپەی هاتن بۆ مەهاباد بۆ دامەزراندنی کۆمەڵەی باسکراو، پاش گەڕانەوەیان هاتووە کە (نەدەبوا ئێوە ئەو ئەرکەتان ئەنجام بدایە، دەبوا کوردەکان خۆیان دەست پێشخەر بوونایە لەو ئەرکەدا)

شتێکی تر لێرەدا سەرنج ڕاکێشە، ئەوەیە کە قازی، مەترسی ئەوەی هەیە بە کۆتایی هاتنی شەڕو دەرچوونی سوپای هاوپەیمانەکان، جارێکی تر سەرکوت کردنەوەی کوردەکان دەست پێدەکاتەوە و کورد بە تەنیا دەمێنێتەوەو هیچ لایەنێك ناچێتە ژێر ئەوەی کە گەرانتی بدا بە گەلی کورد جارێکی تر سەرکوت نەکرێتەوە. بڕوانە لاپەڕە 7.

4- پارتی (ژ . ك) زۆر جار هەوڵی داوە سۆڤێتەکان وەك پارتێکی سیاسی کورد، لەگەڵ (ژ . ك) دا پەیوەندی و هەڵسوکەوت بکەن، بەڵام ئەوان (ژ . ك)یان بە ڕێکخراوێکی سەر بە ئینگلیز داناوەو ئامادە نابوون هاوکاری لەگەڵدا بکەن، بەڵکو هەوڵی لاوازکردن و لە ئەنجامدا لەناوبردنیاندا. ل 9 – 10.

5- دوور نییە کە ئاشوموف بۆ بەدناوکردن و گومان پەیداکردن لای سۆڤێتەکان، ئەمەی نووسیبێت. ل – 11.

www.pertwk.com

6- قازی موحەممەد لەگەڵ پەیامنێری تاس دەڵێ: ئێمە پارتی (ژ.ك) مان هەڵوەشاندەوە و گۆڕینی ناوی (ژ. ك) ی بەدڵ نەبووە بەلام سەپێندراوە بەسەریا، ل – 19 .

7- فەیرۆز وەك جێگری قوام، دان بەوەدا دەنێت کە کێشەی بەڕێوەبردنی مەهاباد لە چوارچێوەی ئەو پەیمانەدا چارەسەرکراوە لە نێوان دەوڵەتی ناوەندیو ئازربایجاندا مۆر کراوە، واتە مەهاباد لە چوارچێوەی ئازربایجاندایەو قازی فەرمانداری دەبێت. کەواتە نابێ باسی خودموختاری کوردستان و کێشەی کورد و کوردستان بکرێت. ل – 20.

8- رژێمی ئێران، پیلانێکی کۆنی پان ئێرانیستەکانی زیندوو کردۆتەوە کە بە پێی ئەو پیلانە، کوردەکانی تورکیەو عیراق و سوریەی ئەمڕۆ بە ئێرانی دادەنێن و دەڵێن کورد بە ڕەچەڵەك ئێرانین و کوردستان بە هەموو پارچەکانیەوە لە کۆنەوە سەر بە ئێرانەو دەبێ قازی موحەممەد بۆ ڕاکێشانی کوردەکانی ئەو پارچانەو لکاندنیان بە ئێرانەوە هەوڵ بدات، بۆ ئەم مەبەستەش دەبێ هەوڵ بدرێت قازی موحەممەد زۆرتر ناو دەرکات و وەك ڕێبەری هەموو کوردان بناسرێت و گەورەتر بێت. دیارە بە پێی ئەم پیلانە لە حاڵەتێکدا کە سەرنەکەوت، تورکیاو عیراقیش بۆ لەناوبردنی بزووتنەوەی کورد لەگەڵ ئێران هاوکاری یەکتر دەکەن و زووتر لەیەکتر نزیك دەبنەوەو کێشەکە گەورەتر دەبێت (ئەو کاتە بیانوو پەیدا دەبێت بۆ هاوکاری سوپایی لە نێوان ئەو سێ دەوڵەتە ناوبراوەدا دژی کورد)، خۆ ئەگەر ئەم پان ئێرانیستانە شتێکیان بۆ کوردەکانی ئێران بکردایە، ئەوا دوور نەبوو کوردەکانی عیراق و تورکیاو سوریەش داوای یەك گرتنیان بکردایە لەگەڵ ئێراندا. ل – 21.

9- ڕاپۆرتەکەی موڕادیان باسی ناکۆکی نێوان ئازەری و کورد دەکات، دیارە مەبەستی تەنیا هەر بەدناوکردن و تاوانبارکردنی کوردەکانە. ناکۆکی نێوان ئازەریو کورد پێشینەیەکی کۆنی هەیە، لێرەدا هەر باسی ئەوە دەکرێت پاش ڕوخانی ڕەزا شا زۆربەی ئەو هۆزو خێڵە کوردانەی لەسەردەمی ڕەزا شادا دوورخرابونەوە بۆ ناوچە جۆربەجۆرەکانی ئێران یا زیندان کرابوون، پاش 1941 کە لە زیندان ئازادکران و گەڕانەوە بۆ شوێنی خۆیان، بە دەستی بەتاڵ و لەوپەڕی هەژاریو نەداریدا بوون، مەڕو ماڵاتیان نەمابوو، زەوی و زاریان درابوو بە خەڵکیتر خانووو بەرەیان ڕووخابوو، بۆ وەرگرتنەوەیان تووشی گێرەو کێشەیەکی زۆر بوون، بڕیار بوو ڕژێمی ئێران قەرەبووی ئەو زیانانەیان بۆ بکاتەوە، بەڵام سەری نەگرت و هەم لەگەڵ کاربەدەستانی ئێران و هەم لەگەڵ ئازەرییەکان و هەم لەگەڵ هەندێ لە کوردەکان تووشی گێرەو کێشەیتر بوون. کاربەدەستانی ئازەریش دەستیان گرت بەسەر ناوچەکەداو وەك بەشێکی ئازربایجان نلوچەکانی خۆی، ماکۆ، شاپوور، ورمێیان هێشتەوەو بواری کوردیان نەدەدا لە دەسەلات و بەڕێوەبردنی ئەو ناوچانەدا ڕۆڵێکیان هەبێت. تەنانەت وەك نووسەری ڕاپۆرتەکە لە لاپەڕە 32 دا ئەم ڕاستییە ناشارێتەوە کە

www.pertwk.com

دەڵێ: یەك كورد لە كاروباری دەوڵەتیدا بەشدار نەكراوە، نەك هەر ئەوە بەڵكو وای لێهاتبوو هاتووچۆی كوردەكان لەناوچەكەدا بەبێ مۆڵەتی ڕەسمی كاربەدەستانی ئازەری قەدەغە بوو (وەك سەردەمی ڕەزا شا). بەڵام ئەمەیان بۆ ناچێتە سەر چونكە كوردەكان قورساییەكیان هەیەو چەكدار دەبن و هێزێكی زۆریشیان هەیەو چەند جاریش ڕوو بەرووی یەك بوونەتەوە ئازەرییەكان تێكدەشكێنران (سەرەڕای یارمەتی سوپایی كە لە تەورێزەوە بۆیان دەهات).

پێش ئەوەی ئازەرییەكان دەسەڵاتی خۆیان بەسەر ئەو ناوچانەدا ڕابگەیەنن دەسەڵات بەدەستی كوردەكانەوە دەبێت بەڵام تەنگیان بە ئازەرییەكان هەڵنەچنی بوو. بایەخ نەدانی كورد لە مەهاباد، بەگوێرەی پێویست بە ناوچەكە ڕێگرتنی فەرمانبەرایەتی سۆڤێت بۆ دەست بەسەرا گرتنی كوردەكان بەسەر ناوچەكەدا، پاشان یارمەتیدانیان بۆ ئازەرییەكان لە دەستگرتن بەسەر ناوچەكەدا وا لە كوردەكان دەكات كە زۆر جار بەبێ ئەوەی پرس بە ڕێبەرایەتی كورد بكەن لە مەهاباد، سەربەخۆ بجووڵێنەوە.

دیارە هەردوو لاش هەوڵیان داوە ئەندام و لایەنگر بۆ پارتەكەی خۆیان وەرگرن، ئێرانیش لەگەڵ كۆنەپەرستانی ناوچەكە دەستیان هەبوو لە نانەوەی شەڕ لەنێوان هەردوو لاداو لە هەردوو لا پیاوخراپ و بەكرێ گیراویان دەست كەوتووە بۆ ئەو مەبەستە. لەلایەكی ترەوە نەدانی سەرانە و باج كە هەردوولا ڕایانگەیاند بوو ئەوەی كە بێتە ڕیزی حیزبەكەیانەوە لە باجدان و سەربازی كردن ئازاد دەكرێن، ئەمەش بووە هۆیەكی تری ئەم ئاژاوەنانەوەیە.

مورادیان قازی موحەممەد تاوانبار دەكات بەرانبەر بە پیشەوەری لەم بارەوە نیگەرانی دەربڕیوەو بەسەرسوڕمانەوە وا باس ئەكات كە چۆن قازی دەیەوێت ڕەخنە لە پیشەوەری بگرێت، هەر چەندە قازی موحەممەد بۆ خۆی زانیویە كە مورادیان پیاوی باقرۆفەو ئەو قسانەی لەوانەیە نەكردبێت، عەمەر خانی شەریفی (شكاك) لەگەڵ چەند سەركردەی كوردی تر كە تاوانبار دەكرێن بەوەی لەگەڵ ئێران و توركیاو ئینگلیز یا ئەمریكا پەیوەندییان هەبووەو لە هیچ شتێك بۆ بەدناوكردنی كوردەكان درێغی ناكەن.

لە لاپەڕەی 31 دا باسی كابرایەك دەكات كە گوایا ئەندامی سەركردایەتی حیزبی دیموكراتی كوردستان بووە، تا ئێستا ناوی لە هیچ بەڵگەو نووسراوێكدا نەهاتووە لە زمانی ئەوەوە تاوانی زۆر دەدرێتە پاڵ كوردەكان. لە لاپەڕە 32 دا بۆ چارەسەركردنی ئەو كێشانە لە ناوچە ناوبراوەكاندا سەریان هەڵداوە ڕێنوێنییەكانی زۆر سەرنج ڕاكێشن و پێویستیان بە شیكردنەوە نییە وەك پێشنیاری دوورخستنەوەی ئەو كوردانەی ئامادە نین ملكەچ بن بۆ كاربەدەستانی ئازەری و........ هتد.

www.pertwk.com

تێبینی. سولدوز یا نەغەدە بە بۆچوونی (ڤیلچیفیسکی) دەڵێت ئەم ناوە لە عەشیرەتێکی کوردەوە هاتووە بە ناوی شولدزو سەبارەت بە قەرەپاپاخەکان کە نیشتەجێی ئەو ناوچەیەن دەنووسێت: ئەوانە عەشیرەتێکی تورک زمانی قەفقازی و لە شەڕی ئێران و ڕوسیا یارمەتی ئێرانیان داوە دژی ڕوسیا، عەباس میرزای شای ئێرانیش بەرامبەر بەو خزمەتە، سوڵدز پێشکەش بە قەرەپاپاخەکان دەکا بەرانبەر بە دوانزە هەزار تمەن لە ساڵێکدا کە بیدەن بە شای ئێران.

قولی خانی سەرکردەی قەرەپاپاخەکان، ساڵی 1943دا وا لە ڕووسەکان دەکا خۆیو عەشیرەتەکەی بگەڕێنەوە بۆ نیشتیمانی خۆیان واتە قەفقاز. بۆ ئەم مەبەستەش نامەیەك دەنێرێ بۆ ئەکادیمیای گورجستان و خۆیشی سەردانی ئەوێ دەکات و گوایا کەسوکارو پاشماوەی خێڵەکانیان تا ئێستا لە قەفقاز ماون. قولی خان کۆپیەی ئەو نامەیەی ماوەو هەڵیگرتووە. بڕوانە: کتێبی کوردی ماکۆو ڕۆژئاوای ئێران، نووسینی ویلچیفیسکی، تیبلیس 1944.

قەرەپاخەکان نیشتەجێی ناوچەی بورجالینی سەر بە قەفقاز بوون ئێستا ئەوانە کەم کەس لەگەڵ کوردەکان جیایان دەکاتەوە، تەنیا لە باری ئیتنیکیو زمانەوە نەبێت بە کوردی دەدوێن تەنیا لە دەربڕینیان دیارەو لەهجەیان هەیە.

....

www.pertwk.com

www.pertwk.com

www.pertwk.com